

Kurtuluş Savaşı'nda Kadın Askerlerimiz

Fevziye Abdullah Tansel

AYDINLANMA DİZİŞİ: 190

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA
KADIN ASKERLERİMİZ

Dizgi - Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Şubat 2001

FEVZİYE ABDULLAH TANSEL

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA
KADIN ASKERLERİMİZ

Cumhuriyet

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞINDAN ÖNCEKİ KADIN ASKERLERİMİZ (1928-1918).....	9
---	---

İKİNCİ BÖLÜM

I-KURTULUŞ SAVAŞI'NDA CEPHE GERİSİNDE ÇALIŞAN KADINLARIMIZ.....	33
--	----

II-KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ANADOLU KADINLARI.....	39
--	----

A) SAVAŞLARA KATILAN KADINLAR.....	39
---------------------------------------	----

I. Kara Fatma (Fatma Seher).....	39
----------------------------------	----

II. Ayşe Hanım.....	60
---------------------	----

III. Bitlis Defterdân'nm Hanımı.....	61
--------------------------------------	----

V Hatice Hatun.....	64
VI. Tayyar Rahmiye.....	65
VII. Melek Hanım.....	-66
VIII. Tarsuslu Kara Fatma.....	71
IX. Gaziantepi Yirik Fatma.....	74
X. Mudurnulu Fatma Kadın.....	76
XI. Nazife Kadın.....	77
XII. Gördesli Makbule.....	78
XIII. Asker Sâime Hanım.....	81
B) KAĞNI KOLLARI VE ADSIZ ASKERLER.....	82
S Ö Z L Ü K.....	105

ÖNSÖZ

Elde ettiğimiz malzemeye göre, bu incelememiz başlıca üç bölümü içine almaktadır. İşlediğimiz konuya giriş sayılabilecek Kurtuluş Savaşı'ndan Önceki Mücahit Kar dmlanımız (1828-1918) başlıklı Birinci Bölüm'de, yakın tarihimizdeki savaşa fiilen katılan kadın askerlerimizi ele aldık. Bunlardan biri, II. Mahmud devrinde, Ruslar'm 1828'deki Şumnu kuşatmasında erkek elbisesi giyip cepheye koşan, kahramanlık menkabesi Kars'ta dilden dile dolaşan bir genç kızdır. 1853-56'daki Türk-Rus Harbi'nde şehit düşen bir genç kızın da cenazesi Kars'a getirilerek törenle gömülmüştür. Yine Kırım Savaşı'nda 1854 başlarında, ordu kumandanı Musa Paşa Silistire kuşatmasında şehit olunca, Kara Fatma kumandasındaki, Türkmen ili'nden yardımına koşan kılıç belde, kargı kolda kadınlar Sivastopol'da geceli-gündüzlü savaşmışlar, Kara Fatma yaralanmış, kardeşi şehit düşmüştür. 1877'de Trabzon'm Akçabad ilçesindeki Sargana-Deresi'nden karaya çıkmayı planlayan Ruslar'm püskürtülmesinde, ellerinde baltalarla düşmana karşı koyanlar arasında Rukiye Abla ile Pümpür kızı Ayşe; 8-9 Kasım, 1877'de Aziziyye Tabyası'm kuşatan Ruslar'm yenilgiye uğramasında büyük yararlıkları gö-

rülen Erzurum'un Nene Harun'u, Gülizar'ı ve Nâme Kadını... 1918'de yine Erzurum'da, evlerine baskın eden Ermeniler'in birini yere serip, topladığı kadınlarla öteki Ermeniler'i kaçırmayı başaran Sebile adlı genç kız da dahil, bu dokuz mücahidimizin kahramanlığını tarih bilgisi çerçevesinde aydınlatmaya çalıştık.

İkinci Bölüm'ün Kurtuluş Savaşı'nda Cephe Gerisinde Çalışan kadın askerlerimiz başlıklı I'inci bahsinde çoğu tanınmış ailelerden, yüksek öğrenim görmüş İstanbul hanımlarının 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali üzerine, bu ayın ondokuzundan başlayarak 13 Ocak 1920 tarihleri arasında, İstanbul'un birçok semtinde tertipleedikleri, mitinglerden, Yunan zulmü dolayısıyla yabancı devletlere çektikleri ve Milli Kuvvetleri destekleyici protesto telgraflarından bahsettik. Bu bölüm, Sivas Kongresi'nden yaklaşık bir ay sonra, bura hanımları tarafından resmen 9 Aralık 1919'da kurulan, başka şehirlerimizde şubeleri açılan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin çalışmalarını da içine almaktadır; Milli Kuvvetleri muhtelif bakımdan destekleyici yardımda bulunan bu önemli cemiyetle, Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal imzasıyla, T.B.M. Meclisi'nin açılışına, 20 Nisan 1920'ye kadar süren yazışmaları hakkında kısaca bilgi vermiş bulunuyoruz. Bu bölümün Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu asker kadınları başlıklı H'nci konunun a) Savaşlara Katılan kadın askerlerimiz kısmında, adlarını tesbit edebildiğimiz onüçünün ne zaman, hangi savaşlarda bulundukları, gösterdikleri kahramanlıklar hakkında bilgi vermeye çalışacağız; öteki kısmını ise, b) Kağnı Kollan ve isimsiz savaşçılar teşkil etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURTULUŞ .SAVAŞINDAN ÖNCEKİ KADIN ASKERLERİMİZ (1828-1918)

Türk kadınlarının fiilen savaşa katılmalarını, İstiklal Savaşı'ndan yaklaşık yüz yıl kadar öncesine götürebilmekteyiz. Namık Kemal'in ana tarafından Büyük Baba'sı Abdül-Latif Paşa, Kars Kaymakamı Osman Paşa'dan sonra, Lazistan Mutasarrıflığı'ndan naklen, 9 Cumada II., 1269 (20 Mart 1853)'da Kars Kaymakamlığına tayin edilmiş, 1854 Haziranında bu vazifesinden ayrılmış bulunuyordu (1). Bu sırada onüç-ondört yaşlarında bulunan Kemal'de, Kars'ta dedesinin yanında idi. Kemal, Rodos Mutasarrıfı iken, Ebüzziya Tevfik'e gönderdiği, 1887 Şubat'mda yazdığını tahmin ettiğimiz mektubunda, Vatan -yahut- Silistire adlı eserinin ilham kaynağı hakkında bilgi vermiştir: " Si-

li) Bu bilgi, kaydettiğimiz tarihlerde yayımlanan Ceride-i Havadis ile Takvim-i Vakayi gazetesinden faydalanılarak Kırzioğlu M. Fahreddin'in eserinden alınmıştır (100. Yıldönümü dolayısıyla 1855 Kars Zaferi, İst., 1955, Kars Matbaası, s.49, not-9) Kemal'in çocukluğu ve Kars'taki hayatıyla ilgili daha geniş bilgi için bk., F.A.Tansel, Kemal, Mehmed, Namık mad., The Encyclopaedia of islam, Second Edition, Leiden and London, s.875).

listire'nin mevzuu, müellifinin hayali değildir. Benim yaptığım şey, Rumeli'ce, Cennet-mekan Sultan Mahmud Han zamanındaki Şumnu muhasarasında naklolunan bir hikayeyi, bir dereceye kadar tevsî-içün gördüğüm mecburiyet üzerine Kırım Savaşı sırasında vuku bulan Silistire Savaşı'na nakletmekten ibarettir ve maksad-ı te'lif ise, millette olan hissiyyât'ı vatan-perverâneyi tasvir idi. Tiyatro yazmakta maharet göstermekte değildi" diyor. Kemal'in, Midilli'de sürgün bulunduğu sırada, Abdülhak Hâmid'e yolladığı 30 Mart 1879 tarihli mektubunda, onun Tank -yahut- Endülüs Fethi adlı eserinde Tank b. Ziyad ordusunda bulunan kadınlardan da bahsetmesinin tarihe aykırı düşmediğim, İslam ordularında o zamanlar pek çok kadın bulunduğunu, hatta Yermük Savaşı'nın kazanılmasında kadınların teşvikinin etkisi olduğunu bir örnek de vererek anlatmıştır. "Kırım Savaşı'nda Kara Fatma'yı falanı bir tarafa bırakalım.

Bir Kürt kızı, nişanlısının arkasına düşerek, gönüllü nefer yazılmış, Kars'a kadar gelmiş. Bir taburun tiranpeteciliğinde bulunduğu halde şehit olmuştu. Cenazesini gözümler gördüm; çünkü o zaman Kars'taydım" bilgisini vermiştir (2) Bu önemli belgeye dayanarak, 1853-56'daki

(2) F.A. Tansel, Namık Kemal'in Hususi Mektupları, c.ıv., Ankara, 1986, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.416; A.e., c.ıı., 1969, s.423. Kars Savaşı, 14 Haziran-29 Eylül 1855 (1272)'de üçbuçuk ay sürmüş, zaferle sona ermiştir. (Bu hususta geniş bilgi için bk., Kızıoğlu M. Fahreddin, a.e., s.139 v.d.d. ferahım adlı halk şairimizin bu zafer üzerine söylediği destanında da,

Küçük gaziler de cenge girer
Babamın kanını alacağım dir
Analar, bacılar cebbane taşır
Bu hal gayret verir cümle askere
Yediden yetmişe gazaya girdi
Şehid olanımız Rıdvan'a erdi
denilmektedir (Kemal Zeki Gençosman, Türk Destanları, İsl, 1972, Yelken Matbaası, s. 158).

Türk-Rus Savaşı'nda Kars'ta şehit düşen bir kadın mücahidimizin bulunduğunu söyleyebiliriz. Kemal Vatan piyesinin konusunu, olay kahramanlarından erkek kıyafetine girip nişanlısının ardından Silistire'ye giden Zekiye'yi bu iki belgeden ilham alarak yaratmıştır.

Kemal, Hamid'e mektubundaki Kırım Savaşı'nda Kara Fatma'yı falanı, bir tarafa bırakalım cümlesiyle acaba kimleri kasetmiştir? Rizai'nin 1286'da yayınlanan Manzume-i Sivastopol adlı eserinin bazı bölümleri bu meseleyi aydınlatmaktadır. Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü çevredeki Macun, İsakca ve Tulca Kalaları savaşından sonra, Silistire yakınında ordu kurulmuştur; destan'daki,

*Silistire yakasına çü geldi
Orada oturub orduyu kurdu
Haber gönderdi kim cümle geliniz
Başadıp kalayı teslim ediniz
Harab olmazdan evvel evleriniz
Perişan olmadan dahi maliniz
Cevap verdi tanışınız bu gice
Yakarım sonra şehri ucdan üca
Musa Paşa idüb re 'y-i cevabı
Didi gel, işte meydan, söz şavabı*

mısralanndan anlaşıldığı gibi ordu, Musa Paşa kumandasında bulunuyordu. Rizai, bu savaşta Musa Paşa'nın yararlılıklarını, bu din erinin başından aldığı yarayla şehit düştüğünü etraflıca anlatmıştır. Bundan sonraki Muharebe-i

Kara Fatma başlıklı bölümden aldığımız aşağıdaki beyitler, Kara Fatma'nın daha önceki savaşlara da katılan bir gazi olduğu, bu savaşta kardeşinin şehit düşmesinden sonra beş-altı yüz Türkmen'le yardıma koştuğu, yaralandığı, bir gazilik daha kazandığı aydınlanmış oluyor (3):

Onikibin kişiydi cümle varı

Bunlar (Bular) (4) eylerdi harbi ruz, leyalı

Bunlara (Bulara) olmadı imdad-ı külli

Nefir-i 'âm geldi bazı cüz 'î (cüz 'i)

Beş-altı gün sonra geldi (sonunda) Fatma Gazi

Nisalar kahramanı, ser-fırazı

Onların (Oların) namı var Türkmen İli'nde

Kılıç belinde, karkı kollarında

Onlar (Olar) çok kırdı düşman, döktü kanın

Şehit oldu karındaşı nisanın

O hatun kendi dahi yaralandı

(3) S. 31 v.d., 36; sonunda 1286 tarihi bulunan eserin basım yeri, basıldığı matbaa kaydedilmiş değildir. Eserin bütünü hakkında bilgi edinmek için bk., Necat Birinci, 1853-56 Kırım Savaşı'nı Anlatan Bir Eser: Manzume-i Sıvastopol (Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yü-13, nu. L, Ocak, 1984, s. 29-42). Silistire'nin Ruslar'ca kuşatılması üzerine, buranın yerli halkı da "savaşta ve kahramanlıkta askerden geri kalmamışlardır. Bir derecedeki kadınlar bile gerçekten erkeğe davranırlar; hatta Muhafız Paşa rahmetlisi kadınlar, çocukları -oraları tabirince humba demlen- yeraltı siperlerine sokmak istediği zaman bunlar saklanmak" istemeyerek karşı koymuşlardır; bunların o siperlerde tutulması mümkün olamamıştır. Çocuklar ise, "yine düşmana atılın diye gülle toplayıp askere getirmeyi eğlence edindiler"; Musa Paşa'nın emriyle, güller getiren her çocuğa kırk para bağışta bulunulduğundan, bu gülle kapışma oyunu onlar için daha eğlenceli, zevkli oluyordu (Ahmed Nafiz, Silistire Muharasası, Hakkı Tank Us neşri, ist., 1946, Vakıf Matbaası, s.51,94 v.d.).

(4) Metinlerin neşrinde, tertip bakımından meydana geldiği belli yanlışların yanındaki parantez içerisinde ilave ettiğimizden italik harflerle dizilenler, kelime veya gramer eklerinin düzeltilmiş şeklini gösterir; bunlarla ilgili olarak, aynı işaret içindeki fazla kelimeler ise düz harflerle dizilmiştir.

*Onuldu yaresi huş-varlandı
Ömer Paşa olub Şumnu da kaim
Onlara (Olara) gönderir cebhane daim
Deliorman 'a geldi durdu anda
Yakın yüzbin kişi var hem yanında*

Bu kahramanlık vakası, zaman bakımından 1854 yılı başlarıyla ilgilidir: Edindiğimiz tarih bilgisine göre Yunanlıların tarafsızlığı yüzünden umduklarını elde edemeyen Ruslar, Tuna kıyılarında kesin bir basan kazanamamışlar, 28 Ocak 1854'de saldırıya yönelerek, "Tuna'yı, Kalas'ı, İbrail ve İsmail'i de geçerek Dobruca'yı almaya muvaffak oldukları gibi, bir Osmanlı ordusunu yenerek Silistire'yi" kuşatmayı da başarmışlardır. Türkler bu harpte patlak bir savunma yaratmışlar, "Topçu Feriki Musa Paşa, onbin askerle kendisinden kat kat fazla düşman kuvvetlerine" karşı koymuştan Mayıs'ta, altı Rus saldırısı püskürtülmüş, Paşa, bunların birinde, bir güllenin isabeti sonunda şehit düşmüştür (5).

Rusya'nın esas hedefi, "Balkanlar'da Slavlar'la meskun eyaletleri Osmanlı hakimiyetinden kurtarmak ve onlar üzerinde kuracağı nüfuz ile İstanbul ve Boğazlar'a yaklaşmaktı. Diğer taraftan da Anadolu'nun doğu kuzeyinde Batom Limanı'nı, Kars, Ardahan ve Erzurum'u ele geçirmek suretiyle bir taraftan Karadeniz'de kuvvetlenmek, diğer taraftan da İskenderun yönünde bir yayılma imkanı

(5) Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c.v., 3'üncü Baskı, Ankara, 1970, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 238 v.d.

sağlamaktı. Bu büyük planın gerçekleşmesi için Rusya, bir saldırma harbi yapmak zorunda idi. Böyle bir harbde de Balkan İslavlan'mn kendisine tesirli yardımda bulunacaklarına ihtimal veriyordu"; "1856 Paris Muahadesi ile Karadeniz tarafsız kabul edilmiş olduğu için Ruslar'ın Karadeniz'de kuvvetli bir donanması yoktu. Her ne kadar Rusya, 1871'de Londra Antlaşması ile tahdidi kaldırtmış ise de, bu tarihten harb ilamna kadar fazla müddet geçmemiş olduğu için, Karadeniz'de bir deniz savaşı kudreti meydana getirememişti (6).

Bu yüzden, Kırım Savaşı'ndan yirmi yıl kadar soma, 93'teki Türk-Rus Savaşı'nda Trabzon'un Akçaabad ilçesindeki Sargana Deresi'ne çıkan Rus kuvvetleri, o çevre halkına geri püskürtülmüştür. Elimizde, bu başlanın canlandırıldığı anonim bir destan bulunmaktadır. Bu destan'ın aşağıdaki sonuç dörtlüğünden, Moskof'un yenilgiye uğratılmasmda kadın mücahitlerin de elinde baltalarla düşmana karşı koydukları anlaşılmaktadır; bunlardan Msinin adlarını da öğrenmiş bulunuyoruz: Rukiye Abla ve Pümpürkızı Ayşe (7)..

Rukiye Abla 'nın zikir dilinde

Askerin önünde, balta belinde

"Şehid olur!" diyor cenkte vuruşan

(6) A.e., c. VIII, Ankara, 1962, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.45 v.d.

(7) Dokuz dörtlükten ibaret bu destan metni, nereden alındığı kaydedilme-yerek M. Fethi Gözler tarafından 93 Harbi ve Sargana Destanı başlığıyla yayımlanmıştır. (Türk Yurdu mec, nu. 242, Mart, 1955, s.703 v.d).

*Kadınlar vermeyin düşmana aman
Pümpür kızı Ayşe aman vermiyor
Düşmana kaçmaya zaman vermiyor
Göreler şaşırp yolun açıyor
Moskoflar, elinden aman diliyor
Akıbet Moskof'un serildi leşi
Yıkıldı kalası, kesildi başı
Dindi müminlerin gözünün yaşı
Güldürün yüzünü ehli imanın*

Kurtuluş Savaşı'ndan önceki kadın mücahitlerimizden biri de, 1877'deki Türk-Rus Harbi'nde gösterdiği kahramanlığıyla şöhretin doruğuna yükselen Erzurumlu Nene Harun'dur.

Ruslar, 4 Kasım'da Erzurum'un doğusundaki Devedoynu mevkiinde Muhtar Paşa kuvvetlerine taarruz etmiş, kırktan çok topun sürekli ateşiyle Osmanlı ordusunu önce merkezde, sonra kanatlarda bozguna uğratarak, düzensiz halde Erzurum üzerine atmışlardır; ancak, Rus ordusu bu başarısından, süratli bir takip hareketine girişmeyerek faydalanamamıştır. "Erzurum'a çekilen Osmanlı kuvvetleri, iltihak eden takviye kuvvetleri ile yeniden düzenlendiler ve şehri savunmaya hazırlandılar. 9 Kasım gecesi Ruslar Aziziye Tabyası'm hücum ederek zaptettiler (8)."

Bu sırada yirmim-yirmiüç yaşlarında olan Nene Hatun, Erzurum'un Pasinler ilçesine bağlı Çeperli köyü Rus-

(8) E.Z. Karal, a.e., c. vii., s. 56; "Erzurum'un kahraman halkı şehrin müdafasına bizzat kıyam etmiş bulunuyordu. Kahraman bir Türk kadınının (Nene Hatun) teşvik ve tahriki ve askerî kuvvetlerin de yardımı ile Aziziye Tabyasından düşmanı atmaya muvaffak oldu" deniliyor.

lar tarafından istila edilince, kocası ve küçük oğlu Nazımla Erzurum'a göç etmişlerdi. Oraya geleli henüz onbeş gün kadar olmuştu. 8/9 Kasım gecesi Müezzîn Abdullah Efendi, Ayas Paşa Camii'nin minaresine gecelikle çıkıp, Aziziyye Tabyası'nı Ruslar'm ele geçirdiğini anlatmış, eli silah tutan koşsun diye halka seslenmiştir. Kocası ona, sen evde kal, çocuğa bak demişse de, o, çocuğunu Allah'a emanet edip kalabalığa karışmıştır. Kendisinin anlattığına göre, Mecidiyye Tabyalan'nı aşip alçağa indiklerinde, kulaklarını sağu: eden tüfek ateşleri altında, yaralanana, ölene bakmadan ileri atılmışlar, bazan satırla, bazan taşla, önlerine çıkan her Rus'u vurarak tabyalara doğru ilerlemişler ve bir taraftan kendilerinin, bir taraftan askerlerimizin gayretiyle Aziziyye Tabyası'nı ele geçirmişlerdir. Bu sıralarda yaralı bulunan kardeşi Hasan'm, gözü önünde şehitlik mertebesine eriştiğini de görmüştür (9).

Nene Hatun, Çeperli (Çepelli) köyündendir; Hüseyin Efendi ile Zeliha Hanım'dan, 1270 (1853-54)'de doğmuştur. Nene onun asıl adı, soyadı Kırkgöz'dür. Üç oğlundan en büyüğü Nazım ile onun küçüğü Birinci Dünya Savaşı'nda şehit düşmüşlerdir; en küçük oğlu Yusuf Durak, eşi ve iki çocuğu 1952'de hayatta bulunuyorlardı.

Aziziyye Tabyası'nın Rus kuvvetlerinden geri alınması için yapılan çarpışmadaki kahramanlığı dolayısıyla Üçüncü Ordu tarafından, Erzurum'un Kars Kapısı'ndaki Eminkurpu mahallesinde bir ev tahsis edilen Nene Hatun,

(9) Vatan gzt, Memleket Serisi, Nu. 51, Erzurum-Kars Serhad ilavesi'ndeki (24 Aralık 1952), Nene Anlatıyor başlıklı imzasız yazı (S.6). Aynı sayfada, yine imzasız olarak, Ridguay ve Nene başlıklı, Nato Başkumandanı General Ridgway'in memleketimizi ilk ziyaretinde Erzurum'da Nene Harun'u evinde ziyaretile ilgili, karşılıklı konuşmalarını içine alan bir fıkraya da yer vermiştir.

ordumuzun kıymetbilirlik inceliğini yansıtan bu küçük, b _ sevimli evde uzun yıllar yaşamıştır (10).

Tutulduğu zatürre yüzünden, 22 Mayıs 1955'te Erzurum Numune Hastanesi'nde, saat onüçte hayata gözlerini yummuştur; bu sırada yüz yaşma yaklaşmış bulunuyordu. Cenazesi Erzurumlular ve Ordu Birlikleri tarafından 23 Mayıs'ta kaldırılmıştır: Cenazesi top arabasıyla Lala Paşa Camii'ne getirilmiş, namazı kıldıktan sonra, Kars Kapısı'ndaki evine kadar yaya olarak takip edilmiş, burada arabalara binilerek, Aziziye Tabyası'nda aziz naaşı top arasından alınarak şehitliğe gömülmüştür. Bu törende, yetmişüç yaşındaki oğlu Yusuf Durak ile torunu da bulunuyordu (11).

(10) Ahmed Emin Yalman, Nene Harun'u Ziyaret Ettim-Malatya sû'i kasdî akabinde Nene Harun'un karşına çıkan hayali bana neler telkin etti (Vatan, aynı ilave, a.y.). Bu yazı dahilinde, Nene Hatun'un epeyi yaşlılığında alınmış güzel bir resmi de yayımlanmıştır. Sadun Tanju, İki Abide: Aziziye ve Nene Hatun başlıklı yazısında, "30 Ağustos Cumartesi günü Erzurum'da Aziziye Tabyası'nda yapılan Şehitler Abidesi'nin açılış töreninde hazır bulunmak üzere İstanbul Gazeteleri Ordu Temsil Bürosu'nun davetlisi olarak Erzurum'a gitmişlerdi; giden gazeteciler arasında ben de vardım" diyor. Nene Harun'la ilgili duygu ve düşüncelerine yer verdiği bu yazısı dahilinde, 1952'deki o merasime katılan Nene Hatun'un o sırada çekilmiş, ayrıca Erzurum'a giden Vatan gazetesi ekibiyle de bir fotoğrafı yayımlanmıştır (A.y., s. 9,6).

(11) Aynı Tarihi, Nu. 258, 1 -31 Mayıs 1955, s.26-27. Adını Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan Tabya'dan alan Aziziye Şehitliği "Erzurum'un Kuzeydoğusuna düşen ve hemen yanı başında bulunan basık görünümülü Top Dağı'nın doğu tümseği üzerindedir." Sembolik mezarların bulunduğu bu şehitlikteki 7.5 m. yüksekliğinde anıtın kaidesinde, 1877 Türk-Rus Harbi savaş sahnelerini canlandıran kabartmalar, kaidesindeki bir kitabe, "Bu gelinlik kızlar, ih-tiyar erkek ve nineler kendi namusları ve Türk Milleti'nin şan ve şerefi için savaşmışlar ve öldüler. Şimdi Türk Milleti'nin kalbinde yatıyor. 1877-1952" cümleleri ve tarihi görülmektedir (Anıtlarımız, Şehitlerimiz, Atatürk Üniversitesi Yayınları: 536, Atatürk Üniversitesi 20. Yıl Kutlama Komisyonu'na hazırlanmıştır; Ankara, 1978, Ayıldız Matbaası A.Ş., 591). "Ölenlerden bir kısmının yatdığı yer Aziziye Tabya Gamizonu'nda olup, şehitlik 1952 yılında ihya edilmiş, bu muharebenin kahramanlarından olan Nene Hatun'un ölümü ve bu şehitliğe defni ile Nene Hatun Şehitliği olarak anılmaya başlanmıştır" (şehitliklerimiz, Ankara M.S.B. İnşaat ve Emlak İskan Dairesi Başkanlığı'na hazırlanmıştır; Ankara, 1971, Harita Genel Müdürlüğü Matbaası, s.61).

Mithat Cemil'in Nene Harun'a başlıklı şiiri onun ölümü üzerine, o günlerde yazılıp yayınlanmıştır.

*Bazan ne kadar benzemiyor kendine insan
Erkek acaba kimdir? Eğer sen de kadınsan.
Ruhun adı olmaz: Ne kadınsın, ne de kızsın;
Bir dane değilsin Nene Hatun, sayısızsın.
Evladı ölüm dersi alırken anasından
Hep anneler akmış Meriç 'inden, Tuna 'sından.
Yurdunda şehit ülkesi vardır analardan,
Kaç bin kişinin, git, onu sor Dumlupınar'dan.
Tarihi yapanlar, bağırان fırtınalardır;
Bazan da fakat sesleri çıkmaz analardır (12).*

1877 Türk- Rus Savaşı'ndan, Anadolu cephesindeki harbin başlangıcından sonuna değin, Baş kumandan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'mın Mühimme Baş katipliğinde bulunan, askeri ve mülki birçok belgeler eline geçmiş olan Mehmet Arif Bey'in eserinde, Aziziyye, İstihkamı'nın Ruslar tarafından kuşatılması, nasıl geri alındığı hakkında

(12) Türk Yurdu mec, nu. 245, Haziran 1955, s.902. Hayatta bulunan şairlerimizden Sivas'ın tıbey yöresinin Kahyalı Köyünde 1934'de doğan, asıl adı Abdülkadir olan İsmet'i'nin Aziziye başlıklı şiirinin,
Muhtar Paşa, Nene Hatunlar vardı,
Başbaşa düşmanla savaştı durdu,
Ata yadigârı, yiğitler yurdu,
Hatırlar gönüller sommaya geldim
dörtlüğü de (Doğan Kaya, Aşk ismeti ve Değişleri, Sivas 1984, Esnaf Matbaası, s.96), Aziziyye denilince Nene Harun'un da hatırlandığını, dolayısıyla bu mücahidemizin kazandığı haklı şöhretin canlılığını kaybetmediğini gösterir.

epey geniş bilgi verilmiştir: Erzurum'un Top dağı ilerisindeki Aziziyye İstihkamı'ndaki savaş 8 Kasım, 1877 gecesi sabaha karşı başlamıştır. Kışla'nın önüne varır varmaz, bizim tarafımıza bakan cihetindeki mazgallarından şiddetli bir tüfek ateşi başlatıldığını, Kol nizamıyla, kışlaya yanaşmakta olan iki taburumuzdan sapır sapır askerlerimiz döküldükten soma tabur dağılıp avcı heyetini aldığı, şehit ve yaralıları olduğu yerde bırakıp ileri geçtiklerini anlatmıştır: "Asker, kışlanın sağmdan ve solundan ikiye ayrılarak hemen hücumla geçtiği sırada, kışladan yine şiddetli olarak tüfek ateşi devam ediyordu. Bundan anlaşıldı ki düşman, Aziziyye İstihkamı'nın ilk tabyasını geceden zaptetmiş, üçüncüsüyle de uğraşmakta bulunmuştur" deniliyor. Aziziyye'nin nasıl geri alındığıyla ilgili epey bilgi verilmiş, bu savaşta ne çok dikkate değer hallerden birinin de, o gün Erzurum'dan birçok kadınların, "muharebe eden askere çamaşır sepetiyle, ekmek, peynir, zeytin, bazılarının da testilerle su" getirdiği, onlara cesaret verici sözler söyledikleri olduğunu kaydetmiştir (13).

Sırat-ı Müstakim mecmuasında, bu savaşa katılan Erzurumlu bir Kara Fatma'nın kahramanlığı anlatılmıştır; bu vaka, Mehmed Arifin eserindeki tarih bilgimize uygun

(13) Başımıza Gelenler, İkinci Tabi, İst., 1328, Mürettibin-i Osmaniyye Matbaası, s.3, 395 v.d. Bu eser, Ertuğrul Düzdar tarafından dili sadeleştirilerek hazırlanmış, Tercüman gazetesi 1001 Temel Eser dizisinin 91-93'üncü kitabı olarak yayımlanmış, Düzdağ'ın gayretiyle 3'üncü cildinin sonuna şahıs, yer adlarını içine alan dizgi de eklenmiştir. Başımıza Gelenler'in 1328 basurundan faydalandığımız bahisler, M.Ertuğrul Düzdağ neşrinin üçüncü cildindedir (İst, b.t.y., cm., s. 788 v.d.).

bulunmaktadır: Kara Fatma Erzurumlu bir Osmanlı kadınıdır. Düşman ordusu Erzurum'u kuşattığı zaman Kara Fatma Kadın, Aziziyye Tabyası'ndaki Osmanlı askeriyle beraber di. Askere su, yiyecek getiren, askerin yaralılarını omuzunda taşıyan, yaralarını saran bir Osmanlı anası idi. "Hücum ile, zorla Osmanlı elinden tabya alınmaz olduğunu anlayan düşman hile yoluna sapmış ve gece yansı, askerimizin koğuşu yakınma bir nefer sokarak tüfek attınp koğuşun lambasını söndürmüş ve askerimizi sabaha kadar, birbirini düşman zannıyla birbirine kırdırdıktan sonra, gelip rahatça tabyayı zaptetmiştir; fakat bu acıya dayanamayan, öç almak derdine düşen Fatma analığımız hemen Erzurum'a dönmüş, orada boş bulabildiği çoluk-çocuk, ihtiyar Osmanlılar'ı başına toplamış.. Tüfek yokmuş; evlerinden balta, satır aldırılmış. Topladığı bu bir avuç Osmanlı'yı önüne katarak Aziziyye Tabyası'na hücum etmiş. Düşmanın gülle, kurşun yağmurlan Fatma Kadın'a yüz çevirtmemiş ve girdiği tabyada doğmadık düşman komamış. Tabyayı ceset yığını altında tekrar zapt ile şehitlerin intikamını almış bir dişi arslandı"; "Dişisi böyle olan Osmanlılar'm erkeği nasıl olur? Arslan olur, Arslan!"; "Erzurum'daki Şehitler Mezarlığı'nda yalnız erkek gönüllüler mi var? Hayır, nice kadın fedailerle kanşıktır."

1910'da yayımlanan bu belge, İstiklal Savaşı'ndan birkaç yıl sonra basılan, A. Hamdi Aksekili'nin Askerin Din Kitabı adlı eserine de alınmış, sonuna, "Milli Mücadele tarihimiz, biraz da bu mücadelede fedakarlık gösteren kadımlarımızdır. Bu sebepten, dünya bilir ve bilmeyenler

de bilmelidir ki kadmlanımız da erkeklerimiz kadar arşlarıdır ve anlara dokunmaya ve hele onları kızdırmaya gelmez!" cümleleri eklenmiştir(14).

Mehmed Emin Yurdakul'un da, Erzurum kadınlarının 1877'deki Türk - Rus harbinde gösterdikleri kahramanlıkla ilgili mühim bir yazısı elimize geçmiş bulunuyor:

Mehmed Emin Yurdakul'un Erzurum'a ilk gidişi H'nci Meşrutiyet'in ilanından öncedir; ikinci gidişi, 18 Eylül, 1911 'de buraya Vali tayin edilmesi dolayısıyladır (15). Bir kısmı elimize geçen, fakat henüz yayımlanmamış bulunan Aziziye Tabyası Önünde başlıklı yazımda, Erzurum, "Nef 'i'nin doğduğu toprak şairler diyarı olduğu kadar", "kahraman ırkın sınır çocuklarının memleketi olduğu için buraya, bir sıra hastalığına mtulmuş gibi derin bir hasret duyardım" diyor. M. Emin Yurdakul bu hatıralarında, "dere boyunda sıralanmış Asılı-kahveler'de uzun, sazlarıyla koşmalar, Divanlar, Türküler, Destanlar çalan kır sakallı ve nur yüzlü Aşıklarla, Kazan üzengili atlar üzerinde Erzurum

(14) C. in., nu. 77,14 Safer, 1328/11 Şubat, 1325 (24 Şubat, 1910), s. 396 v.d. Matbuat-ı Cedide-Maneviyat-ı Askeriye Dersleri başlıklı imzasız yazının sonundaki örnekler bölümünde yayımlanmıştır. Bunun aynen, Ahmed Hamdi Aksekili'nin Askere Din Kitabı adlı eserinde de bulunduğunu gördük (Üçüncü Basım, Sadeleştiren: Prof. DR. Talat Koçyiğit, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 187, b.y. ve b.t. yok, s. 268).

(15) Envar-ı Şarkıyye, Erzurum Vüayetinin resmi gazetesi, 25 Ramazan, 1329/5 Eylül, 1327, nu. 2068-108. Gazetenin bu sayısında, Mehmed Emin Bey'in Erzurum Valiliği vazifesine başlaması dolayısıyla resmi tören baklanda geniş bilgi verilmiş, tayiniyle ilgili Suret-i Ferman-ı Âli metni de yayımlanmıştır. Bu Ferman'dan, 12 Şaban, 1329/26 Temmuz, 1327 (8 Ağustos, 1911)'de bu vazifeye getirildiği anlaşılır. Bahis konusu merasimde Erzurum Hükümet Konağı önünde, Erzurumlular'a hitaben nutkunnu tam metni de yayınlanmıştır.

ovasını toz ve dumana katan, oynadıkları cirit oyunlarında ıslık çalan" ciritçileri, er çehreli, şahin bakışlı dadaşları canlandırmış, Aşıklar'm okuduğu cenk, zafer türkü ve destanlarından örnekler de kaydetmiştir. "Erzurum dadaşlarının atlara yapışmış gibi binerek, bunların fırtına rüzgârlarıyla kanştıncasma Erzurum ovasında sürmeleri, iniş ve yokuşlarda şaha kaldırıp oynatmaları, kıvılcım ve şimşek saçan nalların altından kopan kara bulutlar içinde efsanevi çehrelerle görünmeleri bu yiğitlerin de vaktiyle er meydanlarında at oynatan ve saçları dalgalı, ağızları köpüklü atlarını Viyana ve Mohaç kapılarında kışneten, Tuna ve Vestul - ırmaklarından su içiren o ünlü atalanmızın torunları olduklarını hatırlatıyordu." Bu düşünceler M. E. Yurdakul'u yaşadığı geride kalan zamanlara, 1877'deki Türk - Rus Harbi yıllarına götürmüş, "Rumeli'de Grandük Nikola'nın kumandası altında Türkiye topraklarına saldıran Rus ordularını Gazi Osman Paşa'nın savaş erleriyle Plevne önünde nasıl kahramanca bozgunlara uğratarak Niğbolu'ya attığını", bu savaşla ilgili başka kahramanlık olaylarını anlatmıştır. "Anadolu'da da, Melikof'un kumandası altındaki Rus Kazakları'na karşı Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın kumandası altındaki Türk kahramanlarını" nasıl savaştıklarını, Rusları'ı nasıl bozguna uğrattıklarını ise, bu savaşta bulunan Erzurumlulardan işitmek istediğini yazan M. E. Yurdakul, Aziziye Tabyası'nın kuşatılması hakkında, dolayısıyla bu savaşa katılmış olan kahraman Türk kadımlarıyla ilgili epey bilgi vermiştir:

"Ne yazık ki bana bu savaş anlatacak muhariplerden

hiçbirini bulamadım. Bu savaşı babalarından işiten delikanlılar bana, buradaki savaşın da Plevne'ye eş olacak kadar şanlı bulunduğunu söylediler ve bana, Rus-Kazakları'nın Erzurum'da Aziziye Tabyası'm basarak burdaki hasta ve yaralı askerleri öldürdüklerini, bu vahşet Erzurum'a yayılınca, sabah ezam okunacağı bir saatte Erzurumlu Çizmece Marno Ağa'nın minareye çıkarak halkı silaha sarılmaya davet ettiği gibi, yine Erzurumlu Kara Fatma'nın da balta ile mahalleleri dolaşarak, 'Ne duruyorsunuz? Bu gün er kişilerinizi sedyelerinde boğazlayan düşmanlar, yarın da avratlarınızı yataklarında kirletecekler! Artık yiğit kalmadı mı?' diye halkı ayaklandırdığını, bu sırada Erzurum kadınlarının da her yerden, bilhassa Sultan Melik, Kutludere ve Hasan Basii mahallelerinden ellerinde baltalarla evlerinden dışarıya uğrayarak Aziziye Tabyası'nın bulunduğu dağa doğru tırmandıklarını ve Aziziye Tabyası'm basarak baltalarla Ruslar'ı öldürüp, leşlerini Tabya'nın pencere ve kapılarından dışarıya attıklarını ve kendilerinin de dışı arslanlar gibi yaralanarak kanlar içinde baltalarıyla şehit düşüklerini anlattılar.

"Ben, bu aziz vücutların kemiklerinin gömülü olduğu bu kutsal yere gittim. Baktım, sade ve çıplak mezarlar, içlerindeyatanların şereflerinde yaraşan mezarlar... Vatan toprakları, vatan parçaları olan mezarlar ki hak ve hürriyetleri, şeref ve namusları için kanlarına, 'Geliniz!' diye bağırılarını açarak bunları koyunlarına almış ve onlara, "Siz bizimsiniz, sizin yeriniz burasıdır, sizi artık bizim koyunlarımızdan hiçbir kuvvet alamayacak ve uykunuzu hiçbir düşman rahatsız edemeyecek!.." diyorlar gibiydi.

"Burdan ayrılırken baktım, bu mezarların üstünde kartal kuşları tavafediyorlarmış gibi uçuşuyordu. Palandöken dağlarından esip gelen rüzgâr, bu mezarlarda yatan ölülerin savaş türkülerine benzeyen bir sesle haykırıyordu; Karasu ırmağının dalgalan, sayhalarını bu mezarlara doğru yükselterek, bu mezarlar içinde yatan aziz kahraman şehitlere ağıtlar okuyordu"; "bu kahraman şehit kadınlanm, Türk'ün bu üçyüzlerinin" bulunduğu yerden "kutsal duygularla uzaklaştım(16)."

İsmail Habib Erzurum'da bulunduğu sırada, 1877 Türk - Rus Savaşı'na katılmış olan Name Kadım ve Nene Harun'la görüşmüş, artık bir başka dünyada bulunana Gü-lizar Kadın hakkında da bilgi edinmiştir. O çetin savaş günlerini, Erzurum kadımlarının kahramanca nasıl savaştıklarını canlandıran, Aziziye'nin Hâlâ Yaşayan Şahitleri başlıklı bu yazısının konumuzla ilgili kısmını olduğun gibi veriyoruz:

"Erzurum'un doğusunda ve Topdağı'nın batısında Firdevsoğlu Kışlası var. Doksanüç Harbi'nde Ahmed Muhtar Paşa'ya karargâhlık yapan yer... Aziziye Cengi için Mecidiye Tabyası'na buradan gidilmişti. Tesadüfün güzelliğine bakınız ki Aziziye harikasının hâlâ yaşayan kahramanlarından Yaşar Emmi ile orada tanıştım. O büyük destanın başlangıç yerinde o destanı yapanlardan biriyle karşı karşıyayım.

(16) M. Emin Yurdakul'un evrakı arasında ve halen kendi kütüphanemiz-de bulunan bu hitabesinin daktilo edilmiş metni altı sayfadır, son kısmı eksiktir (Dosya, no. 44).

"Yaşar Emmi orta boylu, orta yapılı, ne şişman ne kuru, gözleri açık çakır, yüzü güleç, fakir giyinmiş, sevimli bir... ihtiyar diyecektim, madem ki kendisi yaşının doksan-yedi olduğunu söylüyor, fakat diyemedim; hâlâ saçlarında siyah var, dişleri bembeyaz, tavrı çevik, bakışları diri ve kendisi hamallık yapıyor, hem de yetmiş - seksen kiloyu sen misin demeden sırtlayarak..

"Aziz Devri'nde dokuz defa kur'a çekmiş, boşa çıkmış. Bu yüzden geç asker oluyor. Erzurum istihkâmlanmn yapılışında yıllarca o da çalıştı. Doksanüç Harbi'ndeki askerliğini Kaptan Mehmed Paşa'nın Fırkası'nda yapar. Mecid'in cülusunu iyi hatırlıyor. O zaman on - on iki yaşındaymış."

"Yaşar Emmi ne yaptın" dedim, "Şu halde sen doksan yedi değil yüz on yaşındasın."

"Ne bileyim begüm" dedi, "hesapta yanlışlık varsa siz düzeltiverin!"

"Aziziye'ye yapılan hücumu anlatıyor: Biz halkla beraber manialı kışlaya saldırıyoruz. Pencereleden yağmur gibi kurşun yağıyor.. Girmek için kapıyı zorlamaktan başka çare yok. Hep birden, gülle gibi kapıya yüklendik, (iki eliyle yere bir şey silker gibi jest yaparak) paldırrr... Artık içeride olanı sormayın!"

"Neye sormayalım, asıl içeride olanı anlat!" (Hangi birini anlatayım anlamında omuzlarım silkerek),

"Urus askerlerinin hepsi, 'Osman teslim' demeyi öğrenmişler. Başları dara gelince onu söyleyip canlarını kurtaracaklar. Kışlarım içinde dipçiği kime kaldırsak, 'Osman

teslim!' diyor. Başka zaman olsa haydi dinleyelim; fakat bizimkilerden kadm erkek bir sürü insan kanlar içinde yere serilmiş. Ne Osman dinledik ne teslim.."

"Kadınlardan da yararlık gösterenler var mıydı?"

"Olmaz mı?" der gibi başını salladıktan ve "Pek çoktu!" der gibi daireler çizdikten soma, "Yanıma rastladığı için gözümle gördüm. Gülizar Kadm, bulgur sahanlığı gibi iri bir taşı sakallı Moskoj Paşa'sımn başına öyle bir indiriş indirdi ki adamcağız soluğunu bile çıkaramadan cansız devrildi!"

"Kendisine geçinip - geçinemediğini sordum: 'Allah'a şükür, henüz elimiz ayağımız tutuyor' dedi. O yaşta ve o işteki adamın ağzından çıkan bu henüz kelimesi... Ömür dağının eteklerinde ve ortasında yaşaması icabeden bu kelime o anda birdenbire fırlayarak bana dağın karlı zirvesi üstünden ses veriyor gibi geldi.

"Ertesi günü Halk Evi Reisi'yle bir arabaya atladık. Aziziye vakasımn kadm karamanlarını göreceğiz. Topdağı eteklerindeki fakir mahallelerde Nâme Kadm'm evini sora sora güçlkle bulduk. Kısa boylu, tıknazca, kara gözlü, saçları kınalı ve kulakları biraz ağır işiten, deryâ-dil bir kadm.. Yaşmı sordum:

"Eh, altmışım geçmişiz!" dedi; halbuki Aziziye vakasında birkaç yıllık gelinmiş.."

"Öyleyse sekseni asmışsınız!" dedim.

"Bak hele" dedi, "haberimiz olmadan yıllar da nasıl geçivermiş!"

"Vakada kendisi baştan ekmekle su taşıyormuş, iş kı-

zışmca eline bir satır geçirecek.. Kendisinden bahsetmek için sözü kesti.

" Çok kadın var mıydı? "

"Tuhaf bir talakatle konuşuyor: 'Eli tutan herkes: Yaşlıcalar, genç kızlar, taze gelinler.. Kimi sepetlerle ekmek taşıyor, kiminin sırtında fişek sandığı.. Kimisi de bizim namusumuzu çiğnetmeyin diye erkeklere yürek peklığı veriyor.'

"Kadınlardan silahlı olanlar yok muydu?"

"Olmaz mı hiç" dedi ve bize, "Nene Harun'u gördünüz mü?" diye sordu; o da silahlılardanmış.

"Name'yi de arabaya alarak oraya gittik. Bu, uzun boylu, beyaz saçlı, gri gözlü ve asabi edalı yaman bir kadın.. Yaşım nafîle sormuşuz: "O zaman yirmisinde gelindim. Siz okumuş adamsınız; şimdi kaçında olduğumu kendiniz bulun!"

"Olaydan bir gün önce büyük kardeşi Hasan cephe-den ağır yaralı olarak eve gelmiş; bir yandan yaralıya bakarken, bir yandan iki-üç aylık çocuğunu emziriyor. Kardeşi o gece ölür. Sabaha karşı minarelerden Moskof Aziziye'ye gridi diye haykırışlar başlayınca, kardeşinin ölüsünü alnından öpüp and içer 'Seni öldüreni öldüreceğim!' ve emzikli çocuğunu Allah'a emanet ederek kardeşinin silahını omuzladığı gibi kalabalıkla beraber...

"Bu kadının şimdi kocası yüz on yaşındadır ve kızı inmelidir. Kendisine biraz para verecek olduk: 'Parayı ne' deyin a efendi bana bir iş bulun da evdekilere bakayın!' dedi.

"Bunlara iş bulmak değil bunlara iş yaptırmak ayıp: bunlar ki en yapılmayacak işi yaptılar. Onların yaptıkları

nyla övünelim ve onlara yaptığımızla utanarak.. Kahramanlığa kanıksadığımız için mi kahraman kıymetini bilmeziz? Fakat bunlar yalnız kahraman değil, altmış yıl önceki o eşsiz harikuladeliğin hayatta kalmış hatıralarıdır. Bu üç-beş hatıraya üç-beş lira maaş bağlamak: Bu, onlara iyilik olmaktan daha çok, bizi nankör olmaktan kurtaracaktır(17)."

Erzurum'un Kara Fatması'nın kahramanlığı, Faruk Nafiz'in bir şiirine ilham kaynağı olmuştur. E Nafiz Çamlıbel'in, Kara Fatma başlıklı, 1877 Türk - Rus Harbi'nin uyandırdığı fikir ve duygulardan örülmüş olan

*Altmış-yetmiş yıl oldu, çaldı bir cenk borusu,
Vatanı baştan-başa kapladı uğultusu.
Çepçevre kuşanmıştı düşmanlarla Türk Yurdu,
Türk erkleri her yerde düşmana karşı durdu:
Bir ordu Tuna daydı, bir ordu Kafkasya da,
Ya 'ni hem Avrupa da doğuştuk, hem Asya da...
Düşmanların sayısı bizden üstündü on kat,
Bizim yiğitliğimiz yüz kat üstündü fakat!*

beyitleriyle başlayan şiiri epeyi uzundur; konumuzun sınırını aşmamak için yalnız Erzurum ve Kara Fatma hakkındaki beyitlerini veriyoruz:

(17) İsmail Habib, Erzurum: 3- Aziziye'nin Hala Yaşayan Şahidleri, Cumhuriyet gzt., 2 Mart, 1937 tarihli sayısından naklen: Yurttan Yazılar, İst., 1943, Cumhuriyet Matbaası, s. 269 v.d.d.

*Açlarla g re meği büyük bir zafer sayan,
Kafkasya-dağları 'nda çığ gibi yuvarlanan
Düşman    ay içinde girmişti Erzurum 'a,
Canlar dayanmıyordu bu uğursuz duruma.*

*El-oğlu geziyordu sevinçle Erzurum da,
Dağları biz yarattık gibi hepsi kurumda.
Hepsi de mala, cana, n m sa el atıyor,
Türk gözüne bu h ller diken gibi batıyor.*

*Birgün geldi dayandı kemiğe artık bıçak,
Türkler dedi, "Bu işin sonu neye varacak;
"Bizler kuzula ınca, düşman k pekle iyor,
"Durmadan, dinlenmeden bağrımızı de iyor..
"Köpeğin karşısında Türk-oğlu kurt olmalı,
"Türk-Yurdu yeryüzünde Türkler'e yurt olmalı!"
Kendine geldi herkes bu düşünceyle birden,
Dünkü yufka yürekler bu gün h lis demirden.
Kara Fatma adında bir kız çıktı meyd na,
Ya arslandır ya kaplan, onu doğuran ana!
Kılıç gibi ortaya fırlattı g ğdesini,
 ağırdı Türk olanı, yükselterek sesini:
"Hey dullar, ihtiyaçlar, çocuklar, ni anlılar!
"Sınırlarda d ğ  t  gürbüz delikanlılar,
"Sizler rahat ediniz evinizde diyerek...
"Böyle günde onları tek bırakmak mı gerek?
"Onların kam var da yok mı sizin kanınız?
"Kadınlar, ihtiyaçlar, çocuklar toplanınız,
"Toplanınız ki bugün ana, baba günüdür,*

"Düşmanlarla boy ölçmek, Türkler 'in düğünüdü
"Erzurum 'u görenler yabancı bir yer sanır,
"Onu böyle görünce hangi yürek dayanır!
"Gençler gitti, aylarca düşmanlarla doğuştu,
"Onlar yorgun düşünce sıra sizlere düştü.
"Haydi, hazırlanınız alçaklarla güreşe:
"Ya devlet başa konur, ya konar kuzgun leşe!"
Ayaklandı ansızın bunu duyan, duymayan,
Köylü, şehirli, herkes yollara düştü yayan:
Kiminde bir odun var, en zorlu silah diye,
Kiminde de bir kaya, düşmanlara hediye!
Bilenmemiş bir balta, bir kadının elinde,
Sonra paslı bir bıçak, bir genç kızın belinde!
Herkesin elinde var silahtan başka bir şey...
O ne korkunç alaydı, doğrusu, hep gibi hey!
Ağızlar bir cehennem, gözler ateş çanağı,
Toprağı sarsıyordu bir gürültü sağnağı.
En başta er bakışlı, Türk kızı, Kara Fatma...
"Türk kızı!" de yetişir, sözü fazla uzatma!
İşte bu korkunç alay o gün yola düzeldi,
Ner'de düşman gördüyse boğaz-boğaza geldi:
Kimi aldı düşmanın bir sopayla canını,
Kimi savaş yolunda sebil etti kanını...
Ne topa kulak asan, ne tüfekten kaçan var,
Bu amansız hücumla püskürtüldü canavar;
Can havliyle aradı sığınacak bir delik,
Alçak bize kazdırttı mezarını üstelik!
Halk zafere kavuştu hemen o kanlı günde,
O şanlı Aziziyye Tabyası 'nın önünde!..

*Anlaşılan Türk-oğlu silahsız olsa bile,
Silah düşmanını boğar geçer eliyle! (18).*

1877'de Aziziyye Tabyası'mn Ruslar'dan geri alınmasında canla-başla savaşılan bu Türk kızının adı gerçekten Kara Fatma mı idi; yoksa, bu Kara Fatma adı, Kırım Muharebesi'nde Ruslar'ca kuşatılan Süstire Kalai'nin geri alınmasından, emrindeki Türkmen kadınlarıyla yararlıklar gösteren Gâzî Kara Fatma'dan (19) soma da mücâhit kadınlarımız için kullanılan temsili bir isim mi olmuştur? Ahmed Muhtar Paşa'nın Mühimme Başkâtibi olan ve Aziziyye Tabyası'mn kurtarılması savaşında orada bulunan Mehmed Arif Bey, Kara Fatma bir yana, Nene Harun'dan da bahsetmemiş, eserin Muharebe Esnâsında Hanımların Gayret ve Muâvenet-i Şefikâneleri başlıklı kısmında, mücâhidelerimizin Moskoflar'a besledikleri kin ve hiddeti gösteren, gözüyle gördüğü iki olayı kaydetmekle yetinmiştir (20). Mustafa Kemal, istiklâl Harbi'nde vazifelendiril-

(18) Faruk Nâfiz Çamlıbel, Akıncı Türküleri, İkinci Basım, İst., 1939, Kanâat Kitabevi, s. 58 v.d.d.

(19) Yk.bk., not-3.

(20) A.e., 1328 basımı, s. 398; Mehmed Arif Bey'in tanık olduğu iki olayı olduğu gibi naklediyoruz: "Bilmem ne vakit, bir Rusya muharebesinde evlâdî şehit olduğunu söyleyen bir Hanım, düşmandan istirdâd olunan müdâfâlı kızların önünde fakire tesaduf ederek toplan ve tüfeklerin sesi ve heyecana elmiş olan efkâr-ı umûmiyyenin gulgulesi te'siriyle galeyan eden seikat ve intikam gibi iki müessir infîlâlin te'siri altında olduğu hâlde hüngür-hüngür ağlıyor da, kendisine bir Moskof gösterilmesini rica ediyordu. Olduğumuz yerde bulunan cenazeler içinde bir Moskof nefesi mürdesini irâ'e ettim. Bî-çâre, ah evladım diye, şehit olmuş olan çocuğunun yad-ı mahabbetle ve sevk-ı intikamıyla Moskof cenazesinin üstüne çıkıp ayaklarıyla tepiriyor ve ahz-ı şar yolunda meydana gelen gazabının önüne geçemeyerek cenazenin burununu, kulagını sınyordu. Böyle şeyler caiz değildir, günahtır falan diyerek Hanım Nene'yi cenazenin üstünde geriye aldık ve inşallah sizin intikamınız yerde kalmaz gibi teselli sözleri ile hanımı olduğumuz yerden de tatlılıkla savduk; hatta o sırada, kısla kaçışının önündeki Moskof cenazeleri, ieuje hurcu, ve laa!*" VSCIAVI MIKIA "VI"*, gömüştüm. Bu işin de mutlaka yine ceger-pare y aresiyle mecut olan bir hanımın eseri-i intikamı olacağından şüphe edilmedi."

mesi için emir verilmesini isteyen Erzurumlu Fatma Şener'e Kara Fatma adını vermiş, bundan soma asıl adı unutulmuş, Kara Fatma olarak anılmaktadır (21); bu olayda, mücahit kadınlarımızın bu adla temsil edildiğini gösterir. Ancak, Önceleri Aziziyye'de savaşıyor, yine Erzurumlu ve asıl adı Kara Fatma olan bir mücâhidimizin bulunduğu mu, yoksa bunun o savaştaki mücâhidlerimizi temsil eden bir ad mı olduğu hakkında, elimizdeki malzemenin yetersizliğinden kesin bir hükme varamıyoruz. Erzurumlu Fatma Seher'in, "Anadolu'daki Kara Fatmalar'm en kuvvetlisi benim!" demesi, bunun bir unvan olduğu fikrini kuvvetlendirir.

Erzurumlular'm Aziziyye Savaşı'ndan yaklaşık kırk yıl soma, İstiklâl Harbi'nden az önce, Birinci Dünya Harbi'nde kahramanlığı unutulmayan bir de Sebile'leri var: 11 Mart, 1918'de, öğleden sonra iki Ermem, Taş-mescid mahallesinde, Gümüşlü, künbed sokağında bulunan limoncu Rasim Efendi'nin evine girmiştir; ondört-onbeş yaşındaki kızı Sebile, sandığının açılmasına karşı koyarak, kendisine sataşmaya da kalkan Ermem'nin basma saplı tencereyle vurup onu sekiden aşağı atmış, dışarı çıkıp topladığı komşularla, Ermeniler'in bu yağmacılık hareketlerini önlemeyi başarmışlardır (22).

(21) istiklâl Savaşı'nda Kara Fatma, s. 12; bk., aşağıdaki not-30. Arkasındaki kayıdan İstanbul'da bulunan Mastorakis Freres fotoğrafhanesinde basıldığı anlaşılan 3 numaralı resim de Kara Fatma'nın, mücahit kadınlar için kullanılan tabir olduğu fikrini kuvvetlendirir. Bu fotoğraf bize, Erzurum Atatürk Üniversitesi İngiliz Dil ve Edebiyatı Bölümü Doçenti Dr. Ruhi Esengün tarafından hediye edilmiştir; kendisine tekrar teşekkür ediyoruz.

(22), Erzurum Yıllığı - 1967, İst., 1968, Çeltüt Matbaacılık Koli. Şti., s. 185, not-83.

İKİNCİ BÖLÜM

I- KURTULUŞ SAVAŞINDA CEPHE GERİSİNDE ÇALIŞAN KADINLARIMIZ

Birinci Dünyâ Savaşı sonunda, Osmanlı Devleti ile bu savaşın galip devleti adına İngiltere tarafından 30 Ekim, 1918'de imzalanan Mondros Mütâaekesi, devletimizin istiklali bakımından,ağır şart ve hükümleri içine almakta idi. Mondros Mütarekesi'nden yaklaşık dörtbuçuk ay soma, İstiklâl Harbi'nin fi'len başlamasından iki ay kadar önce İstanbul hanımları Fatih meydanmda, İstanbul'umuz bizde kalması için 18 Mart, 1919'da miting yapmayı kararlaştırmış, bunu basma da telefonla haber vermişler, fakat bu toplantı zabıtaca engellenmiştir. Bunun üzerine Fatih Türbesi'nde toplanmışlar, bir hanım güzel sesiyle Kuran okumuş, Dârü'l-Fünûn'u bitirmiş planlardan Mediha Muzaffer Hanım tesirli bir söylevde bulunmuş, Hâmid'in Merkad-i Fatih-i Ziyaret adlı şiiri okunduktan soma dağılmışlardır (23).

(23) Fâtih Türbesi'nde (Memleket gzt, nu. 39, 20 Mart, 1335-Perşembe)-imzâsıdır. Bu gazetede, "memleketimizin en yüksek ailelerine mensup Hanımefendiler tarafından" Paris, Londra, Roma, Washington Kadın Cemiyetleri'ne gönderilen muhtıraları memnin tercümesi de yayımlanmıştır (Nu. 48,29 Mart, 1335/1919).

Bu sıralarda, Türk kızlarının mücâhedeye atılmasını teşvik edici bazı makaleler de yayınlanmıştır (24). 15 Mayıs'ta İzmir Yunanlılar tarafından istila edilince, Türk Ocağı bütün talebe bMiMerinin de katıldığı protesto mitingine karar vermiştir; Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı 19 Mayıs, 1919'da Fatih Belediyesi önündeki bu mitingde konuşanlar arasında Halide Edib ile Meliha Avnî de bulunuyordu (25). Böyle mitinglerden, Anadolu'nun muhtelif vi-

(24) Nisâiyât-Türk Kızı da Mücâhedeye Atılmalıdır (Memleket gzt. nu. 57, 7 Nisan, 1335/1919).

(25) Kemal Anburun'un eserinde İstanbul'da, İstiklâl Harbi sırasında yapılan mitingler ele alınmış, hangi tarihlerde yapıldığı, bazılarında kimlerin konuştuğu hakkında bilgi ve yer-yer metinler de verilmiştir. Mitinglerden ilkinin, 15 Mayıs, 1919'da İzmir'in işgalinden sonraki, 19. V. 1919'da Fatih Belediye Dairesi önündeki olduğu, sonuncusunun ise, 27 Aralık, 1919'da başlayıp üç gün süren Sivas Kongresi'nden sonra, 13. I. 1920'de yapıldığı anlaşılar. Yedi mitingden Fatih'deki dışındakilerden biri Üsküdar'da Doğancılar'da, dördü Sultan Ahmet Camii ve meydanında yapılmıştır (Millî Mücadele'de İstanbul Mitingleri, İst., 1951, Yeni Matbaa, s.1-72).

Bu mitinglerde konuşanlar, çekilen protestolarda imzalan bulunanlar arasında Halide Edip başta gelenlerdir. Kemal Anburun'un günlük gazetelere dayanarak verdiği bilgilere Halide Edip'in 22.V. 1919'da Kadıköy'deki bu ayın yirmiüçünde Sultan Ahmet Meydanı'ndaki mitingde konuştuğu anlaşılar (s.32-36; 47-48). 11 Ekim, 1335 (1919)'de Sultan Ahmed Camii'ndeki mitingde, İtilaf Devletleri temsilcilerine vermek üzere, bundan sonra bütün cami ve mescitlerde de okunması kararlaştırılan Beyanname binlerce halk tarafından kabul edilmiştir, bu beyanname, Halide Edip, Dr. Rıza Nur, Kemal Mithat tarafından hazırlanmıştır (Sultan Ahmed Camii'nde Ulvi bir Tecemmu, Tarık gzt., nu. 80, 11.X.1919).

H.Edip, Fatih ve Kadıköy, Sultan Ahmet Meydanı'ndaki konuşmalarıyla ilgili epey bilgi vermiştir; metnini de verdiği Sultan Ahmed'deki mitingde konuşmasının 6 Haziran 1919'da, Fatih mitinginden sonraki Cuma günü olduğunu kaydetmiştir (The Turkish Ordeal, Being the Further Memoirs of Halide Edip, New York, London, 1928, The Century Co., s. 22,28,30 v.d.). Fatih Mitingi 19.V.1919 Perşembe, Sultan Ahmed'deki 23.V.1919 Cuma gününe rastladığından kaydettiği bu tarihin doğru olmadığı hatıralarında yanlışlığı anlaşılar.

H.Edip'in Milli Kuvvetlere katılmak için Ankara'ya varış 2 Nisan, 1920'dedir; 16 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal'e Cephe'de çalışmak istediğini yazmış, hemen verilen cevapta, Garp Cephesi emrinde filen çalışmasına izin verilmiştir (The Turkish Ordeal, s.124, 283). Bu vazifesine 23 Ağustos 1921'de başlamış (Halide Hanımefendi, Vakıf gzt., 24.VIII.1921). Sakarya savaşından sonra, Ekim sonlarında, artık Er değil, Onbaşlı olarak çalışmanın sürdürmüştür. Savaş katılıp silah kullanmamıştır; hatta kendisine bir siperde ateş etmesi emri verildiği zaman kendisinin mazur görülmesini rica etmiştir (A.e., s.314 v.d., 304). 24 Ocak 1922'de Cephe'den Ankara'ya dönmüştür (Tevhid-i Efkâr, nu.3255-227, 17 Cumada I., 1340/26 Ocak 1338/1922).

layetlerinde yalnız kadınlar tarafından tertiplenen toplantılardan da sıra geldikçe kısaca bahsedeceğiz.

Manisa 25 Mayıs'ta, iki gün sonra Aydın, Haziran'da Ödemiş, Bergama Yunanlılar'm eline geçmiştir; Mustafa Kemal Paşa, yurdumuzun tehlikede olduğunu, istiklalimizin milletin azm ve kararının kurtaracağını bildiren Amasya Tamimi'ni 21/22 Haziran'da neşretmiş, 8/9 Temmuzda askerlik vazifesinden istifasını vermiştir. 23 Temmuz-7 Ağustos'ta sürdürülen Erzurum Kongresi'nde vatanımızın kurtanılmasıyla ilgili kararlar alınmıştır. Bu kongrede, milli kuvvetleri temsil eden bar ulusun adı Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliyye idi; 4-11 Eylül'de toplanan Sivas Kongresi'nde bunun adı, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak değiştirilmiştir.

Bu Kongre'de seçilen Heyet-i Temsiliyye 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmiş Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar çalışmıştır (26).

Sivas Kongresi'nden sonra 26 Kasım 1919'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kurulmasına teşebbüs edilmiş, bu cemiyet, Sivas Valiliği'nin 9 Aralık 1919 tarihli yazısıyla resmen kurulmuştur. Yönetim Kurulu'nun, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Reis-i Muhteremi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne hitabıyla, 12 Aralık 1919 tarihli yazısında, oniki kişiden meydana gelen faal idare heyetinin birkaç günlük çalışma-

(26) Bu hususta faydalandığımız başlıca kaynaklar hakkında bk., F.A. Tansel, Atatürk hakkında Ozanlarımızın Söylediği Şiirler (1919-1938), Belleten, c.xiii, Sayı 167, Temmuz, 1978, s.468, not 9.

lanıyla sekizyüzden çok aza kaydettikleri, yakınında Sivas'ta üye olmayan hiçbir kadının bulunmayacağını umdukları, Anadolu'nun başka vilayetlerinde de, vatanın savunması için müstakil cemiyetler kurulmasına çalışacakları bildirilmiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyyesi adına, Mustafa Kemal imzalı, 12 Aralık 1919 tarihli cevapta, Sivas hanımlarının gösterdiği bu fedakarlığın bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne bildirildiği, bütün Türk hanımlarının aynı yolda çalışmalarının uygun görüldüğü bildirilmiş, bu teşebbüsün birincilik şerefini kazanmış olan Sivas hanımları tebrik edilmiştir. Merkezi Sivas'ta bulunan bu cemiyet, 3 Ocak 1920'de, Fransız İşgal Kumandanı'nın Kilis sokaklarına asmış olduğu Beyanname'yi İstanbul İtilaf Devletleri ile Vekiller Heyeti'ni ciddi teşebbüse davet için protesto etmiş, 4 Ocak'ta Fransızlar'ın Adana'da İslamlar'a zulümlelerini ilgili yerlere, yine telgrafla protesto etmişlerdir. Bu cemiyet, Heyet-i Temsiliye'nin yol göstericiliğinde böyle çalışmalarını sürdürmüştür; İzmir'in Yunanistan'a ilhakı için çalışıldığı, Milli Kuvvetler'in Aydm'da taarruza geçmesi lazım geldiği, İtilaf Devletleri'ne ve Amerika'ya, "Anadolu'da ikinci bir Makedonya ihdasına asla müsaade" etmeyeceğimizin bildirilmesi, işgalin önlenmesinden bahsedilmesi istenilmiştir. Amasya, Erzincan, Kayseri, Bolu, Burdur'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Heyet-i Temsiliyyeleri kurulmuş, Milli Kuvvetler için tutarı epeyce kabarık para yardımında bulunulmuştur. Bu cemiyetin Yönetim Kurulu ile, Heyet-i Temsiliyye Reisi Mus-

İafa Kemal Paşa arasındaki yazışmalar, cemiyetin kuruluşunun üç gün sonrasından, 12 Aralık'tan başlayarak, 20 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar sürdürülmüş, tebriklerine, B.M. Meclisi Reisi Mustafa Kemal imzalı, 29 Nisan 1920 tarihli teşekkürle sona ermiştir (27).

Kurtuluş Savaşı'nda Türk kadınları yurdumuzun yer

(27) Prof.Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti - Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Heyet-i Temsiliye ile yazışmalarına dair bazı Belgeler (Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.I, Sayı: 1, Kasım 1984, s.108-126). Bu incelemedeki belgelerin, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'nden faydalanılarak (Kutu: 2-3, Dosya: 1, Fihrist: 22) elde edildiği kaydedilmiştir (s. 108).

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti ile Heyet-i Temsiliye arasındaki yazışmaların çoğu, Cahid Çaka tarafından önceleri yayımlanmıştır (Tarih Boyunca Harp ve Kadın, Ankara, 1948, AS. Fb. Basımevi, s.48-56). Bu eserde, Bekir S. Baykal'ın makalesinde bulunmayan, onbir maddeyi içine alan Nizamname sureti ile, Reis'i Melek Resid Hanım'ın, cemiyetin kuruluşu dolayısıyla konuşmasının metnine de yer verilmiştir (s.45-48). Bekir S. Baykal, makalesinde esas bakımından bu cemiyetle Heyet-i Temsiliye arasındaki yazışmaları ele aldığı için bunun yayının gerekli bulmadığını sanıyoruz. Bahsettiğimiz Nizam-Name ile Melek Resid'in konuşması metni Cahid Çaka'nın eserinden alındığı kaydıyla, Kadın Ansiklopedisi'nde de yayımlanmıştır (1st, 1984, Tercüman Tesisleri, s.669-72). Bekir Sıtkı Baykal'ın, önemli belgeleri içine alan bahis konusu makalesinin devamı 1985'te yayımlanmıştır (Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin Padişah'a, İstanbul Hükümetine, bazı Kuruluşlara ve Yabancı Devlet Temsilcilerine Gönderdiği Yazılar (Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.1., Sayı: 2, Mart, 1985, s.413-34). 28 Teşrin-i Sani, 1335-27 Mart 1336 (28 Kasım 1919-27 Mart 1920) tarihleri arasında yazılmış onaltı belgenin yeni harflere çevrilen metinlerim içine almaktadır. Bunlar arasında, Erzurum kadınlarının Muradiye Camii'ndeki toplantılarıyla ilgili 23 Aralık 1919 tarihli şifre ve bu münasebetle "Sadaret-i Uzma ile Dahiliye Nezaret'i'ne ve Dersaadet'e Düvel-i İtilafiyeye mümesilleriyle Amerika Ayam'na" çekmiş oldukları telgraf suretinin metni de vardır (s.417, nu.vi.) Eserimizin ve dizgi işinin tamamlanmasından sonra, Bekir Sıtkı Baykal'ın bahis konusu makalesinin aynı dergide neşredilen devamında, bu cemiyetin birçok şubeleriyle ilgili belgelere, mensuplarının muhtelif yerlerdeki konuşmalarının metinlerine de yer verilmiş olduğunu gördük (C.I., Sayı: 3, Temmuz 1985, s.671-710). Bu makale dizisi Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi'nce bir kitap halinde de yayımlanmış bulunmaktadır (Milli Mücadelede Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi:2, Ankara, 1986, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 80+12 Sayfa).

Kadın Ansiklopedisi'nde, Cahid Çaka'nın eserinden faydalanılarak,

yer işgaî edilmesine, vatandaşlarımızın uğradığı zulümlere karşı koyarak mitinglerde vatanseverliMerini yansıtan heyecanlı, içten duygularla dolu konuşmalarla, protestolarla, Milli Kuvvetler'e, şemslerimizin dul ve yetimlerine maddi yardım sağlamakla kalmamışlardır; İstanbul'un birkaç aydm hanımı dışında katlanarak Milli Kuvvetler'e yardımda bulunan Anadolu kadmlarımızdır.

8.XI.1919 tarihli İrade-i Milliye'den alınan, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'yle ilgili, 'Sivas hanımları geçen Cuma günü (5.XI.1919), Numune Kız Mektebi'nde toplanarak, memleketin bütünlüğünü ve istiklalini müdafaa uğrunda bütün Anadolu'nun bütünlüğü için çalışmak üzere bir cemiyet" kurdular" haberi yayımlanmıştır (S.670). Erzurum Vilayeti'nin 29 Kasım 1919 tarihli şifresi çözülerek, Sivas Valisi Reşid tarafından verilen habere göre (23 Aralık 1919), Erzurum kadınlarının Muradiye Camii'nde toplandıktan, Mevlid okunduktan, Merkez Kız Okulu Müdiresi Faika Hanım'ın konuşmasından sonra muhtelif makamlara protesto telgraftan çektikleri haberinin bildirildiği belge, protesto meinin sureti de neşredilmiştir (S. 669-70); bu belgelere dayanılarak, 'Türk kadınlarının topluca ilk isyanının Erzurum'da başladığı" hükmüne varılmış, Erzurum'daki bu başlangıçtan sonra, 1919 Aralık'ında, Sivas'ta, Anadolu Kadınlar; Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kurulduğu kaydedilmiştir (s.670). Bu belgenin, tarihlerini gözönüne alarak sıralarsak, Sivas hanımlarının 5.XI. 1919'daki toplantılarında bu cemiyeti kuma karama vardıkları, Erzurum kadınlarının 29 Kasım'da toplandıktan, 1919 Aralık'ı ise Sivas kadınlarının ilk toplantı değil, bu cemiyetin resmen kurulduğu tarih olduğu, dolayısıyla böyle çalışmaların önce Erzurum'da değil, Sivas'ta başlatılmış olduğu anlaşılır.

H-KURTULUŞ SAVAŞINTN ANADOLU KADIN ASKERLERİ

A) SAVAŞLARA KATILAN KADINLAR

I. KARA FATMA (Fatma Seher)

Kara Fatma Erzurumlu YusufAğa'mın kızıdır. Balkan Harbi'nde, kocası Derviş Erden'le birlikte Edirne'de, düşman tarafından kuşatılmış olan Yanık Kışla'da bulunmuş, askerlik hayatım onunla paylaşmıştır (28).

(28) Cahid Çaka, A.e., s.67 v.d. Yeni Gün'den naklen, 15 Haziran 1338 (1922) tarihli Vatan gazetesindeki yazıdan faydalamlmıştır. Ahmed Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, c.ıı (1918-1922), İst., 1970, Yenilik Basımevi, s.315 v.d. Fatma Seher'le yapılan mülakatlar, vakalar bazan zaman bakımından sırasız olduğu gibi, bunlar arasında yer yer boşluklar da vardır; bu muhtelif mülakatlar dolayısıyla edindiğimiz bilgilerin bkbirini kısmen tamamladığı görülür. Kara Fatma'nın, Trabzon'da yayımlanan İstikbal Gazetesine ardaattıklama göre, Vanlı olan kocası Binbaşı Ezdesin Bey, Kafkasya Cephesi'nde savaşa giderken, kendisi çocuklarıyla birlikte Edime'de kalmıştı. Esi Sankamışta (1919 Eylül'ü sonlarında) şehit düşmüştür. Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1919) sonra İstanbul'a, oradan Konya, Diyarbakır yoluyla Van'a, babası aşiret reislerinden Yusuf Abdal Ağa ile annesi Ayşe Hanım'ın yanına girmiştir. Erzurum Kongresi sırasında, kardeşi Mehmet Çavuş'la birlikte, teşkilat için 100-150 kişi toplamışlardır (Mülazım Kara Fatma'nın Sergiyesi - Sankamış Şemdinin Karısı Mütareke'den Evvel ve Sonra Ne Yaptı? İstikbal'den naklen tkdmgzt.,Yd29.,nu. 9106,27 Zıl-Ka'de, 1340/23 Temmuz 1338/1922).

Birinci Dünya Savaşı'nda, kendi ailesinden dokuz-on kadınla birlikte Kafkasya Cephesi'ne gitmiştir. Mondros Mütarekesi'nden soma eşi Binbaşı Derviş Erden'in vefat ettiğim, İstanbul'un işgali (20 Mart 1920) üzerine, "Üsküdar'a, oradan da Bolu ve Ankara yoluyla Sivas ve Erzurum'a giderek, Başkumandan Gazi Mustafa Kemal" Paşa'dan kendisini vazifelendirmesini istediğini, Erzurum ve Van'da kardeşleri Ermeniler tarafından şehit edilen kırküş kadım silah arkadaşı olarak "Şark vilayetlerinde Ermenistan için çalışan Ermeni ordularına karşı" vazifelerini de yerine getirdiklerini, kendisiyle 1923'de yapılan bir mülakatla anlatmıştır (29).

Asıl adı Fatma Seher olan Kara Fatma, İstiklal Savaşı'nda Kara Fatma adıyla, 1944'de yayımlanan hatıralarında, "Atatürk'ün Sivas'ta faaliyete geçtiğini haber aldığım dakikadan itibaren duyduğum sevinci tariften acizim ve ilk işim kısa bir hazırlıktan soma Sivas'a müteveccihen hareket etmeyi kararlaştırdım; hemen yola çıktım ve Gülcemal vapuruyla Samsun'a, oradan da Sivas'a vardım" diyor.

Fatma Seher için Mustafa Kemal ile görüşebilmek, bir suikastı önlemek için sıkı tedbirler alındığından pek kolay olmamıştır. Onunla görüşmeyi nasıl başardığını, nasıl vazifelendirildiğini yine kendisinden dinleyelim:

"Mustafa Kemal'in huzuruna çıkabilmek için muhtelif kıyafete girerek üç günlük bir mücadeleden soma, de-

(29) İstiklal Savaşı'nda Kadınlar: Mücahid Kadınlarımızdan Fatma Haram Matbaamızda-Mülazım rütbesine haiz Fatma Hanım bize İstiklal Harb'inde M sergüzeşlerini, başından geçenleri ve İstanbul ihtisalanm anlatıyor (Akşam gzt., nu. 1716, 13 Zil-Ka'de, 1341/3 Temmuz 1339/1923).

vamlı bir takibim neticesi olarak, Sivas'ta öğle yemeğine davetli bulunduğu bir yere giderken yolda yakaladım. Üzerimde çarşaf ve yüzüm de peçe ile kapalı idi. Kendisiyle bir mes'ele hakkında görüşmek istediğimi söyleyince, ilk defa sert bir lisan kullanarak, 'Ne görüşeceksin!' mukabelesinde bulundular. Kalbimdeki vatan aşkı bu sert muameleye gâlib gelerek derhâl peçemi kaldırdım ve İstanbul'dan buraya kadar sizinle görüşmek için geldiğimi, ma'rûzâtımm bir dakika için dinlenmesim İsrarla rica ettikten sonra, pek yakınımızda bulunan küçük bir lokantaya beni kabul ettiler" bilgisini vermiştir. Mustafa Kemal ona admı, silah kullanmağı, ata binmeyi bilip-bilmediğini, savaştan, ateşten korkar mısın diye sormuştur. Verdiği cevaplar Mustafa Kemal'i memnun etmiş, "Bütün kadınlar gibi olseydi. Kara Fatma!" demiş, adı, onun bu hitâbmdan soma Kara Fatma olarak kalmıştır. "Kendi eliyle yazdığı kâğıdı belge olarak bana verdi, sıkışık vaziyetlerde işine yarar; haydi, göreyim seni; verdiğim talimatı untuma, bir-ân evvel İstanbul'a git, hazırlan ve işe başla!" dediğini anlatmıştır (30). Sivas Kongresi 4-12 Eylül, 1919'da olduğuna, Mustafa Kemal'in Heyet-i Temsiliyye ile birlikte ve bu kurulun başkam olarak 27 Aralık, 1919'da Ankara'ya geldiklerine göre, Kara Fatma'mn, onunla bu tarihlerde görüşmüş olduğunu söyleyebiliriz.

İngilizler, 30 Ekim, 1919'da yürürlüğe giren Mondros Mütarekesi'nden, 16 Mart, 1920'de İstanbul'un işgalinden

(30) K.F.,İstiklal Savaşı'ndan Kara Fatma, İst., 1944, Aydınlık Basımevi, s. 3 v.d.

sonra, inzibat kuvvetlerini izmit'e çıkararak Yunanlılar'la birlikte, Millî Kuvvetler'i yok etmeye çalışmışlardır; İngilizler, kısa süren bir savaşta yenilgiye uğratılarak istanbul'a çekilmiştir. Bursa'yı 20 Haziran, 1920'de ele geçiren Yunanlılar, bir fırka ile İzmit'i İngilizler'den teslim almışlar, Sapanca, Adapazarı'm da zapt ederek Sakarya'ya kadar gelmişlerdi. Millî Kuvvetler'ce, istanbul ile bağlantının, askerî hareketlerin sağlanması, kolaylaştırılması için İnebolu yolu yeterli olmadığından izmit'in düşmandan temizlenmesi ön plana alman kararlardandı (31).

Kara Fatma, Mustafa Kemal'den aldığı ta'limât üzerine istanbul'a gelmiş, Mustafa Kemal'den getirdiği kâğıdı göstererek güvenlik Topkapılı Pire Mehmed ve Laz Tahsin'le birlikte onbeş kişilik çete kurmuştur. Hepsı köylü kıyafetine girerek, Haydarpaşa'da tirene binip izmit'te inmişler, kendilerinin Erzurum muhaciri olduklarını, iş bulmak için eldiklerini söyleyerek, gizlice propagandalarla sayılarını artırmaya çalışmışlardır; ilk uğrakları Gül-bahçe köyü eşrafından Murad Ağa'nın da katılması ve yardımıyla çete sayısı doka altına yükselmiştir; Bahçecik, Serteyye yoluyla gittikleri Paşa-köyü'nde karargah kurmuş, bu cephenin kumandanı Albay Kara Emin idaresinde bir süre buralarda düşmanla çarpıştıktan sonra, Kaynarca, Bereket, Alakaya'ya hareket emrini almış, buralarda Üsküdarlı Albay Neş'et Bey emrinde savaşmışlar, askeri bakı-

(31) Cevdet Kerim (İncedayt), Türk İstiklal Mücahede Konferansları, İstanbul, 1927, Devlet Matbaası, s. 127 v.d.

mında mühim olan Fındıktepe'yi düşmandan temizleyerek buraya Türk bayrağını dikmişlerdir (32).

Kara Fatma'nın, Mustafa Kemal'den aldığı talimat üzerine İzmit'e gelişi, çete teşkilatını nasıl kurduğu ve çalışmaya başladığı 1922'de İstikbal gazetesinde kendisinden naklen daha geniş olarak anlatılmıştır:

Kara Fatma İstanbul'a dokuz yaşındaki kızı Fatma ile birlikte gelmiş, oradaki kardeşi Süleyman'ı da yanına almışlar. " Birgün İstanbul'dan onsekiz tüfek de kaçırarak Alem-dağı tarikiyle, az evvel tâ Van'dan yüzeili kişilik çetesiyle gelen kardeşi Mehmed Çavuş'a İzmit civarında Taşköprü'de iltihâk etti. Üç sene evvel, birgün İzmit civarında Davûcuiar-ormanfndan Arpaık-köyü'ne yorgun argın beş kişi iniyorlardı. Bunlardan üçü erkek, biri küçük bir kızdı. Köye indikleri zaman, köylüler bu garipleri biraz tühafkarşılادılar. Garipler Karamürsel muhacirlerinden olduklarını söylüyorlar, iş arıyorlardı. Uzun pazarlıklardan soma dört çoban, Kasım'a kadar yirmi liraya çalışmaya razı oldular. Ertesi gün, yamaçlara doğru sığırları süren dört çoban gayet neşeli idiler. Üç-dört gün sonra birgün dört çoban, sığırları Gül-bahçe deresinin etrafındaki yamaçlara salmışlar, oturuyorlardı. Bu sırada uzaktan iki silahlı belirdi; az sonra yanlarına geldiler. Bunlar Gül-bahçe, Orhâniyye, Arpalık, Mecidiyye köylerindeki Ermeni jandarmalanndandır. Dört fakir çobana şüphe ile baktılar; onlara kim olduklarını sordular. Arpalık'rn çobanlarıyız' cevabı şüphelerini

izale edemedi. O akşam Arpalık'tan-ormanı'na doğru dört çoban ellerinde iki tüfekte dönüyorlardı. Bunlar Kara Fatma ile oğlu Seyfeddin ve iki kardeşi idiler.

"Ertesi gün, kaç zamandır Davulcular-ormam'nda gizlenmiş olan yüzelli kişilik çetesinin basma geçen Kara Fatma Gül-bahçe. Mecidiyye, Orlâniyye, Arpalık köylerinin imâm ve muhtarlarıyla ileri gelenleri ormana eelbettirdi; onlara, 'Ben Kara Fatma'yım, Ermeni jandarmalarımn sizden her ay aldıktan ikiyüzer lirayı bundan soma vermeyeceksiniz. Sizin ırzınızı, malınızı ben bekleyeceğim' dedi.

"Köylüler memnun döndüler. Kara Fatma artık kendini meydana vurmuştu. Bir taraftan Sabanca havalisinde (...) Bey vasıtasıyla silah satın alıyor, bir taraftan civar köylerden gelen delikanlıları çetesine yazıyordu. Az zamanda mevcudu 480 kişi bulmuştu."

"İzmit Yunan işgali altındaydı. Müslümanlar nefes almaktan bile korkuyorlardı. O günlerde yırtık-pırtık bir köylü kadın pazara öteberi getirip satıyor, akşam olunca şehirden ağır sandıklar alarak esrarengiz bir şekilde çıkıp gidiyordu. Bu kadın iki defa gelip gitmiş, dönerken altışar sandık götürmüştü. Üçüncüde bu şüpheli kadını yakaladılar. Sandıklar cephane sandığı idi. Onları Sultani Mektebi'nde Ali Efendi'den alıyordu. Kendisim askeri koğuşlardan birine attılar ve ondokuz gün sürekli dövdüler, dövdüler, döğdüler. Ondokuz gün zarfında tamamıyla dermansız, hasta ve perişan olan bu bed-baht kadm, Kara Fatma Çetesi'nin biz-zat Reise'si idi" (33).

(33) YK.Bk.,not-28.

Müfrezesine kırkûç kadından başka yediyüz de erkek katılmış olduğunu söyleyen Kara Fatma, kadınlardan yirmisekizinin şehit düştüğünü, geriye kalan onsekiz kadın ve diğer erkeklerle Birinci İnönü (21 Şubat-12 Mart, 1921) ve İkinci İnönü (31 Mart-1 Nisan, 1921) savaşlarına katılmıştır. Bu savaşta, "onsekiz kadını da kısmen şehit, kısmen yaralı olarak İnönü'nde bıraktrm; kendim de yaralandım. Tedavi olduktan soma, Düzce çevresindeki asker kaçaklarını vatanî vazifelerine da'et için gittim" diyor. Yine kendi ifâdesine göre doksanûç kişiden ibaret müfrezesini, Kocaili Gurup Kumandanı Hâlit Paşa yeterli bulmamış, bunların sayışım üçyüze yükseltmiştir. Bu vazifesi dolasıyla karar-gâhim Hendek ile Düzce arasındaki Nefren-boğazı yakınında bulunan bir köyde kurmuştur. Eşkîya Reisi Limo ile İbrahim bir gece, misafir edilmekte olduğu eve gelerek eğer afvedilirse bu çeteyle birlikte çalışmak istediklerini bildirip, bunun sağlanmasını recâ etmişlerdir. Kara Fatma, onların bu isteklerim telgrafla Ankara'ya bildirmiş, iki saat içinde bu eşkıyalar ve topladıkları asker kaçaklarının af fi emri gelmiş, bunlar da müfrezesine katılmıştır (34).

(34) Kara Fatma, a.e., s. 8 v.d. Akşam, a.ş., yk. bk., not-29. Kara Fatma Akşam'da yayımlanan bu röportajda, İnönü savaşlarından önce Doğu Cebhesi'nde savaşa katıldığını da anlatmıştır; "Vilâyât-ı Şarkıyye'de Emenistan için çalışan Emneni ordularına karşı vazifemizi yerine getirdik. O vakit sarfedilen mesai ile Vilayet-ı Şarkıyye kurtuldu" diyor. Bununla, Doğu, Anadolu savaşlarını kasdettiği anlaşılır. 27 Kasım, 1920'de, Kazım Kara Bekir Paşa kumandasındaki ordu-muz taarruza geçerek Sankamış, bu sıralarda Dokuzuncu, Onikinci ve Müretteb Fırkalarla 20 Aralık, 1920'de Kars istikametinde >Tlünerek bu vilâyetimiz zaptedilmiş, Emneni ordusu süratle bozgun uğratılmıştır (Cevdet Kerim, a.e., s. 86 v.d.).

Kara Fatma, 28 Haziran, 1921'de İzmit'in düşmandan temizlenip kurtanlmasma kadar İzmit'te kalmıştır. Kendisindeki belgelerden, İznik civarındaki Bereket ve Kara-derin'deki karşılıklı taarruzda, Aleko-Kara-derin hattında fedakârlıklar, kahramanlıklar gösterdiği anlaşılır: Hisarcıkla, Kaynarca mmtakası Kumandam Naim imzasıyla Süvari Livası'na gönderilen yazıda,, düşmanın taarruzu durdurulduğu, üçüncü maddesinde Fatma Seher Hanım'm cepheden gelen efrad üzerindeki tesiri her türlü takdirin üstünde olduğu kaydedilmiş, bunun karşılığı Liva emrinde, "Bu günki harekâta pek çok yararlığı görülmüş olan Fatma Seher Hanım'a teşekkür ederim" denilmiştir. 26/27 Ağustos, 1337 (1921) tarihli, 193 sayılı Liva Tamimi ile de onun bu kahramanlığı açıkça takdir edilerek başka Birlikler'e de örnek gösterilmiş bulunuyordu (35).

Kara Fatma'nın, İzmit'te bulunduğu sırada Kocaeli Grubu Kumandanlığı'na yazdığı 24 Ekim, 1921 tarihli, metninin bütünü az sona vereceğimiz dilekçesi başlıca iki esas fikri içine almaktadır: Bunlardan ilkinde göre, Müfrezeler Kumandanı Reşat Bey'den 12 Ekim, 1921'de aldığı emir dolayısıyla, dokuz kişilik maiyyetiyle birlikte, askerlik için Ku'a çekecek yaşta bulunmayanlardan gönüllü asker toplamak, cebhede geri dönmek üzere hareket ettiği, topladığı yirmibeş kişilik maiyyetiyle emirlerini beklediği anlaşılır. Büyük milletince kendisine verilen Çavuşluk rütbesine teşekkür eden Fatma Seher'in dileklerinden ikincisi, iki yıldanberi çok yorgun bulunduğu için İzmit çevre-

(35) Câhid Çaka, a.e., s. 67 v.d.

sinde veya Cephe gerilerinde kısa süre dinlenmek üzere kullanılması hakkındaki ricasıdır.

KOCAELİ GURUBU KUMANDANLIĞI NA

İzmit'ten

24/10/37

*12 Teşrinievvel tarihinde Müfrezeler Kumandanı Reşat Bey 'den aldığım emir üzerine 9 kişilik maiyyetimle esnan hârici efraddan gönüllü toplamak ve Cephe 'ye avdet eylemek üzere hareket eylemiştim. Teşkilâtı tevsi ile topladığım 25 kişilik maiyyetimle emr-i 'âlinize muhtazırım. Büyük milletimin 'uhdeme verdiği Çavuşluk rütbesinden dolayı 'arz-ı şükran eyler ve iki senedenberi çok yorgun bulunduğumu da arz ederek İzmid civarında veya Cephe gerilerinde az bir müddet istirahat için istihdam olunmak-
lığımı istirham eylerim efendim.*

MÜCAHİDE

FATMA SEHER

Fatma Seher'in bu dilekçesine karşılık, Geyve İstasyonu'ndan 24 Ekim, 1921 tarihli, Kocaeli Grubu Kumandan Halid imzasıyla çekilen telgrafta, somaki bir emre kadar maiyyetiyle birlikte İzmit'te dinlenmesinin uygun görüldüğü, bildirilmiştir (36).

(36) Metinlerini verdiğimiz bu iki belge Harb Tarihi ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi'ndedir; ilkinin kaydı, İstiklâl Harbi Arşivi; KI., 1162, Dosya-8, F. 31'de; ikincisinin kaydı, İstiklâl Harbi Arşivi; KI., 1162, Dosya-18, F. 30'da bulunmaktadı. Eserimizdeki 6, 11, 12, 13, 15 numaralı resimlerde bu arşivden faydalanılarak elde edilmiştir (Album, nu. 3: İstiklâl Harbi, Kongreler, Millî Faaliyetleri; sırasıyla bk., s. 49, n. u 14; s. 47, nu. 3; s. 54, nu. 8; s. 50, nu. 18; s. 50, nu. 19). Bu belgelerin fotokopülerinin verilmesinde elden geldigince yardımlarını esirgemeyen Kütüphane ve Arşiv Müdürü Öğretmen Albay Gülsüm Budaybek Hanımefendi ile Kişi Başvuru Uzmanı M.C. Gürsel Beyefendi'ye tekrar teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Telgraf

170

30

Geyve İstasyonu

24/10/1337

Sât: 20.30

*İZMİT'TE MÜCAHİDE FATMA
SEHER HANIM'A*

c. 24/10/37 TARİHLİ TEL'E:

Emr-i ahire kadar maiyyetinizle birlikte İzmit'te istirahat etmeniz muvafıktır.

KOCAELİ GRUBU HÂLİD K.

Mehmet Emin Yalman, İzmit'te bulunduğu o sıralarda Kara Fatma ile görüşmüştür; ona anlattıklarından da, Kocaeli Cephesi'nden soma İznik Cephesi'nden vazifelendirildiği, İznik'e, üçyüzseksen gönüllü getirdiği, bunları İntikam Taburu'na teslim ettiği, bunlar arasında oğlu ile kardeşinin de bulunduğu anlaşılır. "Bir defa da yüzseksen gönüllü topladım, İzmit'e getirildim. Bir müddet Birlik Kumandanlığı'nda bulunduğum, sağ kolumdan vuruldum. İzmit Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Hastahanesi'nde tedavi edildim. İnşallah yakında yine Cephe'ye gideceğim" demiştir. Mehmet Emin Yalman'ın, "Millî Mücadele'ye katılan Türk kadımlarımın safında şerefli bir yer almıştı": "Fatma Seher Hanım belindeki fişenklikleriyle, ayağındaki çizmeleleriyle, elindeki kamçısıyla tâm bir istiklâl Harbi akıncısı"

diyerek canlandırdığı Kara Fatma (37), bundan soma, 23 Ağustos-13 Eylül arasında Sakarya Savaşı'nda İznik, Kumlu, Alaşehir, Sivrihisar cephelerinde, o sahaları kuvvetlendirmek için çoğaltılan düşman kıtaları ile çarpışmıştır (38).

Kara Fatma, Sakarya Savaşından sonrasıyla, 30 Ağustos Afyon zaferimiz öncesindeki bir Çiçek Bayramı'yla ilgili, Teğmen'lik (Mülâzım-ı EvvePlik) derecesine nasıl yükseldiğini aydınlatan bir hâtırasını da anlatmıştır. Az sonra olduğu gibi vereceğimiz metinde görüleceği üzere, Rusya Sefiri Aralof'un da bulunduğu bu Çiçek Bayramı şenliğiyle acaba neyi anlatmak istemiştir? Edindiğimiz bilgiye göre, Çiçek Bayramı ile kastedilen, o sırada Ankara'da bulunan Aralofun da katıldığı 1 Mayıs 1922'deki Bahar Bayramı'dır:

"İstiklâl Harbi'nin son taarruzundan evvel, 1338 senesine, Çiçek Bayramı münasebetiyle Ankara'da davetli bulunduğum sırada, davetlilerden başta Atatürk olmak

(37) Bir Kadın Kahraman, a.e., s. 315 v.d. Tevhid-i Efkar'da H.m? remziyle yayımlanan, Kahraman Fatma başlıklı, "Onu geçen kez İzmit'te gördüm" cümlesiyle başlayan makale (Nu. 367-8395), 17 Haziran, 1338/1922), bahsedilenler bakımından Ahmet Emin'in bu yazısını çok andırmaktadır; H.M. imzası yanılmıyorsa ona aittir; isminin hecelerinin son iki ilk harflerini kullanmış olabilir. Bu makalenin metni, Mehmed Kaplan, İnci Enginün, BirolEmil, Necat Birinci, Abdullah Uçman'ın hazırladığı, Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal adlı esere alınmıştır (C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, İst., 1981, Murat Matbaacılık Koli. Şti, s. 863 v.d.). 16 Haziran, 1922 tarihli Tevhid-i Efkar'da da, Kara Fatma'nın kahramanlığından bahsetmiştir (Bk., nol-68). ' - " " ...X. - ,

(38) Akşam gzt, a.y. Bu ifadesinden, 10-25 Temmuz arasındaki Kütahya-Eskişehir savaşlarında da bulunduğu anlaşılır.

üzere Rus Sefiri Aralof Yoldaş, Meclis Reisi General Kazım Özalp, Van Mebusu Hasan Bey ve hatırlayamadığım hükümet erkanından bazı zevatın muvacehesinde işlemeli güzel bir gümüş sigara tabakası, milli bir menfaat için müzayedeye çıkarılarak Atatürk'ün üzerinde kaldı ve kendisine verdi. Tabakayı eline alarak, bu tabakanın kime hediye edilmek muvafık olacağını heyeti huzuruna sordular; derhal Rus Sefiri, Kara Fatma'ya hediye olunamış mütalâasını ileri sürdüler ve bu teklif heyetçe müttetifikan, alkışlarla kabul etti; fakat Atatürk, benim çok iyi silah kullandığımı işittiğini ve tesadüfen bu Çiçek Bayrarm'nda, iyi silah kullanan maruf nişancılar arasında bir müsabaka tertip edilmiş bulunduğundan bu müsabakaya katılmamı uygun gördüğünü buyurdular ve başarılı olduğum takdirde, sigara tabakasının bu suretle bana hediye edileceğini emir buyurdular.

"Ben de yarışmaya katılarak birinciliği kazandığımdan, son derece haz duyarak, hem mezkûr tabakayı bana hediye ettiler ve hem de Teğmenlik rütbesiyle taltif ettiler (39)."

(39) Kara Fatma, istiklâl Savaşı'nda Kara Fatma, İst., 1944, s. 10. Hâkimiyet-i Milliye'deki Amelenin Bayramı Başlıklı yazıdan, 1 Mayıs'ı bütün amelenin eğlenceyle geçirdiğini, sabah saat dokuzunda imalâ-ı Harbiye amelesinin İstasyon civarındaki eğlence yerinde toplandıklarını, sonra şimendüfer, dekovil ameleleriyle müretteblerin geldiğini, bazı Mebusların da bulunduğunu, Nu'man Tevfik Rüçdü, daha başkalarının, Eslâhâ fabrikası ustalarından da konuşanların olduğunu, bazı kararlar aldıklarını öğreniyoruz. Akşam Millet Bahçesi'nde, gelin hastalara, malûllere sarfedilmek üzere tertiplenen musamerede Malul Makinist adlı manzum monolog temsil edilmiş, Efgan Sefiri Sultan Ahmet Han'la, Azerbaycan Sefiri Abilof da bu musamerede bulunmuştur. İşçiler, bu gün dolayısıyla koşu yapmak, futbol oynamak suretiyle müsabakalara katılmışlardır (Nu. 497-6 Ramazan, 1340/3 Mayıs, 1338/1922). Kara Fatma'nın katıldığı ve birincilik kazandığı her halde, o akşam Millet Bahçesi'ndeki musameredir.

Kara Fatma'nın Ankara'da bulunduğu sunda, Aralov ile görüştüğü bu Rus diplomatının amlanndan anlaşılacaktır; eserde, Mustafa Kemal'in yeğeni Fikriye Hanım'dan, Elçilik'e gelenlerden Dr. Adnan Bey ile Halide Edib Hanımdan bahsedildikten sonra, Kara Fatma'nın şahsiyeti, oraya ne maksatlı gittiğı, bir portresinin yaptırıldığı hakkında da bilgi verilmiştir: "Ben şimdiye kadar yalnız burjuva aydınlarının Elçiliğimize yaptıkları ziyaretlerden söz ettim. Türkiye'nin sıradan insanları da Elçiliğimizi ziyâet ederlerdi. Birkaç sefer Elçiliğimize savaşçı kadınlardan Fatma Çavuş da geldi. Fatma Çavuş, bir çetenin başında bulunuyordu. Yunanlarla ve asilerle dövüşmüştü. Fatma Çavuş kısa boylu, zayıf, enerjik yüzlü, kara gözlü, yaşlıca bir kadımdı. Bir defasında, yine bir çeteci olan ve annesiyle birlikte savaşlara katılan oğlu ile Elçiliğe geldi. Fatma'nın sırtında siyah bir ceket, altında çizgili bir eteklik ayağında çizme vardı. Belindeki geniş kuşağında tüfek mermileri, kama, omuzunda da kayış görünüyordu. Başım bir yemem ile sarmıştı. Fatma Çavuş Sovyetler Birliği'ne olan sempatisini belirtmek, bizim askerlik işlerimiz ve Rus kadınlarının iç savaşa katılmalan konusu üzerine bilgi almak için gelmişti.

"Elçiliğimize uzun boylu, düzgün vücutlu bir çete de gelirdi. O sıralarda misafir bulunan ünlü Rus resim sanatçısı YYLansere'den bu çeteci ile Fatma Çavuş'un portrelerini yapmasını rica ettim. Çeteciler, resimlerinin yapılmasına razı oldular. Yevgeni Yevgeneviç Lansere de büyük

bir memnurlukla bunların portrelerim yaptı" denilmektedir (40).

Kara Fatma Sakarya Savaşı'ndan soma, Büyük Taarruz için hazırlıkların sürdürüldüğü sıralarda Kırım'a da gitmiş, Erzurum'a geçmek üzere bulunduğu Trabzon'da misafir edilmiş, başmdan geçenleri burada yayımlanan İstikbal gazetesine anlatmıştır; bu münasebetle, "Üç seneden beri Yunanlılarla harp eden Kara Fatma'nın namını herkes işitmiş ve bu kahraman kadının sonunu herkes dinlemiştir. Kara Fatma, tıpkı bir erkek gibi omuzunda silahıyla en çetin harplere iştirak etmiş, çetecilik yapmış, yaralanmış ve hatta faaliyetine devam etmekte bulunmuştur" denilmektedir. Rus Sovyet Hükümeti, Trabzon Konsolosu Tarabon, ona, dostluk haürası olarak, 10 Temmuz 1922 tarihli kartıyla birlikte altın bir kol saati sunmuştur. Aym gazetede bu karta yazdıklarının, Kara Fatma'nın, sonunda Trabzon, 16 Temmuz 1338, Bölük Kumandam Mülazım-ı Evvel Fatma Seher kaydı bulunan teşekkür mektubunun da tam metinleri yayınlanmıştır (41).

Kara Fatma, 26-30 Ağustos, 1922'de Başkumandanlık Meydan Muharebesi diye anılan Afyon Harbi'ne de müfrezesiyle katılmıştır. Bu savaşla ilgili, onun kahramanlığını, zekasını çok iyi anlatan bir hatırasını da, ifadesinde yine hiçbir değişiklik yapmaksızın veriyoruz:

(40) S.İ.Aralov, Bir Sovyet Diplomatı'mu Türkiye Hatıraları, çevr., Hasan Ali Ediz, ist. 1967, İstanbul Matbaası, s.237.

(41) Mülazım Kara Fatma'nın Sergüzeşti- Sankamış Şemdinin Kansı Mütareke'den Evvel ve Soma Ne Yaptı? (istikbal gazetesinden naklen, İkdâm gzt, nu. 9106, 23 Temmuz, 1338/1922).

"Altımdaki, Ceylan ismindeki, güzel talim ettirilmiş çok akıllı bir hayvandı; adeta bir piyade neferi gibi düşman mevzisine sokulmakta fevkalade mahirdi. Afyon civarındaki Sürmeli Köyü'nde bulunan düşmana müfrezemle tarraz esnasında, hayvanımla düşmanın mevzisine sokulmak icap etti. Bu esnada düşman tarafından bir kement atılarak yakalanmıştım ve hayvan da şahlanarak bizim tarafa fırar kaçmayı basardı; ben de bu şekilde düşmana esir olmuştum.

"Beni yakaladıkları zaman gözlerim bağlanarak, kendi mevzilerinin iki saat gerisinde bir yere götürülmüştüm ve burada gözlerimdeki mendil çözüldü ve Sürmeli Köyü'nde kurmuş oldukları karargahlarında yarım saat sorgulandım; benden bilgi almak için sürekli sıkıştırıyorlardı; ben de verdiğim cevaplarda kaçamak cevaplar veriyordum. Bunlar arzu ettikleri maksadı temin edemediler. Bunun üzerine, Başkumandanları olan Tirikopis'in yanma götürdüler ve beni görünce son derece hayretle bana bakıyordu ve "Sen Kara Fatma?" diye üç defa hayretle ismimi tekrarladı ve biraz soma, hayret ettiğinin sebebini son sualinden anladım. Meğer bunlar, Kara Fatma'yı devasa birşey tahayyül ediyorlarmış ve ben de bunlara cevaben, Anadolu'daki Kara Fatmalar'm en kuvvetlisi benim' demiştim ve soma beni bir yere kapattılar.

"Evvela, başıma dört tane süngülü nöbetçi diktiler; birkaç gün geçtikten soma bir kişiye indirilmişti ve bu nöbetçinin yanına bir misafir arkadaşı geldi. Sürekli şarap içiyorlardı. Misafir olan arkadaşı kalktı gitti. Bu nöbetçi

şarap içmeye devam ediyordu. Herhalde çok içmiş olmalı ki sabaha karşı sızdığım gördüm; fakat bir türlü inanamıyordum. Bir-iki yoklamadan soma, hakikaten sarhoş olduğuna kanaat getirmiştım"; "Elindeki silahı alarak, ortalık ağarmadan yola çıktım. Bir hayli zorluktan soma kaçmayı başardım ve ondokuz gün soma, Sürmeli Köyü'ndeki ova-da kıtımın başına geçtim. Bu başarımdan dolayı Üsteğmenliğe terfi ettirildim."

Bursa, 20 Haziran 1920'de Yunanlılar'ca işgal edilmiştir; düşmandan temizlenmesi Afyon zaferinden on gün soma 10 Eylül 1922'dedir. Kara Fatma, müfrezesiyle Bursa'nın kurtuluşu savaşına da katılmıştır. Afyon ilçelerinden "Burhaniyye Köyü'ne geldiğim zaman artık tamamen Yunan elinden kurtalmıştım; fakat şimdi harp etmek, düşmanı sürmek için bende daha yaman bir ateş uyanmıştı. Bana ve vatandaşlarıma yaptıktan zulüm, eza ve cefadan dolayı Yunanlılar'a, pis ayaklarıyla topraklarımızı çiğneyen bu düşmanlara teskin olunmaz bir kin ve nefret duymuştum. Müfrezemi tekrar teşkil ettim ve Bursa Cephesi'nde harbe girdim. Yunanlılar burada çok mukavemet ettiler; fakat Türk'ün süngüsü yaman şeydir, ona kimse mukavemet edemez. Bizim vazifemiz kıtanın gerilerine akın etmek ve yolları kesmekti. Vazifemizde başanlı oluyorduk. Yunanlılar bizim ordunun hücumuna fazla dayanamadılar. Bozgun başladı; birkaç gün içinde Yunan'ı denize sürdük. Artık vazifem bitmişti. Yorgun vücudumu dinlendirmek için izin verdiler. İşte ben de, şimdi bugün memleketimi geziyorum. Vilayat-ı Şarkıyye'ye gittim. Karadeniz

sahillerini gördüm. Bir-iki gün evvel de güzel İstanbul'umuzu görmek için buraya geldim" diyor.

Kara Fatma bunları, İstanbul'da bulunduğu sırada Tanin Gazetesi tarafından kendisine gönderilen bir haber yazarına anlatmıştır; bu konuşmasının yayımlandığı 5 Temmuz 1923'de İstanbul'da bulunduğu anlaşılır. Babalık Gazetesinin 9 Temmuz 1923 tarihli sayısında Tanin'deki röportajdan da faydalanılarak Kara Fatma hakkında bilgi ve o sırada Konya'da bulunduğu haber verilmiştir (42).

(42) Düşmana Nasıl Esir Oldum ve Nasıl Kaçtım, K.F., a.e., s.11 v.d. Bu vakayı, Tanin gazetesinde yayımlanan röportajında da anlatmıştır; "Ondokuz gün esaretin öldürücü ezalarına maruz kaldım" diyor (Kara Fatma, nu. 262,20 Zil-Ka'de, 1341, 5 Temmuz 1339/1923). Kara Fatma'nın hayata her sahada bir erkek gibi karşması mümkün olup olmadığı sorusuna verdiği cevabı da dikkate değer:

"Bundan sonra erkek, kadın hep beraber çalışacağız. Kadın peçesiz ve yüzü açık gezmekle ifetini kaybetmez. Zaten memleket bizden o kadar çok hizmet istiyor ki... Bunlar arasında peçe ve çarşafı düşünecek halde değiliz. İstanbullu hemşirelerimize silahı kapıp cepheye gidin denilemez; fakat onlara düşen iş, silah kullanmaktan daha büyüktür. Şimdiden sonra Anadolu'ya gitmeli ve cahil Anadolu kadınının gözünü açmalı. Anadolu halkı, hele kadınları, İstanbullu hanımları seve seve karşılayacak, onların söylediklerini harfiyen yapacaktır. Kadının neden erkek kadar çalışmasın! Bugün Anadolu'da bir ailede iki erkek varsa, yanı başında on da kadın vardır, bunun için kadın, erkek hep beraber çalışacaktır. Bunun kimseye bir zararı yok, belki faydası çoktur"; "İşte ben ne okumak ne yazmak bilirim. Şimdi tahsilim olsaydı zarar mı ederdim"; "Çocuklarımız mutlak okumalıdır. Ben çok iyi biliyorum ki bugün Anadolu'da erkek ve kız bütün çocuklar okuyacak olurlarsa Anadolu'nun hali değişecek, Türk'ün yüzü gülecek işi düzelecek, bütün batıl düşünceler kalkacak, Türkler yaşamaya başlayacaktır. İşte bu nedenle, küçük kızımı okutmak için şimdiden çalışıyorum" diyor. Bu röportajında, onüç yaşındaki küçük kızının da kendisi gibi harbe katıldığını, Kocaeli'deki bir çarpışma sırasında iki parmağını kaybetmiş olduğunu öğreniyoruz. Kara Fatma İstanbul'dan sonra gittiği-Konya'da yayımlanan Babalık gazetesinde, Tanin'deki röportajından da faydalanılarak Kara Fatma ve Türk Kadını başlıklı yazılara yer verilmiştir (9 ve 21 Temmuz 1339/1923).

Kara Fatma'nın 1923-44 yılları arasındaki hayatını aydınlatıcı malzemeyi henüz elde etmiş değiliz. Yalnız, 1944'de yayımlanan hatıralarının sonuna eklediği Üsteğmenlik Maaşımı ne için Kızılay'a Terkettim başlıklı müstakil paragrafında^ bütün çalışmalarım bir menfaat beklemeksizin yaptığından, buna karşılık Üsteğmenlik'le lütfelandığı rütbeye karşılık verilebilecek aylığını Kızılay'a bırakmayı vatani vazife saydığım dan bahsetmiştir: "Vatanın büyük kurtancısı Ebedi Şefin layık olmadığım büyük iltifatı beni son derece sevindirmişti. Esasen bütün emel ve arzum, yapmış olduğum hizmetten hiçbir menfaat beklemiyordum. Bu itibarla taltif edilmiş olduğum iûtbenin karşılığında verilecek maaşımı Kızılay'a terk etmekle son vazifemi yaptım." Muhterem vatandaşlarım başlıklı yine müstakil paragraftan ise, yurttaşlarının göstereceği ilgiye, vatanseverliklerine güvendiği için bu anılarımı yayımlamak zorunda kaldığım, ıstırap çekerek, dayanılmaz acı günlerle geçen hayatının sona erebileceğini umduğunu üzümlere arz etmiş olduğu anlaşılır: "Yurttaşlarım bana göstereceği yüksek alaka ve hamiyetlerine güvenerek pek muzdarib olarak yaşamakta olduğum gayr-i kabil-i tahammül bu acı günlerime nihayet verebilmek emeliyle ve bir hatıramı neşretmek mecburiyyetinde kaldığımı teessürle arz ederim" dediğine göre, 1944'de, dayanılmaz ölçüde maddi sıkıntı çekmekteydi.

Ankara gazetelerinde, 21 Ağustos 1946'da verilen bilgiye göre, Kara Fatma'ya yardım edilmiştir; torunları da okula yerleştirilecektir: Birbuçuk yıl önce, İstanbul gazete-

lerinden birinde muhtaç halde bulunduğu bildirilen Kara Fatma için yardım listesi açılmış, bunun üzerine Vali Lutfi Kırdar ile Belediye Reisi onu buldurarak görüşmüşlerdir. Kendisine Defterdarlık'ta bir iş temin edildiği gibi, Belediye Bütçesi'nin bu işle ilgili faslından nakdi yardım yapılmasına da karar verilmiştir. Bu aylık yardımı, o zamandanberi, 1948'de de muntazam verilmekte idi. İstanbul Valiliği'nce, torunlarının, ders yılı başında okullar açılınca yatılı olarak öğretimlerinin sağlanacağı bildirilmiştir (43).

Kara Fatma, 1954 yılı başlarında, bakacak kimsesi bulunmadığından, yaşı epey ilerlediği için çalışmadığından İstanbul'da bir kulübede, yardıma çok muhtaç halde yaşamaktaydı.

Kars ve Rize Mebusu Tezer Taşkiran ile İzzet Akçal, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na 2 Şubat 1954'de Milis Subay Kara Fatma'ya vatan hizmeti bakımından aylık bağlanması için dilekçe vermişlerdir:

"Milli Mücadele'ye Çete Kumandanı olarak katılmış ve bu hizmet karşılığında kendisine Milis Subay unvanı verilmiş olan Erzurumlu Kara Fatma 'ya vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine ait kanun teklifi bağılı olarak sunulmuştur " deniyordu. Bunu gerekli kılan sebepler de bildirilmiştir:

MUCİB SEBEPLER

Milli Mücadele 'ye 350 mücahid akıncı ile iştirak ede-

(43) Cahid Çaka, a.e., s.73 v.d.

rek, Onsekizinci Fırka 'nın Yirminci Hücüm Taburu Süvari Bölüğü Kumandanlığı 'nı yapmış ve bu hizmet karşılığında kendisine Milis Subayı unvanı verilmiş olan Erzurumlu Milis Kara Fatma, yaşının yetmiş aşması, kendisine bacak hiç kimsesi bulunmaması dolayısıyla İstanbul da bir kulübede yaşamakta ve büyük bir sefalet içinde kıvranmaktadır.

Bu kahraman kadın, vatani hizmet tertibinden maaş tahsis için Büyük Millet Meclisi 'nin atıfetine sığınmıştır (44).

*KARS MEBUSU
TEZER TAŞKIRAN*

*RİZE MEBUSU
İZZET AKÇAL*

Kara Fatma'ya aylık bağlanmasıyla ilgili bu teklif, 9 Şubat 1954'de T.B.M.M. Maliye Komisyonu'nda 12 Şubat'ta Bütçe Komisyonu'nda müzakere edilmiş, maaş bağlanması hakkındaki 6270 numaralı kanun 17 Şubat 1954'de kabul edilmiş, ertesi günü Resmi Gazete'ye gönderilmiş, 22 Şubat 1954 tarihli, 8640'ıncı sayısında ilan edilmişti:

Madde 1- Erzurumlu Kara Fatma'ya hayatta bulunduğu müddetçe vatani hizmet tertibinden ayda 170 lira aylık bağlanmıştır.

Madde 2.- Bu kanun, neşri tarihinden itibaren meridir.

(44) Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, c.28, Ankara, 1954, T.B.M. Meclisi Matbaası; Devre-ix; 17 Şubat 1954 Çarşamba, s.136 v.d.

Madde 3.- Bu kanunun hükümlerini icraya Maliyye Vekili memurdur (45).

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcından, Anadolu'nun düşmandan temizlenmesine kadar Doğu ve Batı Cephele-ri'ndeki savaşların çoğuna katılmış olan Kara Fatma dört defa yaralanmış, Yunanlıların elinde ondokuz gün esir kalmanın bütün acısını da çekmiştir. Rütbesi Milis Subayı olarak Müiazim-ı Evvelik'e (Üsteğmenliğe) yükseltilmiş,

Akşam gazetesinde 1923'de yayımlanan bir yazıdan üsteğmen elbisesi giymekte olduğu, göğsünde bir Harb Nişanı ile İstiklâl Madalyası bulunduğu anlaşılır (46).

İstiklâl Harbi 'nde silah kullanan, canla-başla çalışan mücahit kadınlarımızın önde gelenlerinden olan, hayatının son yılları dayanılmaz maddi sıkıntılar içerisinde geçen Kara Fatma, kendisine vatanî hizmet terlisinden 17 Şubat, 1954'de aylık bağlanmasıyla ertesi yılında, 1955'de Erzurum'da vefat etmiştir (47). Araştırmalarımıza rağmen, ölümünün ay ve gününü tesbitimizin henüz mümkün olmadığını üzümlere söyleyelim.

(45) T.B.M. Meclisi Kavanin Mecmuası, c.36, Ankara. 1954, T.B.M. Meclisi Matbaası, s.218.

(46) İstiklâl Harbi'nde Kadınlar, nu. 1716,3 Temmuz 1339 (yk. bk., not-29):.

(47) Fethî Tevetoğlu, Kara Fatma (Erzurum, 1888 - Erzurum, 1955) mad., Türk Ansiklopedisi, c. xxi., FasiküT. 164, ankar, 1973, Milli Eğitim Basımevi, s. 243-44.

Fatma Şehrin dosyasını görebilmek için Ankara'da, Emekli Sandığı Ml-kezi'ne başvurduk; en yetkililerinden biri aracılığıyla. Vatani Hizmet terubinden aylık bağlananların dosyalarının 1970'de Emekli Sandığı Merkezi'ne nakdedildiğini öğrenmekle beraber dosyasının bulunması mümkün olmadı. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın 5 Şubat, 1986 tarihli yazısıyla T.C. Milli Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü'ne de baş Vurulmuş Atatürk Kültür Merkezi'ne gönderilen 26 Şubat, 1986 tarihli cevapta, adı geçen arşivde, 'Kurtuluş Savaşı'nda görev yapan kadınlarla ilgili dokümanın' mevcut olmadığı bildirilmiştir.

Ayşe Hanım, kocasını Balkan Harbimde kaybetmiştir. 15 Mayıs, 1919'da Yunanlılar'ın İzmir'e girmesi üzerine köy-köy dolaşarak gönüllü toplamış, karşı koyma hareketine katılmış, burası Yunanlılar'ın eline geçince Ay dm'a gitmiştir (48). Kuva-i Milliye'nin ilk teşkilatına iki oğluleabirlikte katılan Ayşe Hanım, Yunanlılar tarafından 27 Mayıs, 1919'da işgal edilen Aydın'da, Demirci'deki savaşlarda kahramanca dövüşmüş, oğullarından büyüğü Demirci'deki savaşta şehit düşmüştür. Ayşe Hamm, 21 Şubat - 12 Mart'taki Birinci İnönü, 31 Mart - 1 Nisan, 1921'deki ikinci İnönü savaşlarında da bulunmuştur ve oğullarından küçüğü bu sıralarda şehit olmuştur. 23 Ağustos'tan 13 Eylül, 1921 'e kadar süren, Yunanlılar'ın yine büyük yenilgiyle püskürtüldüğü Sakarya Savaşı'na da katılmış, kasıgından yaralanmış ise de, tedavi edilip iyileşince müfrezesine dönmüştür. Kendisiyle 1922 Şubat'mda yapılan röportajdan o sıralarda Ankara'da bulunduğu anlaşıyor. 26-30 Ağustos'daki, Afyon Kara-Hisân'nm da Yunanlılar'dan geri alındığı Başkumandanlık Meydan Muharebesi ile, 9 EylülPde İzmir'e girip Yunan'ı denize döken kıtalar arasında Ayşe Hanım da bulunmaktaydı (49).

1925 Haziran'ı sonlarında İstanbul'da, Cumhuriyet

(48) Lutfi Arif, Anadolu Mektupları - Ayşe Çavuş'la Mülaka, Vakıf gzt., nu. 1942,5 Şubat, 1338/1922.

(49) Mücadele Ayşe Hanım, Cumhuriyet gzt., 30 Haziran, 1925; resmi de neşredilmiştir.

Gazetesi tarafından yapılan röportajdan, onun hakkında şu bilgiyi de edinmiş bulunuyoruz: "...Bu gön Süvari üniforması taşıyan Ayşe Hanım, Yunanlılarla birçok yerlerde muharebe etmiş, muzaffer olmuş bir Türk anasıdır. Ayşe Hanım, İstanbul'da ilk defa olarak, ziyaret maksadıyla geldiğini söylemektedir. Kendisi dün matbaamızı ziyaret etmiş ve şu sözleri söylemiştir: Lehü'l-hamd (Allah'a şükürler olsun), bu gün büyük Gazî'miz sayesinde emelimize nail olduk. Türk ve Türklük kurtuldu. Vaktiyle düşman çizmelelerinin altında inleyen sevgili topraklarımızda şimdi serbest ve göğsümü gere-gere yürüyorum." Ayşe Hanım İstanbul'da beş-altı gün kaldıktan soma İzmir'e dönmüştür.

Cahid Çaka, Harb Tarihi Encümeni Arşivi'nde Erzurumlu Kara Fatma ile Ayşe Hamm'la ilgili bazı belgeler bulabilmiş, Binbaşı Ayşe'nin Altuntac soy adını aldığını öğrenince, adresini bularak onunla görüşmüştür: Erkek elbisesi giymekte, kısa boylu, esmer, sevimli bir kadın olan Ayşe Hanım'm aslen Selâaikli olduğunu, 1942'de Ankara'da Merkez Bankası'nda odacı olarak çalışmaya başladığını, altı yıldanberi aynı vazifede bulunduğunu öğreniyoruz (50).

III. BİTLİS DEFTERDARI'NIN HANIMI

Maraş'ta Fransızlarla savaşlar 21 Ocak, 1920'de baş-

(50) A.e., s. 77. Aydın bölgesinde fiilen savaşan mücahideler arasında Penbe Kadın ile Emine Kadın da vardır (Em. Korg. Hüseyin Işık, İstiklâl Savaşında Aydın ve Yörük Ali Efê. Türk Dünyası TARİH Dergisi, nu. 10, Ekim. 1987, s. 37). -

lamış, bu yılın 12 Şubat'ında Fransızlar çekilerek Maraş kurtulmuştur. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetimin Reisi Melek Reşid Mesul Katibi Şefika Kemal imzasıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyyesi Riyaseti'ne 2 Şubat 1920 tarihli yazısında Fransızların Maraş'taki zulümleri, başkaca bazı meseleler de kınanmıştır:

Muhterem Efendim,

Fransızlar 'ın ve Ermeniler 'in Maraş 'ta din kardeşlerimize reva gördükleri canavarlıkları derhal telgraf-namelerle İtilâf mümessilleri nezdinde protesto edildiği gibi, Heyet-i Vükela 'yı da İkaz edecek telgraf keşide edildiği ve protesto telgraf-namelerinin birer suretleri takdim olunduğu en derin hürmetlerimize tevdiân arz olunur efendim (51).

İrade-i Milliye gazetesinin 2 Şubat, 1920 tarihli sayısında. Kahraman Bir Türk Kadını başlıklı yazı üzerinde durulmağa değer: Maraş'm Kayabaşı Mahallesi'ndeki çatışmada, Bitlis Defterdarı Hammı'nın hazırladığı mazgala yavaşarak sekiz düşmanı öldürdüğü, akşam üzeri, erkek elbisesi giyerek İslam mücahidlerine katıldığı bildirilmiştir (52). Sivas Kadınları Müdâfaan Vatan Cemiyeti Reisliği Heyeti'ne, Neyet-i Temsiliyye nâmına Mustafa Kemal imzasıyla gönderilen 3 Şubat, 1920 tarihli yazıda, bu çarpışma hakkında da geniş bilgi verilmiştir (53):

(51) Bekir Sıdkı Baykal, a.y., s. 116,

(52) Nu. 23,2 Şubat, 1336.

(53) B. S. Baykal, a.y., s. 116.

Maraş 'ın Kayabaşı Mahallesi 'nde sakin Bitlis Defter-darı 'nın haremi Hanım, İslamlar 'ın hun-ı masumunun na-hak yere akıtılmasından ve birçok hânmanların söndürül-mesinden galeyana gelerek, hanesinden açtığı mazgaldan dindaşlarımızı imha için İslam mahallâtına saldıran düş-manlara ateş aşarak, akşama kadar sekiz düşmanı telefe muvaffak olduğu ve akşam üzeri erkek elbisesiyle ve ke-mâl-i cür 'etle muhâfaza-i ırz ve can kaygusu ile silaha sa-rılmış bulunan mücâhidîn-i Islâmiyye sünûfunu iltihâkla bi 'l-fi'l müsâdematâ iştirak eylemekte bulunduğu bildiril-miştir.

Ali Fuad Cebesoy'un da, hâtıralarında Maraş mücâhit kadınlarından takdirle bahsettiği görülür. Buradaki çarpış-manın 15 Şubat'a kadar sürdüğünü, Fransızlar'ın gün bo-yunca, Millî Kuvvetler'in elinde bulunan mahalleleri bom-bardıman ettiklerini, Ermeni fedailerinin çarşı ve İslam mahallelerinde yangın çıkardıklarını anlatmıştır. "Kahra-man müfrezelerimizle beraber halk, devamlı bir surette Fransızlar'm işgalinde olan kilise ve mekteplere hücum ederek bir kısmım ele geçirmiş ve bu esnada iki top ile on kadar mitralyöz almış ve bunları düşman aleyhine kullan-mışlardır. Maraş kadınları da ellerinden geleni yapıyorlar. Başlarında, Bitlis Defterdan'nm zevcesi vardı" diyor (54).

Yahya Bey'in kızı olan Kara Fatma Şimşek'in asıl ad ve soy adı Yemine Vardarlı'dır. 1921-22'de, "Fahrî Milis

(54) Millî Mücâdele Hâtıraları, îst, 1953, Vatan neşriyyân, s. 293.

Üsteğmeni rütbesiyle Kocaeli Gurubu Müretteb Süvari emrindeki," Müstakil Suvââî Müfrezesi'nde vazifeli olarak katıldığı İstiklâl Harbimde, bu mmtakadaki mücadelelerde bulunmuştur. İstiklâa Madalyası ile lutuflandırılan Kara Fatma Şimşek, "Kocaeli Gurubu Mücahid'i ve Milis Üsteğmen iken",, Erzurum'da izinli olduğu sırada Dokuzuncu Kol Ordu Tarafından terhis edilmiştir (55).

V. HATİCE HATUN

İstiklâl Savaşı'ndan önce Adana, Fransızlar tarafından 21. XII. 1918'de işgal edilmiş bulunmaktaydı. Halkın vatanseverliğiyle, karşı koymasıyla, iş başına geçenlerin fedakarlığıyla burada da milli cepheler kumknuştur. Pozantı'da kuşatılmış olan Fransızlar, 5 Mayıs, 1920'de kumandanları Menil idaresinde Tarsus'a doğru çıkış hareketine girişmişlerdir. Bu sırada, Gülek ilçesinin Bazınçukur-köyü'nden Hasan Ağa'nın eşi, Emin ve Derviş Ağalar'm millî kuvvetlerinde vatan hizmetini yapmakta olan Hatice Kadın, Tekir-yaylası'nda bulunan, Nemrun'dan Merkin'e ulaşacak en kısa yolu soran Fransız kuvvetlerine yanlış kılavuzluk ederek onları Kar-boğazı'na sokmuş, bunu mücahitlerimize haber vermiştir. Bu yüzden pusuya düşürülen Fransız kuvvetleri, giriştikleri ilerleme hareketinde

(55) Harb Tarihi ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi'nde, istiklâl Savaşı'na Katılan Milisler'in Biyografi Dosyası'ndan alınmış, Kişi Başvuru Uzmanı M. Celâl Gürsel imzasıyla, bize yazılı olarak lütfen verilmiştir. Kendilerine tekrar teşekkürlerimizi sunuyoruz.

bozguna uğratılmışlar, Kumandan ve subayları, top ve tüfekleri ile sekizyüzü aşan Fransız 27 Mayıs, 1920'de Pozantı'da esir edilmişlerdir. Bu basanda, Kılavuz Hatice diye anılan mücâhide Hatice Hanım'ım Fransızlar'a yanlış yola sevk ederek Kar-boğazı'na sokmasının da mühim tesiri olmuştur (56).

VI. TAYYAR RAHMIYE

Adana'mın kadı mücahitlerinden bir başkası, Osmaniye ilçesinin Kaypak nahiyesi Raziyeler-köyü'nden Rahmiye Hanımdır. Yine Ordu Dairesi Reisliği'nin 26 Şubat, 1936 tarih, Birinci Şube - 988/789 sayılı yazısına karşılık, T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümeni'nin, IV Şu'be - Sayı: 180/50218 ve 28 Şubat, 1936 cevabından edindiğimiz bilgiye göre, Hüseyin, Ağa'nın milli kuvvetlerine gönüllü olarak katılmıştır. Dokuzuncu Tümen'in, 1920 Şubat'ta Hasan-Beyli civarındaki Fransız kuvvetleri ile savaşma müfrezesiyle birlikte Rahmiye Ha-

(56) Câhid Çaka'nın 1948'de basılan eserinde, Ordu Dâiresi Reisliği'nin 26 Şubat, 1936 tarihli, I'inci Şu'be - 988/789 sayılı yazısına, T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümeni'nin Ankara - 28 Şubat, 1936 tarih, IV'üncü Şube - 180/50218 sayılı cevabını içine alan belgeden faydalanılarak bu vaka ve bununla ilgili tarihi hadiseler hakkında bilgi verilmiştir (S. 58-59. Bu belgenin üç maddeyi içine alan bütünü (Tercüman gazetesi tarafından hazırlanan, kendi te'sislerinde dizilip yayımlanan Kadın Ansiklopedisine de alınmıştır: İst., 1984. s. 666 v.d.). Hatice Harun'un kahramanlığı, bununla ilgili tarihî vak'alara dâir Ali Fuad Cebesoy tarafından (A.c. s. 415), 1973 Adana İl Yıllığı'nda (Adana, 1974, Kemal Bey Matbaası, s. 672) epeyi geniş bilgi verilmiştir. Ayrıca bk., Yusuf Ziyâ Ayhan, Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu (Adana, 1963, İpek Matbaası, s. 49).

mm da katılmıştır. Bu çarpışmada Fransızlar'dan seksen tüfek, iki makineli tüfek alınmıştır. Bu sırada şehit düşen ve ateş hattında kalan iki arkadaşını korumak için, gösterilen tereddüde aldırmaksızın ileriye atıldığından kendine Tayyar (Uçan) Rahmiye lakabı verilmiştir. 1920 Temmuz'unda Osmaniyye'deki müstahkem Fransız karargahına yapılan hücumda arkadaşlarının tereddüdünü gören Rahmiye, "Ben kadın olduğum halde ayakta duruyorum da, siz erkek olduğunuzu halde yerlerde sürünmekten ve saklanmaktan utanmıyor mısınız?" diye bağırarak arkadaşlarını hücumu teşvik etmiş, Fransız karargahı önünde alın-dan vurularak şehit düşmüştür.

Çukurova'daki milli kuvvetlerden Yüzbaşı Osman Bey'in emrindeki bölge Misis'den Osmâniyye'ye kadar uzanıyordu; onun kumandasındaki yerler, buralarda bulunan, mücahitler arasında, "Osmaniyye'de Rahmiye Hatun" kaydı de görülür (57).

VII. MELEK HANIM

Çukurova'nın ençetin savaşlarından biri de Haçın ilçesinde geçmiştir; "10 Mart, 1336 (1920)'da başlayan ku-

(57) Câhid Çaka, a.c, s. 59 v.d. 1973 Adana Yıllığı, s. 28,32. Kadın Ansiklopedisi, s. 667. Kasım Ener bu mücâhid kadınının şehit düşmesinden bahsetmesi dolayısıyla, "Osmâniyye sözü edilirken, Gönüllü Müfrezesi Kumandanı Tayyar Rahmiye 'nin yüksek ma'nevî huzurunda eğilmeden geçilemez"; "Bütün köy ve kasabalarımız gibi yiğitler ocağı, kadir bilir Osmâniyyeliler'in Rahmiye için bir anıt yaptırmak istediklerini memnurlukla öğrenmiş bulunuyoruz" diyor (Çukur Ova'nın işgali ve Kurtuluş Savaşı, Birinci Baskı, İst., 1963, Berksoy Matbaası, s. 166).

satma, 16 Ekim, 1336 tarihine kadar devam etmiştir." Yaklaşık yedi ay süren bu kuşatma sırasında esir edilen beş-yüz-altıyüz Müslüman'ın hiçbirini kurtulamamış, Ermeniler'ce bıçaklanarak, işkenceyle öldürülmüşlerdir. Şair Melek Hanimin Ermenilerin akıl almaz dayanılmaz işkencelerini anlatan, metninin bütünü az sonra vereceğimiz, onsekiz dördlüğü içine alan bir destan! da vardır; Yalpur-lu-zade Gafur Efendimin hanımı olan Melek Hanimin bu destan!, onun şehit düşmesinden, Hac min kurtarılmasından soma bohçasında bulunduğu bildirilmiştir (58).

*Amir, me 'mûr elemeyerek
Hep bîr ipe bağladılar
Bekir-oğlu Dede Ağ (a) 'yı
Demir ile dağladılar
Sekiz gâvur bir gelince
Osman 'ımı şaşırttılar
Baban çete-başı diye
Hac (i) Ahmed'ipişirdiler
Muşambaya oturtmuşlar
Etrafında geziyorlar
Sen çete topladın diye*

(58) Mehmed Özdemir, Millî Mücadele'de Develi, b.t.b.y. yok (50. Yıl kaydinden, Cumhuriyet'in bu yıl dönümü dolayısıyla 1973'de basıldığı anlaşılır), s. 163 v.d. Adana'nın 25 Kasım, 1918'de işgalinden sonra, 10 Temmuz, 1919'da pek çok Adanalı, Kozanlı ve Çukur Ovalı'nın Develi'ye göç ettikleri hakkında da bilgi verilmiştir. Destan metninin imlaca epey yanlışları içine aldığı, bazı mısralarda hece sayısının eksik, veya fazla, bazı dördlüklerde nazım şeklinin değişik olduğu görülür. Aslını görmediğimiz bu destanı yayınlarken, vezni aksatan fazla harf, hece ve kelimeleri parantez () işareti içerisine aldık; bizim ilave ettiğimiz harf ve heceler ise, aynı işaret içerisinde düz harflerle dizilmiştir.

Çalgı ile yüzüyorlar
Feke 'ye sevk ed (e) (i)z diye
Taş-köprü 'yü aşırıdılar
Yoldan geri kaçtın diye
Kurşun ile pişirdiler
Kadanı alayım kay(ı)nım,
Son görgünde burnuydu (bu mu idi)
Çifte kurşun sıkılınca
Döşek yerin sumuydu (su mu idi)
Meydân kazanı kurdular
Bebekleri kaynatıldılar
Gün görmedik hanımları
Süngü ile oynattılar
Kapı-kapı geziyorlar
İfâdeyi yazıyorlar
Düşman başına vermesin
Oğlak gibi yüzüyorlar
Kele, Dudu, kele Dudu
Kanlı gömlek yu diyorlar
Bebekleri kaynatmışlar
Kuzu eti, ye diyorlar
Yaşa babam-oğlu yaşa
Bu de gelir(i)miş başa
Kaytancı Hüseyin Efendi 'nin
Sarığın sardılar taşla
Baş-kâtibi öldürdüler-
Değnek ile döğ-e-döğ-e
Gence Çav(u)ş 'u yüzüyorlar
Özne gibi öğ-e-öğ-e
Örfli idin Gence Çavuş

Gâvurlar (a) eyle zavur
Bebeğimi öldürüyor
Çamsar-oğlu koca gâvur
Şefika 'mı öldürmüşler
Mektebin önünde yatar
Babam-oğlu koç Bilâl 'im
Bunu duysa neler yapar
Zabıt-kâtibi Mehmed'i
Topuz ile doğuyorlar
Enfiyeci Hüseyin 'i
Teller ile boğuyorlar
Âmân bu ne acı işler
Babasını öldürmüşler
Atfiye 'me selâm söyle
Gökyüzünde uçan kuşlar
Haçın oldu derdli kuyu
Uyu Osman 'ın uyu
Hucûm eti al(ı)namadı
Yıkılası Sultân-suyu
Kar (a) Osman'im, akMes'ûd'um
Bunları (ben) elimle verdim
Bu ne hikmet ey Allah 'ım
Gâvura el-emân dedim
Hençer, pıçak aşıcılar
Gayri bizi kesiciler
Ayan olsun Yaşar Beğ'im
Urumlu 'ydu basicılar
Bohçalarda altun saat
Ben bunlarına 'yleyeyim
El-emân olsun Aram Çavuş
Bir destan daha söyle(ye)yim

4. Sâim Beyli Şehidliği ve Anıtı

"Haçın kazası merkezine yarım saat mesafede, onbir yaşlarında iki Türk çocuğunu, Ermeni fedailerinin yere yatırıp kuzu gibi boğazlamakta olduklarını gören eşraftan Lozade İsmail Beğ namındaki genç, çocukları kurtarmak hususundaki rica ve müdahalesinin kurbanı olarak o da kulağı burnu kesilmek ve gözleri oyulmak suretiyle idam edilmişti. Bu caniler suretle takibata ma'rûz kalmıyor, bilakis Fransızlar'a birer Ermeni kahramanı oluyorlardı" diyen Ali Sâib, böyle gözleri oyularak, burunları kesilerek şehit edilenlerin pek çok olduğunu kaydetmiş, adlan tespit edilebilenlerin kırktan çoğunun listesini vermiştir. Bunlar arasında Sipahi köyünden Fatma ve Defne isimli iki kadın da vardır. Kozan işgali sırasında, ayrıca dağlar ve yollarda parça-parça edilmiş yüzkırk Türk cesedi de bulunmuştur (59).

(59) Ali Sâib, Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri, Ankara, 1340, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, s. 22 v.d. Kars Meb'ûsu Es'ad Öz Oğuz'un eserinden edindiğimiz bilgiye göre, "Fransızlar 21 Aralık, 1918 akşamı Colonel Romieu kumandasındaki Ermeni askerleriyle beraber Adana'ya" girmişlerdir; burada ve Kozan, Cebel-i Bereket (Osmâniye), Mersin'de bu Fransız ve Ermeni askerlerinden başka, "Kafkasyadan ve başka memleketerden gelmiş Antronik cetesine mensup epeyi Ermeni vardı." Bunların müllhak sancaklarda en çok Haçın'de Türkler'e karşı tüyler ürpertici zulümlerini anlatan örnekler de verilmiştir (Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hâtıraları, İst., 1935, ülkü Matbaası, s. 22,29 v.d.). Haçın'ın işgali, kurtuluşu sırasında üstün fedakârlık, kahramanlık gösteren, bu uğurda şehid düşen Haçın Kaymakam Vekili Yedek Üsteğmen Süim Bey'in hatırasını yaşatmak için, Cumhuriyet'in ilanından sonra Haçın adı Sâim Beyli olarak tescil edilmiş. 1946'da bura Belediyesi'nce, muhtelif yer ve mezarlıkta yatan şâidlerimize âid bakryyeler bir yerde toplanarak, Sâim Beyli Şehidliği ve Anıtı yaptırılmıştır; bakryyeieri buraya nakledilenler arasında, büyük kahramanlıkla, hizmetleri geçen Topçu Teğmen Edhem Bey'in na'ş da bulunmaktadır (Şehidli-Herimiz, M.S.B. İnşaat vs Emâk İskân Dairesi Başkanlığı'nce Hazırlanmıştır; Ankara, 1971, Harita Genel Müdürlüğü Matbaası, s. 13 v.d.). Seydişehir Karargâhında bulunan askerlerimiz tarafından çıkarılan, Sâdâ Gazetesi'nde, Sâim Bey'in şehid düşmesi üzerine Hasan Fehmi'nin yazdığı, Mülâzım Sâim başlıklı bir şiir de vardır (Nu. 4. 19 Nisan, 1336/1920).

VIII. TARSUSLU KARA FATMA

Mustafa Kemal, Erzurum ve Sivas Kongrelerimden soma, 5 Ağustos, 1920'de, yazılı olarak hazırlayıp okuduğu nutku ile Pozantı Kongresi 'ni açmış, Büyük Millet Meclisi'nin Çukur Ovalı mücahide ve gazilerine selam ve mahabbetlerini, İslam aleml namına teşekrlklerini iletmiştir. "Hakiki kuwetim Allah'myardımmndan alan ve muhafaza-i istiklâl ve şerefuğrundaki azami fedakarlık duygularını pür-şân ve şerefecdadımızdan tevarüs eden milletimizin yakın bir zamanda, her türlü manasıyla dinî ve mill tarihine şanlı sayfalar ilave edeceğine şüphe yoktur. Bu sahâyif-i mefharette Adana ve havalisi muhterem Müslümanlar'mm parlak mevkî'i işgal edeceği hakkındaki i'timâd-ı umumi ve kat'î'ye tercüman olmakla hissettiğimiz mahzûziyyet büyüktür!" deyince, onu dinleyen "Bütün Çukurovalılar senin ermindeyiz Paşam!" demişlerdir. Afyon Cephesi harbine katılacak olanların adlarını üne alan binyüz kişilik bir liste de hazırlamışlardı Bu akıncılar alayındakiler, Toroslar'daki cenklerde savaş kumandanlığı yapmış, çete-başı olmuş kimselerdir; bunlar arasmda Tarsuslu Kara Fatma adı da vardır.

Asü adı Âdile olan, Âdile Hala ve Âdile onbaşı diye anılan bu mücâhidemiz, silah arkadaşları arasmda Kara Fatma lakabıyla anılmaktadır. Sekiz-on çetesiyle birlikte Afyon savaşlarına katılmıştır. "Afyon Cephesi savaşlarının bu güne kadar meçhul kalmak talihsizliğine uğrayan kah-

raman akıncılarından bazısı da, işte bu Çukurova'lı mücahid ve gazilerdi." Afyon'un kurtanılmasında çalışan başlıca mücâhidler listesinde unutulmaz adlardan biri de Tarsus'un Kara Fatması'dır (60).

5. Âdile Hala ve Hatice Hatun

İstiklâl Harbi'nde gösterdikleri yararlık dolayısıyla madalya verilenler arasında Adana mücâhid kadınlarından Tayyar Rahmiye, Hatice Nine, Kara Fatma (Âdile Onbaşı) bulunuyordu; Tayyâa Rahmiye 1 Temmuz, 1920'de şehid-tik mertebesine erişerek uçup gittiğinden, Kılavuz Hatice ile Kara Fatma madalyalarını almışlardır (61).

Bilindiği üzere Çukurova, Mersin'den Osmaniye'ye", Orta-Toroslar'ın güney eteğinden Akdeniz'e kadar uzanan ovanın adıdır; asıl Çukurova'yı, Adana-Mersin-Karataş arasında bulunan, denize kadar uzanan kesim teşkil eder. İstiklâl Harbi'nde bu bölgenin Sağ Cenah Mmtaka Ku-

(60) Yusuf Ziyâ Ayhan i, a.e., s. 67-81. istiklâl Harbi'nde Adana cebire-sinde savaşan Mücahid Derviş, Karaca Arslan, Yağız Ali, Dr. Aziz, Mülazım Be-sim, Nebî Çavuş ve daha birçok kahramanlar arasında, Kara Fatma'nın da adı kaydedilmiştir; Cemal Ef'e'nin eserinde, bu ünlü mücahidlerden bazılarının men-kabeleri tesbit edilmiş, onların ma'nen yaşatılması için Adana'nın eli kalem tu-tanları, gençleri böyle benkabeleri araştırıp neşretmeğe çağınlmıştır (istiklâl Sa-vaşı'nda Adanahlar'ın Kahramanlık Destanları, b.y.y., 1937, Burhaneddin Ba-smievi, s. 7). Dumlupınar'ın Fatmacığı adlı, M. Şevki'nin yazdığı roman Akşam gazetesinde tefrika edilmiş, 53'üncü tefrikada sona ermiştir (Nu. 50, 18 Şubat, 1928).

(61) Yurt Ansiklopedisi, Adana mad., c. 1., ist, 1981, Anadolu Yayıncılık Anonim Şirketi, s. 47; Hatice Hatun ile Kara Fatma'nın resimleri de vardır.

mandanı olan Yarbay Şemseddin (rahmetli Tuğbay Salur), bir arkadaşına yazdığı mektubunda, bu bölge halkının metini iğini, vatanseverliğim anlatmış, bu arada Türk kadınlığının cesaret ve kahramanlığını canlandıran örnekler de vermiştir:

"Orası Çukurova değil, kahramanlar diyarındır. Bunun ismim bu yolda tashih etmek en doğru bir harekettir..Ben burada bulunduğum müddetçe bu kahramanlara kumandanlık etmek için hiç zahmet çekmedim; çünkü onlar ne için silaha sarıldıklarını biliyorlardı. Tarsus Bağlar muharebesinde verdiğim emir, hakikaten Cephe gerisinde bulunan binlerce halk, silahı olanlar silahıyla silahı olmayanlar bıçak ve sopalanyla bu muharebeye iştirak etmiş ve bunlara altmış yaşındaki Belenkeşlikli Hacı İshak Ağa kumanda etmiştir. Hacı İshak Ağa, haremiyle beraber bulunduğu bu muharebede şehit olmuştur. Hacı İshak Ağa, Ashab-ıKehf-tepesiyamacmdamedfûndm. Gömülürken, hatırasını tebcilen mezarı başında bulundum. Haremi de yanımda idi. Eşini kaybeden Türk kadım bana, 'Kumandan Bey, Hacı İshak şehit oldu; fakat Türk milleti yaşayacaktır' diyordu. Bu ilahîises hâlâ kulaklarımda çınlamaktadır."

Bir başka örnek olay, Türk kadınlarının Kurtuluş Savaşı'nda kendiliğinden vazife almış olduklarını aydınlatma bakımından kayda değer: Mersin-Tarsus arasında bulunan, düşmanın mühim bir dayanak noktası olan Hacı Talip Çiftlik ve İstasyonu'nun, başka müstahkem yerlerin Milli Kuvvetlerimizce zaptedilmesi, Tarsus'un tamamıyla kuşatılması üzerine düşman kuvvetleri 20 Temmuz, 1920'de Hacı Talip İstasyonu tarafına yönelmiştir. "Savaşın en kızgın bir zamanında, esasen müfreze erlerinde matara mev-

cud olmadığından, erlerin ağızlan kurumuş, fena halde susamışlardı. Bu sırada bir kadının, 'Vardım yiğitler, dayarım kardeşlerim, su getirdim size!' diye, bindiği merkebin üzerine iki testi su ile dereden faydalanarak geldiği görüldü. Bu kadm, bütün müfrezenin tanıdığı, Köle Musalı köyünden Hacı Cebbar'm kızı Gülsüm Bacı idi. Susayan erler kana-kana su içtiler. Bu arada Gülsü Bacı, düşmana atmak üzere bir erden silâhını istemiş, erin, 'Var git bacım, bizim yabana atılacak kurşunumuz yok!' diye terslemesi üzerine, olayı seyreden Müfreze Kumandam, ere, silahım vermesini işaret etmiş, silahı alan Gülsüm Bacı, düşmana doğru iki ile silah attıktan soma, 'Artık ölsem de gam yemem!' diyerek, vazifesini başarmış olmanın huzuru ile merkebine binerek köyüne gitmiştir (62)."

Adana'nın, kahramanlığı ve cesaretiyle yurt çapmda ün kazanan mücahit kadınlarının kaydedildiği bir listede, bunlardan altısının adları belirtilmiştir: Kılavuz Hatice, Tayyar Rahmiye, Emine Hatun, Halime Abla, Sultan Ana ve Adana'nın Kara Fatma'sı... Emine Hatun, Halime Abla, Sultan Ana hakkında verilmiş olan adları dışmda henüz hiçbir bilgiye sahip değiliz (63).

IX.GAZİANTEPLİ YİRİK FATMA

Gaziantep'de Fransızlar'la savaş 1 Nisan, 1920 - 8 Şubat, 1921 arasında sürmüş, burası 25 Aralık, 1921'de düşmandan temizlenmiştir. Antep'in henüz bütünüyle kuşatıl-

(62) Kurtuluş Savaş'nda İçel (Mersin), Türkiye Kuvayı Milliye Mücabid Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi Yayınlarından: I., Hazırlayan: Kurtuluş Savaş'nda İçel Tarihini Yazma Komitesi; İst., 1971, Bahâ Matbaası, s. 230-34.

(63) 1973 Adana Yılı, s. 32.

madığı sıralarda, düşmanın Norman Nakliye Kolu'nun hareket edeceği heberi gelince, buna karşı koymak için yola çıkan çete teşkilâtına Şarak-üstü mahallesinden Yirik Fatma da katılmıştır. Gelmesini istemeyenler olmuşsa da, o, "Benim kamm, sizinkinden daha mı şirindir? Kadanızı alıyım!" diyerek akıncılarla birlikte yola çıkmıştır. Rum-evlek, mrahim-şehir, Ani köylerinden gelen çetelerle Sinangediği'nde iki gün iki gece düşman Nakliye Kolu'nu beklemişlerdir. Bu sırada, çetelerin dinlenmesini sağlamak için geceleri nöbet de tatmıştır. Bekledikleri düşman gelmeyince, cenk edemeden geri döndükleri için üzülmüştür. Elinde büyük bir et satıyla, "çemrekli şalvarı üzerine inen boz abası, ayağındaki kırmızı yemenisi, ağaran saçlarım kapayan kara başörtüsü ile" çete. teşkilatına katılan Antep'in Yirik Fatma'sının epey yaşlı bir kadın mücahidi-miz olduğu anlaşılır (63a).

(63a) Gazi Antep Savaşı Hatıralarından Derlemeler, Hazırlayan: Hüseyin Yetkin, Gaziantep 1962, Işık Matbaası, s. 12, 97 v.d. Yirik Fatma başlıklı, Ke-nim Fırat imzalıdır; Gaziantep Kültür Dergisi'nin 14'üncü cildinden alınmıştır (S. 285) Bu savaşla ilgili, Türk kadınının fedakarlığını anlatan vakalardan birini Aka Gündüz Bir İbrik Gaz başlıklı fıkrasında canlandırmıştır. Türk yiğitleri her tarafı düşmandan temizlemişlerdir, yalnız, düşman kuvvetlerinin sığındığı büyük, taştan bir ev kalmış, Cebhe'deki birkaç topu buraya getirmek tehlikeli olduğundan, bu binayı tahrip için el bombaları kullanmışlardır. Koca binaya el bombası tesir etmeyince, Salim inebolu ve arkadaşları gaz sıkarak, yağlı paçavralar atarak evi yakmayı düşünmüşler, ancak bu da işe yaramamıştır. Mücahidlerin bu çalışmalarını gören genç bir dul kadın, yanlarına gelerek ibriğe doldurduğu gazı vermiş, evin yakılabilmesi için onlara yol göstermiştir:

"Benim yepyeni bir evim var, nah, şu düşmanların durduğu taş eve bitişiktir; arka tarafından, bu gazı alınız, benim evimi yakınız. Ev yanarken taş evin üst katına sarar, orası tutuşur; düşmanlar da o vakit çayır-çayır yanar!"

"Öyle şey olmaz bacı!"

"Niçin olmasın? Memleket, millet kurtulsun da, isterse bütün dul kadınların evi-barkı yansın!" demiştir. Aka Gündüz, bu münasebete, "işte bunu dünyada ancak Türk kadını yapar!" diyor (Gazi'nin Gizli Ordusu, ist, 1945, Ahmed HâMdKitabevi, s. 60).

X. MUDURNULU FATMA KADIN

Birinci inönü Savaşı, 6 Ocak, 1921'de başlamış, bu aym onunda Yunanlılar'm yenilgisiyle sona ermiştir. Bundan bir ay kadar somaki bir vaka, Anadolu kadınlarının askerlik, askerden kaçma hakkındaki düşünce ve duygularını anlattığından üzerinde durulmaya değer. Anadolu Ajansı'ndan alman, Hâkimiyet-i Milliyye'de yayımlanan, Fatma Kadın'm Hissiyatı-Askerden Kaçan Haindir; Aile Ocağına Alınmaz başlıklı bu haberin bütünü veriyoruz:

"Mudurnu - 3 Şubat. Mudurnu'nun Cami-i Kebir ma-, hailesinden, Fazzal-oğlu merhum Mehmed zevcesi Fatma Kadın, kıtasından firar ederek, kar fırunalanmn şiddetle devam eylediği soğuk bir gecede avdet eden oğlu ismail'i, asker firarisi olduğundan dolayı hanesine kabul etmemiş, oğlunun bütün recalanna cevaben, aile ocağına kabul etmek suretiyle din ve vatanına ihanet edemeyeceğim ve memleketin hizmet beklediği bir zamanda firar ettiği için kendisim evlat tanımayacağım söylemiş ve hükümete teslim etmiştir. Türk analarına yakışan bu mümtaz hareket, istiklal mücadelesinin Anadolu kadınları arasmda nasıl terakki edildiğim göstermektedir" (A.A). Bolu'nun ilçelerinden Mudurnu'da geçen vaka dolayısıyla, mücaMdelerimiz arasmda Fatma Kadın'm da unutulmaması gerekli bulunduğu düşüncesindeyiz (64).

(64) Nu. 101,27 Cumada I., 1339/6 Şubat, 1337/1921. Türk kadınlarının askerlik ve kahramanlığa ne kadar çok sevgi, saygı duyduklarını, Birinci Dünya Savaşıyla ilgili bir vaka da açıkça anlatır. Rus Çarı II. Nikola'nın 19 Ekim, 1330 (1 Kasım, 1914)'de kendi el yazısıyla, imzasıyla yayınlanan Beyanname ile Doğu sınırlarımızda savaş başlatılmış oluyordu. Artvin'e gelen İstanbul resmi gönüllü kuvvetleri arasında Eyübü Yüzbaşı (Paşa) Hâlid Bey de bulunuyordu. Hâlid Bey'in annesi, oğlunu vapura yerleştirip uğurlarken, "Eğer düşman karşısında arkadan vurulursan sütünü helal etmem!" demiştir (M. Adil Özder, Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları, Ankara, 1971, Ay Matbaası, s. 112); müellif bu olayı, annenin bu kahramanca öğütünü, o sırada onların yanlarında bulunan, aynı vapura gelen Ardahanlı bir hemşehrisinden dinlediğini kaydetmiştir.

28-31 Mart'tan, 1 Nisan, 1921'e kadar süren İkinci İnönü, 10-25 Temmuz arasındaki Kütahya-Eskişehir, 1921 yılının 23 Ağustos'undan 13 Eylül'e kadar süren Sakarya savaşları hep zaferlerle sona ermiş, Yunanlılar darıma-dağınık edilerek geri çekilmek zorunda kalmışlardır. 20 Ekim, 1921'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa arasındaki Ankara Anlaşması ile, savaşız olarak yurdumuzun güney bölgesi Fransızlar tarafından boşaltılmış, Gaziantep, Mersin, Adana ve çevresi bütünölle kurtulmuş Suriye sınırı da çizilmiş bulunuyordu.

Bu zaferlerden soma, Anadolu'nun batı bölgelerinin düşmandan temizlenmesi için yapılan savaşlarda da şehit edilen mücâhidelerimizden Nazife Kadın ile Gördesli Makbule hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

XI. NAZİFE KADIN

Kurtuluş Savaşı sırasında Demirci Kaymakamı bulunan, o bölgedeki savaşlara fiilen katılan İbrahim Ethem Akıncı'nın anlattığına göre, 6 Mart, 1922'de Bigadiç ilçesinin Bozyük-köyü'ndeki savaştan soma, Halil Efe Müfrezesi'ni 8 Mart'ta güneye doğru sevk etmişler, kendileri de, Yukarı Devrek'teki gölün güneyindeki Ulus dağı eteğinde karargah kurmuşlar, efrad için de kuytu bir yer bulmuşlardır. O çevrede pek çok düşman kuvvetleri, kuşatma hatları olduğu halde, Kavakönlü köyünden Molla Hasbi adındaki çok dindar, fedakâr bir çocuk kendilerine ekmek getirmiş, orada bulunduklarının düşmana haber verildiği-

ni söyleyince, 9 Mart, 1922'de, gece o bölgeden çekilmişlerdir. Somadan öğrendiklerine göre düşman, Molla Hasbi'nin evini yakmış, kendisim birkaç kadınla birlikte şehit etmişlerdir; "hatta bu köyde Nazife adında bir kadın bize ekmek getirmiş ve Yunanlılar kendisinden bize dair malumat istemişler ise de, bizim bulunduğumuz mahalli bildiği halde bir şey söylememiş ve Yunanlılar'm fevkalade tazyiklerine karşı da yine söylememekte ısrar ve bilse de söylemeyeceğini alenen yüzlerine vurması üzerine küple-re binen düşman, kendisini firma atıp yakarak şehit etmişlerdir(65)."

XII. GÖRDESLİ MAKBULE

Makbule Hanım Gördesli Ali Uztazade Abdullah Efendi'nin kızıdır; 1337 (1921)'de, aslen Usmrumcalı olan Halil Efe ile Demirci'de evlenmiş, onunla birlikte çete savaşlarına katılmışta. Kendisini yakından tanıyan mrahim Ethem Akıncı'mn anlattığına göre, "Siyah pantolon ve ceket giyer, ayağında daima çizme ve başında da siyah başlık ve yüzü daima örtülü olup yalnız gözleri meydanda bulunur, kısa bir Japon filintası taşır ve düşmandan intiknam alınmış güzel bir doru ata biner ve daima müfrezenin arkasında kalırdı."

17 Mart 1922'de, Akhisar'la Sındırgı hududu üzerinde bulunan Kocayayla'daki savata, Makbule Hanım bura-

(65) İbrahim Ethem Akıncı, Demirci Akıncıları, Ankara, 1978, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 196,200 v.d.

ya yakın amlıtepe'de dört hasta neferle bırakılmış, atların bakımına memur edilmiştir. Pusuya düşürülen düşman, zayıf taraf olan Simavlı Yusuf avuş Müfrezesi'ne yüklenmiştir. Bunlar sayıca az, çoğu şehit düşmüş, yaralanmış olduğundan, Makbule Hanım' m bulunduğu yere doğru geri çekilmeye başlamışlardır. Makbule Hanım onların geri çekilmesini kınamış, cesaret verici şeyler söyleyerek silahı alıp önlerine düşmüş, işe bu sırada başmdan vurularak şehit olmuş, silah arkadaşları ondan aldıkları cesaretle abluka hatundaki deliği kapamış, dşmam kaçırmayı başarmışlardı. Henüz yirmi-yirmi bir yaşındaki Makbule Hanım'm şehit düştüğü yakınlarına bildirildiği gibi, 35/5 numara ve 31 Mayıs, 1338 (1922) tarihli, ibrahim Ethem imzalı savaş raporunun 21 'inci maddesinde de bildirilmiştir:

"Diyebilirim ki ırzım, canını muhafaza edebilenler, sırf dağlara iltica ve firar edenlerdir. Bütün dağlar şimdi düşman meزالiminden firar edenlerle doludur; hatta Türk-lk ve Müslümanlık'm kutsiyyet ve ulviyyetini düşmana göstermek ve namusunu muhafaza eylemek için birçok kadınlar ellerinde silah, mfrezelerle çalışmaktadırlar. şehit Halil Efe'nin ailesi Makbule Hamın, zevci gibi, birkaç msademeye girmiş ve Kocayayla muharebesinde ihraz-ı rt-be-i şahadet eylemiştir(66)." Cahid aka'nın, Tarih Boyunca Savaş ve Kadın adlı eserinin başındaki, "şehit Gördesli Makbule, aziz ruhuna ithaf ettiğim bu kitapkla, se-

(66) I. E. Atacı,' a.e., sırasıyla bk., s. 242,212,204,226,220,272; eserin değişinin Halil Efe, Makbule Hanım maddelerine bakılırsa, bu hususta daha çok bilgi edinilebilir.

nin şahsında kahraman Türk kadımlığının şanlı menkıbelerini dile getirmek istedim" cümleleri de, onun, mücahit kadınlarımız arasında kazandığı ünü yansıtmaktadır(67).

Anadolu kadınlarının cephelerde, bazan erkek silah arkadaşlarına cesaret vermek için ön safa geçip şehit edildikleri Kurtuluş Savaşında, acaba İstanbul hanımları nasıl çalışıyorlardı? Kurtuluş Savaşı'nın Fedakâr Mücahitleri başlığıyla, 16 Haziran, 1922'de yayımlanan bir yazıda "İstanbul'da bir kısım Türk hanımları vazife-i milliyelerinden tegafül ederken, Anadolu'da Türk kadınları sırtlarında cephanesini taşımak gibi fedakârlıklarla bu hayat ve memat mücadelesinin kahraman mücahitleri oluyorlar"; "İstanbul hanımları, elbette, milli cihada cephanesini taşımak gibi ağır bir vazife ile iştirek edemezler; fakat onlar da süs, israf ve sefahat için sarfettiklerini ve bilvasıta düşman ordusuna verdiklerinin yansıma, dörtte birini, bizi de kurtarmak için civanmerdane ölen kahramanlara hediye edebilirler" deniliyor. İstanbul hanımlarından, Erzurumlu Fatma Seher Hanım gibi, erkeklerle omuz omuza savaşmaları ve yaralanmaları değil, milletin namusu ve istiklali kadar, hanındanımızın namusunu muhafaza için de birer sargı isteniliyordu(68).

(67) Cahid Çaka'nın bu eserinde de Makbule Hanım, şehit düşmesi hakkında bilgi verilmiştir (s. 57 v.d.). T. C. Genelkurmay Başkanlığının, Ordu Daıresi Reisliği'ne, 28 Şubat 1936 tarihli cevabının l'inci maddesinde Kocayayla savaşı, Makbule Hanım ve şehit düşmesi hakkında bilgi verilmiştir (Kadın Ansiklopedisi, s. 665 b, 667 a). Bu konuda kısaca bilgi için İstiklal Harbi'nde Demirci Akınları'na da bakılabilir (Derleyen: Kur. Mrl. Baki Vandemir, İst., 1936, Askeri Matbaa, s. 115,119 v.d.).

(68) Tevhid-i Efkâr, nu. 3994/366,19 Şevval, 1340/16 Haziran, 1338; imzasızdır.

XIII. ASKER SAİME HANIM

İstanbul hanımlarından Milli Mücadeleye fiilen katılıp cephede silah kullanan, yaralanan Saime Hanımdan başkasını tespit edebilmiş değiliz. Kemal Anburun, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali dolayısıyla Kadıköy Belediye Dairesi önündeki mitingde konuştuğundan bahsetmiş, bunun metnini de vermiştir. Yine ondan, bu mitingten sonra tatuklandığını, Anadolu'ya kaçarak Milli Mücadele'ye katıldığını, yaralandığını, İstiklal madalyası almış bulunduğunu, Asker Saime diye anılan Münevver Saime Hanım'm, bu mücahidemizin savaştan sonra Edebiyat öğretmenliği yaptığını, 1951'de vefat ettiğini öğreniyoruz(69). İstanbul Kız Lisesi'nin orta ve lise sınıflarında öğrenciliğim sırasında, 1927-32'de, yanılmıyorsam Türkçe dersi okutuyordu. Benim hocam değildi; adının Münevver olduğunu bilmiyorduk; Asker Saime denildiği için ilgilenirdik. Epeyi kıyarı, kumral, allıksız-pudrasız daima kısa topuklu iskarpin ve kostüm giyen, belki askerlikten kalma bir alışkanlık olarak ceketinin beline geniş bir kemer takan, saygıdeğer ve sevimli bir hanımefendi idi.

Kurtuluş Savaşı'nın sonlarına epey yaklaşmış bulunuyoruz. 24 Haziran, 1922'de İzmit'te hüznü verici bir anma töreni yapılmıştır; bu, geçen yıl, Yunanlılar'm İzmit'te yaptıkları zulmün yıl dönümüdür. O gün şehit düşenlerin ruh-

(69) K. Anburun, a.e., 32,36, 69. Cahid Çaka, ona Asker Saime adını İstanbul Darülfünunlular'ın taktığını, 'İstanbul'da muhtelif yerlerde nutuklar verdiğini ilâyetmiştir (A.e., s. 75 v.d.).

İanni taziz için Orhan Gazi Camii'nde Mevlid okutulmuş, evlerde hatimler indirilmiştir. 27 Haziran, 1921'de İzmit'in Yunanlılar'dan kurtarılmasının yıldönümü dolayısıyla kutlama töreni yapılacaktır; Mustafa Kemal, bundan iki gün önce Cephe'yi ziyaret için İzmit'e gelmişti. (70) Öte yandan, Batı Cephesindeki Büyük Taarruz için hazırlıklar sürdürülmekte idi.

Başkumandanlık Meydan Savaşı da denilen Büyük Taarruz, 26 Ağustos 1922'de başlamış, ertesi günü Afyonkarahisar'ı kurtulmuş, büyük zafer 30 Ağustos'ta kazanılmıştır. Mustafa Kemal'in, "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir; ileri!" emrini verdiği 1 Eylül'den başlayarak zaferler birbirini kovalamış, Eylül-Pün ikisinde Yunan Başkumandanı Tirikopis esir edilmiş, Eskişehir'den soma 5 Eylül'de Bilecik, ertesi günü Balıkesir, 7 Eylül'de Aydın, 8 Eylül'de Manisa kurtulmuş, 9 Eylül'de ordularımız İzmir'e girmiştir. Eylül'ün onsekizinde Bursa'mız da kurtarılmasından soma, 18 Eylül'de Anadolu topraklarımız bütünüyle Yunanlılar'dan temizlenmiştir.

B) KAĞNI KOLLARI ve ADSIZ ASKERLER

1921'de, Temmuz'un onundan yirmibeşine kadar süren Kütahya-Eskişehir savaşında ordumuz, teşkilatça noksan bulundğu halde, üstün kuvvetteki düşmanı adım adım

(70) izmit'teki İhtifal-i Hazin (Tevhid-i Efkâr, nu. 3402/374, 24 Haziran, 1338/1922); Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit'te Cephe'yi Ziyareti (A. Gzt., nu. 4404/376, 26 Haziran, 1922).

zedelemiş, Eskişehir'in doğusunda ve tren hattı tarafındaki taarruzlarıyla düşmanı Eskişehir'e kadar sürerek birçok bakımdan kayıplara uğratmıştır. Sol cenahtaki kıtalarımızın da karşı koymasıyla düşmanın Sakarya'ya doğru ilerleme planı önlenmiş, milli kuvvetlerimiz 26 Temmuz'da Sakarya'nın doğusunda toplanmayı başarmıştır. Bu basanda kadın mücahitlerimizin de küçümsenmeyecek ölçüde tesiri bulunduğunu, bir gazetedeki Kahraman Kadınlar başlıklı, bütününe olduğu gibi verdiğimiz haber dolayısıyla öğreniyoruz:

"Orduda birçok kadınıımız var ki babalan ve kardeşleriyle beraber, harbin bütün mezhahimini çekerek cephe-lerde didiniyorlar. Ordu, bilaperva tehlikelere atılan bu kahramanların hizmetlerini takdir ederek kendilerini Harp Madalyalan ile taltif eylemiştir. Bu suretle Türk kadını bu istiklal ve istihlas harbinde büyük bir hisse almış ve tarihe ismini pek şerefli bir surette geçirmiştir. Garp Cephesi Kumandanlığı, Eskişehir Harbi'nin bidayetinden beri orduda kendi vasıtalarıyla çalışan ve ordu ile muzafferden avdet eden oniki kadına Harp Madalyası verdiği gibi, Erzak Kolu Kumandanlığı vazifesi ifa eden Fatma Onbaşı'nın da rütbesini Çavuşluk'a terfi eylemiştir.

Bu kahramanların esamisini büyük bir şeref hissederrek bervechi ati neşreylemekteyiz (71).

(71) Hakimiyyet-i Milliye, nu. 329,21 Ekim 1337/1921. Bu haber ve vesile, Bolu'da yayımlanan Türk Oğlu gazetesinden Ömer Sami Coşar'ın eserine de alınmıştır (Milli Mücadele Basım, b.y.y., 1964, s.298). Yalnız liste, İnönü savaşlarında yararlık gösterenler olduğu kaydıyla Kadın Ansiklopedisi'nde de vardır (s.674a).

1. İnönü'ne merbut Kurgun Karyesi'nden Ali kerimesi Alime

2. İnönü'nden Besim kerimesi Şükriye

3. İnönü'nden Hacı Osman kerimesi Fatma

4. İnönü'nden Musa kerimesi Ayşe

5. İnönü'nden Mehmed Ali kerimesi Hafıza

6. İnönü'nden Kara Bektaş kerimesi Fatma

7. İnönü'nden Mehmed kerimesi Ümmühan

9. İnönü'nden Veli Onbaşı kerimesi Ayşe

10. İnönü'nden Molla İbrahim kerimesi Ayşe

11. İnönü'nden Ali kerimesi Ayşe

12. İnönü'nden Molla Hasan kerimesi Fatma

Bu haber, 23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında süren Sakarya Harbi zaferinden yaklaşık beş hafta sonra yayımlandığına göre, Çavuş derecesine yükseltilen Onbaşı Fatma ile (72) sayılan onüçü bulan bu mücahitlere Harp Madalyalan'nm bu sıralarda verildiğini belirten bir başka belge de elimize geçmiş bulunmaktadır.

Beylik Köprü'de Merkez Mıntıka Müfettişliği'ne, Garp Cephesi Kumandanı namına Asım imzasıyla gönderilen 22.X. 1337 (1921) tarihli "Bu kene taltif edilen ka-

(72) Halide Edib, kadınlar tarafından cepheye erzak nakil işlerini idare eden, yetmiş yaşlarında, fakat kuvvetli, güçlü, sırtı dimdik Fatma Çavuş ile Binbaşı Tevfik aracılığıyla tanışmıştır; onun hayatından kısaca bahsetmiş, Sakarya avası'nda, ateş altında cepheye erzak götürdüğünü anlatmıştır (The Turkish Ordeal, U.S.A., 1928, s.322 v.d.); listedeki, rütbesi Onbaşılık'tan Çavuşluk'a yükseltilen Erzak Kolu Kumandanı bu mücahidemiz olabilir; Binbaşı Tevfik, o sabah Beylik Köprü'ye gelen gazetecilere, Fatma Çavuş'un omuzunda tüfekte resmini çektiğim de söylemiştir.

dınlann Kol'da vazife ifa ettiği esnada fotoğraflarının aldırılması" Genelkurmay Başkanlığımdan emrolunduğu, buradan bir fotoğrafçı gönderileceği için, "fotoğrafın hangi gün alınabileceğinin" bildirilmesi istendiği hakkındaki bu belge de, bahis konusu madalyaların bu tarihlerde verilmiş olduğunu gösterir (73).

Dr. Fahri Can, Kuvay-i Milliye'nin bir işi de vatanperverleri İstanbul'dan Anadolu'ya geçirmek olduğunu, bunlar Kartal'ın Ağren (Akviran) köyünde teslim edildiğini, onları Adapazarı'na veya Geyve'ye kadar götürdüklerini, Anadolu'ya bu geçenler arasında Hocası Dr. Adnan, Cami Bey, Bekir Kalalı ve Halide Edip'in de bulunduğunu kaybetmiştir; "Ordumuzun yegane kadın askeri Halide Onbaşı değildir. Kırk arabalık bir Nakliyye Kolu Kumandanı olan Bilecikli Ayşe Çavuş ile, kamilen kadınlardan mürekkep olan diğer kollar ve Adana'da yararlığı görülen Adile Çavuş gibi daha nicelerini zikretmek icab eder" bilgisini verdiği de görölür. Bu mucahidemiz hakkında, başkaca bilgi edinebilmiş değiliz. Bununla, Aralov'un eserinde resmi bulunan, Kurtuluş Savaşında mühim yeri olan Ayşe Çavuş'un aynı şahıs olabileceğine dair kesin bir şey söyleyemiyoruz (73a).

(73) Bu belgenin aşı, Harp Tarihi ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivinde'dir (İstiklal Harbi Arşivi, KI: 1801, Dosya 272, F:2). Yeni harflerle çevrilmiş metni, Kişi Başvuru Uzmanı M.Celal Gürsel imzasıyla lütfen bize verilmiişti. Araştımalarınıza yardımda bulunmaları dolayısıyla teşekkürlerimizi sunuyoruz.

(73a) Milli Mücadele'de Halide Edib Onbaş (Yakın Tarihimiz, c.L, nu. 4,22 Mart 1962, s.99, v.d.) Bahis konusu resim ile, bir çocuğın idare ettiği kağını, Semen Ivanoviç Aralov'un eserinin Ruşça aslımda vardı (Moskova, 1960, s.151,53); Hasan Ali Ediz tarafından Türkçe'ye tercümesinde (Yk. bk., not-40), bunlara ve başkaca resimlere yer verilmemiştir.

Kazım Özalp'in verdiği bilgiye göre, İstanbul'daki gizli teşkilat gece gündüz çalışıyordu. "Maçka, Zeytinburunu ve sair küçük depolardaki top, tüfek ve cephaneler cesurane tedbirler alınıp Anadolu yakasma kaçırılıyor, orada da hayvan ve insan sırtlarında Ankara'ya naklediliyordu. İşte Türk kadınlarının büyük top mermilerini sırtlarında taşımak suretiyle gösterdikleri fedakarlıkların en ehemmiyetlisi olanlar bunlardı.

"O sırada Karamürsel ile Ankara arasındaki yollar, gece-gündüz sırtlarında mermi taşıyan kadınlarla, yine mermi yüklü kağm arabaları ve bazen bir öküzü ölmüş, onun yerine kendisi diğer öküze eş olarak arabayı çeken kadınların teşkil ettiği kabilelerle dolu idi. Bu manzara her Türk'ün göğsünü kabartarak gözlerini yaşartmaya yeterdi.

"Bu cephaneler karışık olduğu için Ankara'da toplanıyor ve orada komisyon huzurunda tasnif edilip silahlarına göre cephelelere gönderiliyordu (74)."

Kasmanolu İl Yıllığı'nda pantolon ve paltolu, başında kalpak, elinde büyük bir balta bulunan bir kadın resminin altında, "Kastamonu'nun yetiştirdiği Milli Mücadele kahramanlarından Halime Çavuş" cümlesinin bulunduğu görülür; onun bu yoldaki çalışmalarını aydınlatıcı bilgilerin, ileride elde edilebileceğim umuyoruz (75).

Kastamonu mücahitlerinden biri de, Muhdiyyin Paşa'ya verilen dilekçesi bulunan Latife Hanım var. Bu di-

(74) 30 Ağustos Başkumandanlık Meydan Muharabesi (Yakın Tarihimiz, c.m., nu.27, 30 Ağustos 1962, s.4).

(75) Ankara, 1973, Yan Açık Cezaevi Matbaası, s.27.

lekçesinde, bütün varlığıyla ana vatanımızı, milletimizin istiklalim yok etmek hayaliyle hücum eden düşmanlardan topraklarımızı kurtarmak için cephelerde arslancasma çarpışan erkek kardeşleriyle birlikte vatani mukaddes vazifesinde bulunmak için fedai olarak Cephe'ye harekete hazır olduğunu bildirmiş, bu hususta emir Duyurulmasını rica etmiştir. Dilekçesinin sonundaki adresinden, Tosya'mn İlyas Bey Mahallesi'nden Kara Mehmet oğlu Mustafa'mn kızı lduğu anlaşılır (76).

Veteriner Y. Ziya Ulusoy, 13 Haziran, 1920'de yüksek öğrenirini bitirince, 5 Temmuz 1920'de Mudanya yoluyla Anadolu'ya kaçarak Milli Mücadele hareketine katılmış, Kurtuluş Savaşı'mn sonuna kadar cephede çahşmıştır. Onun hatıralarına dayanarak yazdığı, Ömer Bey adım kulanmış olduğu manzum ve epeyi uzun Kağnı Kolu hikâyesinden aldığımız mısralardan, kadın mücahidlerimizden üçünün daha adım öğrenmiş oluyoruz:

*istiklalde vardım,
Mülazimdim, baytardım,
Kumandan 'ın emriyle katarı da bakardım.
Altı kolu vardı katarın;*

(76) Açık Sözcü Hüsnü, İstiklal Harbi'nde Kastamonu, Kastamonu 1933, Vilayet Matbaası, s.130v.d. Bu eserde, Şevki Erişti'nin 1946'da anlattığı bir vaka naHedilmiştir. 1915 yılı başlarında Rus kuvvetleri Şavşat'a ilerledikleri sırada, bunu duyan Şevki Bey'in annesi, "yirmi-otuz kadın arkadaş olarak, süvarilerin geçeceği yolda üzerlerine yukarı yamaçlardan büyük taşlar yuvarlamaktan çekinmemişler", ellerinden geldiğince Rus kuvvetlerini önlemeye uğraşmışlardır (s.123 v.d.).

*Biri Deve Kolu,
Yüz develer biçerdi yolu.
Beşi Kağnı Kolu 'ydu;
Başta gelen Oflaz Emmi Kolu 'ydu.
Sarp dağların solunda,
Oflaz Emmi Kolu 'nda
Küçük Yusuf, Çot Hasan 'la kabakçı,
Kezban Nine, Kuru Kız 'la ilbacı.
San öküz, konur tosun, koca-baş,
Kol yürüyordu yavaş-yavaş..
Mermi yüklü kağnılarla teker izi
Sıra-sıra, dizi-dizi
Çıkıyorduk yamacı
Cebhe idi Kol'un amacı..
Gören yoktu önlerinden kağnının saptığını
Çok erkek yapamazdı onların yaptığı*

*Dikmen yolundan süzülüp inerken Ankara 'ya
Ömer Bey sözünü tamamladı;
Fazla dokunmadı, son verdi hatıraya..*

*Onları görmedim sonradan;
Şimdi Ulus-meydanından geçerken görüyorum
ilbacı 'yı, Kuru Kız 'ı omzundaki mermiyle (77)...*

(77) Muzaffer Erkmen, Veteriner Mesleğinde Fikir ve Sanat Adamları, İst, 1961, Hüsn-i Tabiat Matbaası, s. 104, 108 v.d. Ulus-meydanındaki Zafer anıtı resimlerini (Nu. 9,10), T.T. Kurumu Arşivi'nin Atatürk Dosyası'ndan aldık (Nu. 17/1, 17/11). Bu kartların arkasında Türk Tarih Kurumu Kitaplığı Uluğ İğdemir Arşivi kaydı, ilkinde Ankara-19.11.1928, ötekinde Paris - 15 Avıl, 1928 tarihleri vardır.

Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu kadmlanımızdan bir kısmı savaş cephelerine koşup silah kullanmamış, fakat milli kuvvetleri güçlendirmek için cephe gerisinde, seve-seve her türlü fedakârlığa katlanmış, elden geldiğince yardım etmiştir. Bu yoldaki çalışmaların başlıca merkezlerinden biri de Kastamonu ve çevresidir.

İnebolu'da, Milli Kuvvetler'e bağlı asken teşkilat kurulmuşta. Silah, cebane, erzak, giyecek, vb. şeyler, inebolu Iskelesi'nden Çankın'ya, oradan Ankara'ya, cepheye gönderiliyordu. Trabzon'dan vapurla nakliye" işleri başlayınca inebolu yolu, dolayısıyla Kastamonu Ankara'nın bir üssü haline gelmişti. Burada pencere demirlerinden süngü, kasatura, kılıç yapan ustalar bulunduğu gibi, bunlardan birkısmı da, Ankara'ya gönderilmiştir, kastamonu kadmlanmn milli Kuvvetler'e yardım bakımından çok hareketli, faydalı olduklan görülür. (78)

Kastamonu'da başta gelen memurlann işleri Müdafaa-i Hukuk Hammlar Cemiyeti'ni kurmuş, Darü'l-Mualimat bahçesinde tertipledikleri mitingde bine yakın kadın bulunmuş, izmir'in işgali, Urfa, Antep, Maraş'm Fransızlar eline geçmesi yüzünden ingiltere, İtalya Kraliçeleri'ne, Madame Wilson ve Poincan'ye protesto telgraftan çekmişlerdir; İstanbul'un işgalinden beş gün önce, 15 Ocak 1920'de de aynı yerde böyle bir protesto mitingi tertiplemişlerdir. (79)

(78) Nureddin Peker, 1918-1923 İstiklal Savaşı'nın inebolu ve Kastamonu Havalisi, İst., 1955, Gün Basımevi, s. 204,364.

(79) Kastamonu II Yıllığı, 1973, s. 14; N. Peker, a.e., s. 102,124 v.d. Sakarya Harbi'nin başlamasından bir gün önce, 22 Ağustos, 1921 'de, Nasrullah Camii'ni meydanındaki çok kalabalık mitinge kadınlar da katılmış, zaferin kazanılması için her türlü fedakârlığa ahdetmişler, bu hususta kararlar almışlardır. (S. 366 v.d.)

Kastamonu'da, o savaş günlerinde Açık Söz gazetesi-ni yayımlamakta olan Hüsnü Bey, Kurtuluş Savaşı'nda, he-le Sakarya Harbi sıralarında Kastamonu şehri ve vilayeti hanımlarının, Türk kadınlarına yakışır surette çok çalıştık-larını, çok fedakarlıklar gösterdiHerini, bunun pek çok ör-neğinden birkaçını anlatmıştır: Hilal-ı Ahmer (Kızılay) şü-besini kurmuşlar, Lise'de tertitledikleri musamerede altın saatlerim, küpelerim Hilal-i Ahmer'e bağışlamışlardır.

Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi, Riyazül Benat Mekte-bi'nde bir sergi hazırlamıştır; bu büyük evin her odası ba-ğışlanan eşya ile tıklrm tıklım dolmuştu. Bu sergide yırtık iki gömlek de gözüne ilışen Açık Söz'cü Hüsnü, bunların orada neden gösterildiğini sormuştur. Ona, yaşlı ve yoksul bir kadının geçenlerde sergiyi ziyarete geldiğim, eşyalara baktıktan soma koşup evine giderek o gömlekleri getirip bıraktığını anlatmışlar, "Biz biliyoruz ki bunların maddi değil, manevi kıymeti çok büyük; zavallının verecek baş-ka hiçbir şeyi yoktu" demişlerdir. Yine Hüsnü Bey'in ver-diği bir başka örnekten, Tebhirhane memuru Ziya Efen-di'nin kızının, makineli tüfeği ile bizim tarafa kaçmayı ba-şaran Fransız Subayı Cezayirli Mehmet Efendi ile evlene-ceğim, ailece zengin olmadıklarım, bu ince düşünceli Türk kızının, hazırlanmış olan gelinliğinin satılarak bedelinin, yaralı gazilerimize verilmesini istediğim öğreniyoruz. Ge-linliği otuz liraya Hilal-i Ahmer'e satmışlar; kendisi basma bir entari giyerek düğünü yapılmışta

Hüsnü Bey, "Kastamonu kadınlığı, burada üç-beş ör-neğini yazdığımız büyüklükleri çok göstermiştir. Çoğu sır-

tında cephane taşıyan kadınları bugün takdis ediyoruz. Çok saygıdeğer diye imrendiğimiz bu işler, o günlerin her günkü işlerindendi. İş görebilecek yaştakiler Cephe'de idi. Köy ihtiyarları vekadmları ki nakil işlerini onlar yapıyor, her gün, her saat yüz-ikiyüz kağıtlık, iki-üçyüz hayvanlık bir kafilenin Ankara'ya doğru geçtiğini görüyorduk ve bu kağıtlanan, hayvanları sevk edenlerin çoğu kadınlardı. Cephe'de harp eden erkeğine köylü kadını, erzasını ve cephanesini, icabına göre sırtı ile de götürüyordu (80).

İnebolu Kaymakamı'nın Kastamonu Valiliği'ne 8 Haziran 1921 şifre yazısından, o gün, askeri eşya yüklü 150 manda ve öküz arabasının yola çıktığı bildiriliyordu; her gün 150-200 araba o günlerde yola çıkanmakta idi. Kastamonu Valiliği'nin Çankırı Mutasarrıflığı'na ve Dahiliye Vekaleti'ne gönderilen 15 ve 16 Haziran 1921 tarihli şifreli yazılarda, İnebolu'dan mühim miktarda cephane gönderilmesine devam edildiği, bunların Çankırı'ya kadar zarara uğramadan naklinin sağlandığı, bu askeri malzemenin 1500 araba ile, 2600 hayvana yükletilip gönderildiği haber veriliyordu. Malzemeyi Kastamonu'ya götürmek için İnebolu'ya gelen köylüler arasında yaşlı bir kadın da bulunmakta idi; kocasının Çanakkale'de şehit düştüğünü. Cephe'deki oğlunun çocuklarını da kendi beslediğini, beraberindeki öküz arabasıyla Kastamonu'ya askeri eşya nakletmek istediğini söyleyerek bu iş için Hat Kumandanı'ndan izin istemiş, o sıralarda orada bulunan Rauf Orbay

ve Cevat Paşa'nın da uygun bulmasıyla bu şehit karısının, bu asker anasının isteği yerine getirilmiştir (81).

Savaş malzemesini kağnılarla taşıyanların çoğu köylü kadınlardı. Bu kağnı kollarını, o sıralarda vazifeli olarak çalışanların gördüklerine, duyduklarına dayanarak canlandırmaya, çoğu adsız bu adsız Anadolu kadınlarının kahramanlık vakalarını anlatmaya çalışacağız.

Aslen İzmirli olan, buranın 15 Mayıs 1919'da Yunanlılarca işgalinden sonra Balıkesir'de çete teşkilatına katılan Mustafa Necati, 13 Eylül 1921 Sakarya zaferinden 30 Ağustos 1922'de Dumlupınar zaferinden az öncesine kadar, İstiklal Mahkemesi Reisi olarak Kastamonu'da bulunmuştur (82).

Mustafa Necati, "ihtiyarlardan, çocuklardan başka, erkekleri az olan beş haneli köylerden beşyüz evlilerine kadar Anadolu'nun birçok yerlerini" görmüş, rastladığı kağnı kollarını da canlandırmıştır: "Uzun ve gölgesiz yollardan mıkta'sız (kesintisiz, sürekli) bir akışla harp meydanlarına inen mübarek kabilelere her zaman rasgelkdim; levha hiç değişmezdi; Zayıf öküzlerin çektikleri cephaneye yüklü arabalar ve bunların başlarında yanık yüzlü, çıplak ayaklı kadınlar, ihtiyarlar ve hatta çocuklar... Çok defa yolun kenarına çekilir, onların geçişini gözlerim yaşararak seyreder, kağnıların gıcırtilarını ilahi bir musiki gibi dinlerdim. Yalnız Cephe'de dövüşenler değil, bunlar da takdi-

(81)N.Peker,a.e.,s.351,385.

(82) M.Necati'nin o sıralardaki çok verimli çalışmalar içinN.Peker'in eserinde epey geniş bilgi verilmiştir (s.390 v.d., 410).

se layık birer kahramandı" diyor. Tanık olduğu bir kahramanlık vakası da anlatmıştır:

"Bir gün evvel yağan karların doldurduğu uzun yollardan geçerek Mahkememiz müfrezesiyle, Çerkeş önlerinde kağnılarla cephane taşıyan bir kadın kafilesine rast gelmiştik. Beyaz bir geceyi andıran bir gündü; güneş bulutlara girmiş, tabiat kefenlenmişti. Mücessem bir hüzn halinde kalplere damlayan'umumi sükuta bozan hiçbir ses yokta; ancak kağnıların ruhları ürperten ve sükuta besleyen gıcırtiları derinden derine etrafı geziniyordu. Bu seslerde öyle bir esrar saklı ki sanki bütün muztarip ruhlar tek mil iniltisini bu sese vermişler ve sanki bütün mütevekkil fikirler, azme kalp olan tevekkülünü bu ağır revişe (yürüyüşe) terketmişler.

"Bu kafileye yaklaştıkça bazen bu uzun sükutu yırtan bir çocuk feryadı yükseliyordu. Kafileye yaklaştık ve selamlaştık. Biz soğuktan yamaçlar altında bile titrerken, tek yorganını da arabaya örten bir ninenin çıplak ayaklarla karları çiğnediğini görünce, içimde takdirle karışık bir merhamet sızladı. Arkasma sardığı peştemal içinde ara sıra çıkıran bir çocuğun üzerine bile örtmeden yorganını niçin arabaya serdiğini sormak fikrini duydum: 'Üşümez misin sen, nine?... Bak çocuk donacak, yorgam örtsene!' diye arabanın üstünü işaret ettim. Bu sözü garip bir tarzda karşıladı; sormaya değer birşey addedemiyordu galiba! Benim cevap beklediğimi de anlayınca, mukaddes birşeye teveccüh eder gibi kağnıya doğru koştu: 'Kar sepeliyor, millet malıdır, nem kapmasın evladım!' dedi ve yorganı

uçlarını iyice serdi. Kar sepelemeye başlamıştı; o zaman anladım ki cephaneleri ıslatmamak için bu fedakarlığı yapıyor. O vakit, deminki merhametimden utandım bile (83)!"

Yine Sakarya Savaşı sırasında, kadın mücahitlerimizin bu kağını kollarında nasıl canla başla çalıştıklarını anlatan bir başka kahramanlık vakasını Kurmay Albay Hulusi Atak'tan öğrenmiş oluyoruz: Sakarya Savaşımın başladığı gün, 23 Ağustos 1337 (1921)'de yaralanan Hulusi Atak'ı geriye Keskin Hastanesi'ne göndermişlerdir; Ankara'dan Yahşi Han'a giden bir dekovilde başka yaralılarla birlikte bindirmişler, daha öteye kağını ile gitmişlerdir. Etraflarından geçmekte olan kağını yol ve katarlarının çoğunu kadınlar idare ettiğinden bahseden Hulusi Atak, "Bu

(83) İstiklal Mücadelesi Hatıraları - Anadolu Köylüsü (Hayat mec. c.1, nu.9, Ankara 27 Ocak 1927, s.175; istiklal Mücadelesi Hatıraları - Asil ruhlar, nu.7,13 Ocak 1927, s. 138; istiklal Mücadelesi Hatıraları - Anadolu ve Milli Aşk, nu.3,16 Aralık 1926, s.56); 9uncu sayıdaki sonunda, Kastamonu, 338 (1922) tarihi vardır. Aynı vaka, Besim Atalay'ın Sakarya Harbi Nasıl Kazanıldı başlıklı şiirinde de anlatılmıştır (Cönk, İST, 1931, Devlet Matbaası, s.9):

Bir zabıt - Ey hemşire sarsan a
Şu çocuğu yorgana...
Mosmor olmuş yavrucağ;
Vah zavallı, vah yazık!
Köylü kadını:
Doğru emme, ey kardeş görmez misin boram?
Fişeklerin üstüne örtmüşüdü yorgam.
Varsın çocuk ıslansın...
O, bunlara alışkın.
Biliyorsun bir silah bugün bize bir asker
Kadar lazım.. Onun için bozulmasın fişekler!
Bugün benden babası silah ister ötede,
Islanmasın fişekler; yanmam çocuk ölse de!

kafilelerin birinden hafif bir ıgık duyduk; bunu müteakip bir duraklama ve telaş eseri görüldü. Bir müddet soma güzel bir müjde ile karşılaştık. Cephane Kolları'nda bulunan hamile bir kadın bir erkek evladı doğurmuştu. Bu kadını hastaneye yatırmak üzere geriye çevirmek istediler; fakat yorgunluk ve çektiği ıstıraplarla benzi solmuş olan hasta kadın, 'Cephedeki silahlar' dedi, 'cephane bekliyor; oraya cephane yetiştirmeliyim, geri dnemem!..' demiştir (84).

Kütahya-Eskişehir Savaşları'nda (10-15 Temmuz 1921), Alayund'daki köylerde Erkan-ı Harbiyye Yedinci Fırkası'nda bulunan Cevdet Kerim de Kağnı Kolları'nda çalışan mücahit kadınlarımızla ilgili kahramanlık vakaları anlatmıştır:

"Fırkamız Alayund'daki köylerde idi. Bize tahsis edilen mıntıkada yz akęnı arabası tesbit ettik ve bunları muharebe esnasında derhal tanzim edebilmek için bir tec-rbe daveti yaptık. İkiyüzelli araba, tebligat ifasından yir-midrt saat zarfında kamilen geldi. Kollan teşkil ettik; baş-lanna nefer, küçük zabıt ve zabıtlarım tayin ederek tanzim ettik. Bazılarınm öküzleri olmadığından arabalanna inek-lerini koşmuşlardı. Bunlar, bir kısmı ihtiyaer erkekler olmak üzere, büyük kısmı kadm ve çocuklardı. Alayund Düzlüğü'nde içtima eden bu kafileye, Fırka Kumandanı teftiş ederken, Türk tevekkül ve itaati, asker celadet ve me-habeti ile uzun gendireleri ellerinde, sevgili kzlerinin başında duran bu kadınlara erkeklerinin niçin gelmediğini

sordu ve bu zahmetli işte çok yorulacaklarını, hatta tahammül edemeyerek bizi de zarara sokacaklarını söyledi. Bu muhterem analar ve hemşireler şu cevabı verdiler. -Askerliği kastederek- 'Erkeklerimiz hizmettedir; emrinize biz geldik. Böyle günde bize bu kadarcık iş düşmesin mi? Tek yurdumuz kurtulsun da, biz yorulalım, ölelim!' dediler; halbuki bunların çoğu harabelerinde kimsesiz çocuklarını komşusuna terk etmişlerdi. Nitekim muharebe başladı ve bir kısmı Sakarya'ya kadar ordu ile hareket ettiler; hatta içlerinde doğuranlar oldu. Tabii bunları Sıhhiye Bölüklerimize en iyi bir şekilde koruduk. Bu aziz memleket analarını burada hürmetle yad ederim" diyor (85).

Milli Mücadele başlarında Konya Ereğlisi'ndeki ordusuyla Ankara'ya gelen, Sivas Kongresi kararıyla bir aralık Anadolu Garbi Kuvay-i Milliye Başkumandanlığı'na tayin edilen Ali Fuat Cebesoy'un da Kağnı Kollarıyla ilgili, ihtiyar bir mücahit kadınla konuşmasını içine alan bir hatırası var:

"Cephane Kollan'nı ahalinin vasıtaları teşkil etmişti; bunlar esas itibarıyla kağnılardır. Kağnıların ekserisi köy kadınları ve on-onbeş yaşlarındaki çocuklar tarafından idare olunuyordu. Bu, hakikaten asil ve ulvi bir manzaraydı. Uzun yürüyüşlerde gece ayaz, kar ve yağmur altında meşakkat ve acının en fazlasını çekmiş olan bu aziz vatandaşlarımız köylülerdi. Bunların içerisinde şiddetli soğuktan yolda ölenler de olmuştu. Kütahya ile Gediz arasında

(85) Yk.bk.,not31,s.134.

yapılan yürüyüş ve hareketlerde kıtalarımızın ve muharebenin medar-ı hayatı olan erzak ve cephaneyi hep bu aziz vatandaşlarımız taşımışlardı. Bütün meşakkat ve acılara rağmen yüzlerinde bir işmizac ve futür görülmemişti. Hiç unutmam, yine böyle bir yürüyüş esnasında idi; dondurucu bir soğuk vardı. Kağnısının başında duran bir ihtiyar nene yaklaştı ve sormuştum: 'Nine, üşüyor musun?'. Şu cevabı vermişti: 'Hayır oğul, üşümüyorum. Düşman, top- raklarımıza bastığı günden beri içim yanıyor!'.

"Bu kahraman Türk anasının elini öperken göz pınarlarım da yaşlar tanelenmişti (86)."

İnebolu'dan, Kastamonu ve Çankırı yoluyla Ankara'ya harp malzemesi götüren Kağnı Kollan'nda 1921 kışında donanlar da olmuştur; böyle vakalardan en acısı, en ünlüsü, Kastamonu şehrinin kapısı sayılan Kışla önünde, bir kadının cephane yüklü kağnısı üzerine kapanmış halde donmuş olarak görülmesidir. Şehire girmesi nasip olmayan bu mücahit kadının, "şose kenarında, sabaha karşı donduğu anlaşılmıştır. Öküzleri geviş getiren bu kağnı arabasındaki kıymetli yükü korumak ve üstüne yorganım örten bu genç kadının bu elinde ügendire, kollarını açarak, yorganın üzerine abanarak kaldığı vazifeliler tarafından görülmüştür.

"Rıfat Çavuş öküzleri koşarken, Cemil Çavuş da şehidin üzerindeki karları süpürmüş ve her ikisi de göz yaşları dökerek kollarından ve bacaklarından tutarak kaldırmırlar-

ken, yorganın altından, birdenbire ılığı basarak ağlayan bir ocuk sesi işitince şaşırırır ve şehit anayı yana çekip hemen yorganı kaldırırır"; "Otlara sanlı top gülleleri arasına yerleştirilmiş ullann içinde, kundaklı bir kız çocuğunun" donmaktan kurtulmuş halde bulunduğunu görmüşlerdir. şehidin alaca önlüğü, başındaki benli ar göz önüne alınarak yapılan askeri araştırma sonunda, şeydiler Kymden olduğu anlaşılmıştır (87).

Kastamonulu Kondüktör Rıza Bey'in,

*Kadınlar da kışın erzak taşıdı
Yatakları toprak idi, taş idi
Yedikleri tuzsuz, yağsız aş idi
Beşikleri sırtta birer kahraman*

kitasıyla canlandırdı da bu kahraman Kastamonu kadınlarını ıdf (88)/

İstanbul Hİlal-i Ahrher Cemiyeti tarafından, İkinci İnönü Savaşından az soma, kırk doktor ile on eczacıyı içine alan İmdad-ı Sıhhi Heyeti İngilizler'den gizli olarak gönderilmiştir; 19 Nisan 1921'de inebolu'ya çıkan bu heyet Kastamonu'dan Ankara'ya geçmiştir (89).

(87) Nureddin Peker, a.e., s.396 v.d. İ973 'de neşredilen Kastamonu tı Yılığı ile (s. 16 v.d.), Kadın Ansiklopedisi'nde de bahsedilen (s.673) bu vakanın, N.Peker'in eserinden nakledildiği anlaşılır.

(88) N.Peker, a.e., s.377. Bu eserde, Kastamonu kadınlarının asker kaçaklarına yiyecek vermedikleri, onları bir casus yakalar gibi tuttukları, bağladıkları, korkmaksızın atıkları ve karakollarına teslim ettikleri anlatılmıştır (s.368).

(89) Açık Sözcü Hüsnü, a.e., s.103.

Milli Kuvvetler'e katılmak için asker elbisesi giyere*: İstanbul'dan kaçanlar biri de Dr. Hüseyin Suat Yalçın c:: muhtelifcephelerde çalışan Hüseyin Suad'm kendi i: sinden, bu Sıhhi Yardım Heyeti'nden önce, Birinci İnönü Savaşı'ndan (21 Şubat-12 Mart 1921) sonra gittiği anlaşılır. O savaş sırasında gördüklerine dayanarak yazdığı Anadolu Hatıraları'ndan adlı şiir dizesindekilerden birinde Kağnı Kollan'nı, mücahit kadınlarımızın nasıl çalıştırdıklarını, Kastamonu'dan Çankırı yoluyla Ankara'ya harp malzemesi götüren kadınlardan donan birini de canlandırmıştır (90):

*Birinci İnönü 'nden sonra bir kışta kıyamette,
Çıkıp gelmiştim İstanbul'dan öksüz bir kıyafette.
Ne vardı görmek isterdim, ne vardı bilmek isterdim,
Bu millet kaynağından fışkıran azmü celadette!*

*Ne ulvi levhalar gördüm, ne mahzun sahneler gördüm;
Bozuk yollarda erkekten, kadından bin katar gördüm.
Hilafım şoktur işhad eylerim Allah 'ı, vallahi,
Öküzlerle beraber yük çeken çok ihtiyar gördüm!
Giderken bir sabah karlarda İlgaz Çamlı Dağı 'nda,
Soğuktan bir kadın donmuştu gördüm orta çağında;*

(90) Bu hususta daha geniş bilgi için, şiirin tam metni için bk., F.A. Tan- sel, Kurtuluş Savaşı Hatıralarından: Dr. Hüseyin Suat Yalçın'ın Üç Şiiri (Kub- bealü Akademi Mecmuası, nu.2 Nisan 1982, s.44 v.d.); Berthe George Gaulis'in, Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği adlı eseri hakkındaki tenkidli bib- liyografya makalemize de bakılabilir (Belleten, c.XI.VI.,nu. 183, Temmuz 1982, s.647).

*Birikmişti başında köylüler, ben deşitab ettim;
Tutardı sımsıkı bir mermiyi hala kucağında!
Beraber yolcu olmuştuk, güzel bir şık kadın vardı,
Yıkık köylerde gördükçe sefalet, durmaz ağlardı;
Görüp kızlar, kadınlar top çekerken yalın ayak, çıplak,
"Olursun sen de inşallah beter bizden!" diyorlardı (91)...
Duyup böyle 'itabi tazenin vicdanı ürperdi,
Koşup gitti, yapıştı bir kenarından ipin, gerdi.
Sevimişlerdi, çünkü hepsinin arzusu olmuştu,
"Şükür Allah 'a, oldun sen de bizlerden!" demişlerdi.*

Heyet-i Temsiliyye namına Mustafa Kemal imzalı, 9 Nisan 1336 tarihli, Sivas Anadolu Kadınları, Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ne gönderilen yazıdan, Hamdullah Suphi'nin İstanbul'dan canım kurtararak Ankara'ya geldiği anlaşılır: "Sivas Mebusu Bekir Sami ve Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Efendiler dahi İstanbul'dan tahlis-i nefis ederek, 8 Nisan 1336'da Ankara'ya muvasalat etmişlerdir (92).

Anadolu'da Yunanlı'larca ele geçirilen yerlerden son olarak 10 Eylül 1338 (1922)'de Bursa geri alınmıştır. Hamdullah Suphi bu münasebetle Büyük Millet Meclisi'nin eski binası önünde hitabede bulunmuş, konuşmasında Hanımlar diye hitap ettiklerinin değil, daha çok Anadolu kadınla-

r1) Bu vaka Aka Gündüz'ün Demirel, Meçhul Asker, Gazî'nin Gizli Ordusu adlı eserinin sonuncu bölümünde bir fıkra halinde anlatılarak yayınlanmıştır. (İst, 1945, Ahmed Halid Kitabevi, s.43); İstanbul Hanım başlıklı bu fıkradaki vaka, zaman bakımından Sakarya Savaşı'yla, sığınanlarla cephaneye götüren köylü kadınlarıyla ilgilidir.

(92) Bekir Sıtkı Baykal, aynı makale, s. 124.

nnm her türlü zahmete katlanarak gösterdikleri büyük fedakarlıkların da kazanılan zaferlerde mühim tesiri olduğunu belirtmiştir:

"Hanımlar!

"Bu kadar acıdan soma, bu kadar ayrılıktan soma, yan yana çektiğimiz bu kadar hasretten soma, kurtuluş günleri geldi. Siz, bu kurtuluş günlerim bize kazandıran aziz şehitlerin, gazilerin anaları, arkadaşları, kızkardeşleri! Artık sevinin, sevinmek hakkınızdır, bayram edin, en büyük bayrama erdiniz; büyük bayramınız mübarek olsun!

"Anadolu Kadınları!

"Bu gaza diyarında bin seneden beri, ateş ve cenk yerlerine oğullarım koşturan Anadolu kadınları, bir senedir oğulları daima uzak yerlerde ölen, yetiştirdikleri oğulların mezarları nerededir bilinmeyen Anadolu kadınları! Kurtuluş günleri, kavuşma günleri geldi; sevinin, bayram edin!

"Cihan Harbimden beri ardı arası gelmeyen bir cenk için, ağzından bir şikayet sözü çıkmadan, nesi varsa hepsini veren Anadolu kadınları! Erkekleri kan ve ateş yerlerinde savaşırken, uzak denizlerin kıyılarından orta yaylalara doğru, günlerce haftalarca, çıplak ayakları, giyimsiz sırtlarıyla kurşunları, top mermilerini taşıyan Anadolu kadınları! Batıda, doğuda, kıblede, bütün cephelelerin arkasında memleketi işleten, tarlaları yeşerten, sayısız yetim çocukları yetiştiren, büyüten sensin, ey Anadolu kadını! Sırası gelince cephaneyi, yaralıyı taşımak sana yetmedi; silaha sen sanıldım, düşman önünde sen de nevbet bekledin, ateşlere sen de girdin, sen de gaza ettin! 'Erkek arslan arslan

olur da, dişi arslan arslan olmaz mı?' diyen sensin! Erke-
ğinle beraber zafere erdirdiğin gazan mübarek olsun; zafe-
re eren gazanın büyük bayramı mübarek olsun (93)!"

1920 Haziran'ından beri Yunan işgalinde bulunan
Bursa 10 Eylül 1922'de kurtarılmış, bayram ettiğimiz bu
zaferden soma, 18 Eylül 1922'de Anadolu topraklarımız
Yunanlılar'dan bütünüyle temizlenmişti; fakat, başka böl-
gelerde henüz kurtanlamayan yerlerimiz de vardı: 6 Ekim
1922'de Çanakkale'nin kurtulmasından soma, T.B.M.
Meclisi Hükümeti ile İngiltere, Fransa, İtalya tarafından
imzalanan Mudanya Mutarekesi'ne göre, Doğu Trakya on-
beş gün içerisinde boşaltılacak, otuz gün içinde 1 Kasım'da
Osmanlı Devleti'nin son bulduğu kararma varılmış, yöne-
timin 4 Kasım, 1922'de T.B.M. Meclisi Hükümeti'ne geç-
mesinden az soma, Kasım'ın onunda Kırklareli, onüçüncü
Tekirdağı, yirmibeşinde Edirne kurtulmuştır.

Trakya'daki bu illerimizin de kurtarılmasından sonra,
fakat Türk Birlikleri'ni 6 Ekim 1923'de İstanbul'a girme-
sinden, bu aym 29'unda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin
kuruluşu ilanından önce, Mustafa Kemal bazı Anadolu se-
mtlerimize, bu arada Konya'ya da gitmiştir. Babalık gaze-
tesinden öğrendiğimize göre Konya'ya bu ilk ziyareti 19-
21 Mart'ta üç gün sürmüştür. Konya Sultanisi'nde, Hilal-i
Ahmer Hammlar Şubesi'nde de konuşmuştur (94).

w _____

(93) Dağ Yolu, İst, 1928, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, s.213
v.d.

(94) Nu. 1150,21 Mart 1339/1923. Mustafa Kemal'in Konya'ya gittiği-
nin ertesı günü, Hilal-i Ahmer Hammlar Şubesi'nden azalar Latife Hanımı ziya-
ret etmişler, o akşam, bu hanımlar tarafından tertiplenen çaya gitmişlerdir (İk-
dam gzt, 26 Mart 1339/1923).

Mustafa Kemal, Hilal-i Ahmer Hammlar Şubesi'ndeki konuşmasında en çok Kurtuluş Savaşının kazanılmasında Anadolu kadınlarının manen çok yüce, çok kıymetli fedakarlıkları üzerine durmuştur. Bu konuşmasının Anadolu Ajansı aracılığıyla bildirilen bazı gazetelerimizde, o günlerde yayımlanan, konumuzla ilgili baş kısımlarının metnini olduğu gibi veriyoruz (95):

"Hanımlar, Efendiler,

"Bu son seneler inkılabı hayatında, hummalı fedakarlıkları mahmul-i mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak halasa, bu istiklale götüren azim ve faaliyet hayatında her ferd-i milletin mesaisi, gayreti, himmeti, fedakarlığı sebkat eylemiştir. Bu miyande en ziyade tebci ile yad ve kemal-i şükran ile tekrar edilmek lazım gelen bir ci-het vardır ki o da, Anadolu kadınının ibraz etmiş olduğu çok ulvi, çok yüksek, çok kıymetli fedakarlıklardır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının fevkında kadın mesaisi zikr etmek imkanı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını, ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştı; milletimi haksa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim diyemez!

"Hanımlar, Efendiler,

"Kadınlarımız hadd-i zatında hayat-ı ictimaiyye'de erkeklerimizle her vakit yanyana yaşadılar. Bugün değil, eskidenberi, eski zamanlardan beri kadınlarımız erkeklerle baş başa hayat-ı cidalde, hayat-ı ziraatte, tedarik-i maişet-

(95) İkdâm, 30 Mart 1339/1923.

te erkeklerimizden yarım hatve geri kalmayarak yürüdüler. Belki erkeklerimiz, memleketi istila eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında isbat-ı vücud ettiler; fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat menbalarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbab-ı mevcudiyetini hazırlayan kadınlarımız olmuştur ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkar edemez ki bu harbde ve ondan evvelki harblerde milletin kabiliyyet-i hayatiyyesini tutan hep kadımlarımızdır:

"Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu ve keresteyi getiren, mahsulatım pazara götürerek paraya kalp eden, aile ocaklanmın dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber hayvanı ile, kağnısı ile, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, çamur demeyip, sıcak demeyip Cephe'nin mühimmatım taşıyan hep onlar, hep o ulvi efkar, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur; binaenaleyh büyük ruhlu, büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyyen taziz ve takdis edelim!"

Biz de, Kurtuluş Savaşında vatan topraklarımızı kurtarmak aşkıyla maddi, manevi her türlü fedakarlığa katlanarak hayatım hiçe sayan ve artık hepsi bir başka dünyada olan kadın mücahitlerimizi minnet ve şükranla yüceltiyor, kudsileştiriyoruz. Vatan sevgisi uğrunda ve erkeklerinin gah ardında gah önünde böylesine canla başla çalışan kadının mücahitlerimizin yurdumuzun sonsuza değin yoksun kalmaması niyazıyla eserimizi sona erdirmiş bulunuyoruz.

Ankara, 23 Nisan 1986

SÖZLÜK

Ahz-i Şar: Öç alma.

Avdet: Geri gelme, dönüş.

Gelb: Çekme, çekiş, yazı ile çağırma.

Cûl: Ücret, karşılık

Darül- Fünûn: Üniversite.

Efrâd: Tek olanlar.

Eslah: En iyi.

Eşnon: Daha.

İhdas: Meydâna getirme, ortaya çıkarma.

İttihal: Kızma, öfkelenme.

İzâle: Giderme, yok etme.

Heyet-i vükela: Bakanlar kurulu.

Galeyan: Çalkalanma, coşma.

Gazab: Dargınlık, kızgınlık, öfke.

Gulgule: Gürültü, şamata.

Mecruh: Yaralamış.

Muhacir: Göçmen.

Muvafık: Uygun, yerinde.

Muhafakâr: Tutucu.

Muhtazer: Ölüme hazır.

Mücadele: Uğraşma, savaşıma.

Mütalaa: Okuma, tetkik, düşünce.

Taltif: Gönül okşama, yumuşatma, rütbe, nişan, maaş artırımı gibi şeylerle sevindirmek.

Tebcilen: Ağırlayarak.

Tevarüs: Mirasa konma, birinden diğerine irsen geçme.

Sevk: İleri sürme, bir sonuca bağlama, yollama.

Yad-ı muhabbetiyle: Muhabbetle anma.